

O'ZBEKISTON RESPUBLIRASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
NIZOMIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

Arxeologiya fanidan

OQUV USLUBIY MAJMUA

Bilim sohasi: 100000 - Gumanitar

Ta'lim sohasi: 110000 - Pedagogika

Бакалавриат йўналиши: 5110600 - Tarix o'qitish metodikasi

TOSHKENT – 2014

«Tarix» kafedrası

Arxeologiya
fanidan

O'QUV USLUBIY KOMPLEKS

Ushbu o'quv-uslubiy majmua "Arxeologiya" fani bo'yicha yaratilgan bo'lib, unda mazkur fanning o'quv dasturi, ishchi dasturi, ma'ruza mashg'ulotlarining ta'lim texnologiyasi va seminar mashg'ulotlarining ta'lim texnologiyasi jamlangan.

Mazkur o'quv-uslubiy majmua oliy o'quv yurtlarining bakalavr ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan.

Tuzuvchi: dots. t.f.n. N.A.Egamberdieva

Taqrizchilar: dots. t.f.n Z.A.Ilhomov.,

dots. t.f.n B.Qodirov.

O'quv-uslubiy majmua Nizomiy nomidagi TDPU Ilmiy kengashining 2014__ yil __
_____dagi ____- sonli qarori bilan tavsiya etilgan.

USLUBIY MAJMUA MUNDARIJASI

1. “Arxeologiya” fani bo’yicha o’quv dasturi.....
2. “Arxeologiya” fani bo’yicha ishchi dastur.....
3. Ta’lim texnologiyalar ishlanmasi.....
  - 3.1. Lekciya mashg’ulot mavzulari bo’yicha.....
  - 3.2. Seminar mashg’uloti mavzulari bo’yicha.....
  - 3.3. Laboratoria mashg’uloti mavzulari bo’yicha.....
  - 3.4. Amaliy ish mavzulari bo’yicha.....
4. Kompakt disk.....

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
NIZOMIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

**Arxeologiya
fanini o'rgatish yuzasidan ta'lim texnologiyasi**

Tarix fakul'teti "Tarix" kafedrasida dotsenti

t.f.n. N.A.Egamberdieva

Toshkent-2014

KIRISH

O'zbekiston istiqbolga erishgash, mamlakatimizda juda katta tub sotsial-iqtisodiy o'zgarishlar yuz berdi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" asosida ta'lim tizimida sifat bosqichiga o'tilib, bu sohada amaliy faoliyatlar boshlanib ketdi. Istiqbol yillarida ilm-ma'rifatga intilib yashagan ajdodlarimizdan qolgan madaniy merosni o'rganishda ham katta yutuqlar ko'lgga kiritildi. Bu borada Respublikamiz Prezidenti va Respublika xukumatining tariximizni, xalq milliy madaniyati va an'analarini chuqur o'rganish, uni keng targ'ib etishga qaratilgan qator farmonlari va qarorlari chiqarildi. Ularda ona-Vatanimizning, halqimiz boy tarixini yaxshi o'rganmay turib, bugungi mustaqillik davri qadriga etmoq hamda yurtimiz istiqbolini ko'ra bilmoq mumkin emasligi alohida qayd etilgan.

Qo'xna va boy tarixni o'rganishda, uni ilmiy tahlil qilish va umumlashtirishda tadqiqotchilar asosan ikki manbaga suyanadilar. Uning birinchisi moddiy manba bo'lsa, ikkinchisi yozma manbadir. Tariximizning eng qadimgi, qadimgi va o'rta asrlar davri asosan moddiy manbalar asosida o'rganiladi. CHunki, tariximizning bir necha yuz ming yillik yozuv bo'lmagan davrlar tarixi faqat arxeologik materiallar asosida o'rganilib, u davrlar haqida faqat umumiy tushunchalar hosil qilinadi. Ta'kidlash joizki, hatto tariximizni yozuvli davrining dastlabki ming yilliklarini ham arxeologik materiallarsiz tasavvur etish mumkin emas. SHuning uchun tarixchi-arxeologlar oldida o'ta muhim vazifa turadiki, u ham bo'lsa, uzoq o'tmish tariximizdan guvohlik beruvchi asori-atiqalarni topish, ularni xaritaga tushirish, moddiy madaniyat yodgorliklari majmuasini yaratish, ularning eng muhimlarida keng ko'lamli arxeologik qazishmalar o'tkazish, ularning yoshini aniqlab ilmiy sistemalashtirish va nihoyat ana shu materiallar asosida tariximizning ibtidoiy jamoa, qadimgi va o'rta asrlar davrining dastlabki bosqichlari haqida umumiy va ob'ektiv tasavvurlar berish va tarixni o'rganish.

Fanning maqsadi: Tarixini, uning eng qadimgi davrlaridan to o'rta asrlargacha bo'lgan bosqishda rivojlanib borish jarayonlarini, muhim ijtimoiy, iqtisodiy, mafkuraviy va etno-madaniy hayotga doir tafsilotlarini moddiy manba materiallari asosida talabalarga tushuntirish orqali ularda moziyga hurmat, Ona-Vatan va uning xalqiga mehr-muhabbat, istiqbol g'oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalash va yosh avlod oggi va dunyoqarashida bu tuyg'ularni shakllantirishdan iborat.

Fanning vazifasi: jahon xalqlari, shuningdek, o'zbek xalqining qadimiy va boy tarixini moddiy manba ob'ektlari-arxeologik yodgorliklar: ilk odamlarning yashagan g'or va ug'urlari, ko'l va daryo irmoqlari bo'yida qad o'targan ibtidoiy jamoa davri maskan va manzilgozlari, qadimgi qishloq va shahar harobalari, mozor-qo'rg'on va ibodatxona qoldiqlari, qadimgi irrigasiya inshootlari va me'moriy ob'ektlarda arxeologik qazishmalar o'tkazish jarayonida to'plagan boy ashyoviy dalillar-arxeologik materiallarni tavsifi va ilmiy taxlili asosida yaratilgan tarix haqida, ajdodlarimizning madaniy merosi va mafkuraviy dunyosi haqida talabalarga chuqur bilim berishdan iborat.

SHaxsga yo'naltirilgan ta'lim. Bu ta'lim o'z mohiyatiga ko'ra ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarini to'laqonli rivojlanishlarini ko'zda tutadi. Bu esa ta'limni loyihalashtirilayotganda, albatta, ma'lum bir ta'lim oluvchining shaxsini emas, avvalo, kelgusidagi mutaxassislik faoliyati bilan bog'liq o'qish maqsadlaridan kelib chiqqan holda yondoshishni nazarda tutadi.

Tizimli yondashuv. Ta'lim texnologiyasi tizimning barcha belgilarini o'zida mujassam etmog'i lozim: jarayonning mantiqiyliigi, uning barcha bo'g'inlarini o'zaro bog'likligi, yaxlitligi.

Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv. Individning jarayonli sifatlarini shakllantirish, ta'lim oluvchining faoliyatini faollashtirish va tezlashtirish, o'quv jaryonida uning barcha qobiliyati va imkoniyatlari, tashabbuskorligini ochishga yo'naltirilgan ta'limni ifodalaydi.

Dialogik yondashuv. Bu yondashuv o'quv jarayoni ishtirokchilarining psixologik birligi va o'zaro munosabatlarini yaratish zaruriyatini bildiradi. Uning natijasida shaxsning o'z-o'zini faollashtirishi va o'z-o'zini ko'rsata olishi kabi ijodiy faoliyati kuchayadi.

Hamkorlikdagi ta'limni tashkil etish. Ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasida demokratik, tenglik, hamkorlik kabi o'zaro sub'ektiv munosabatlarga, faoliyat maqsadi va

mazmunini birgalikda shakllantirish va erishilgan natijalarni baholashga e'tiborni qaratish zarurligini bildiradi.

Muammoli ta'lim. Ta'lim mazmunini muammoli tarzda taqdim qilish asosida ta'lim oluvchilarning o'zaro faoliyatini tashkil etish usullaridan biridir. Bu jarayon ilmiy bilimlarni ob'ektiv qarama-qarshiligi va uni hal etish usullarini aniqlash, dialektik tafakkurni va ularni amaliy faoliyatda ijodiy qo'llashni shakllantirishni ta'minlaydi.

Axborotni taqdim qilishning zamonaviy vositalari va usullarini qo'llash – bu yangi komp`yuter va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashdir.

O'qitish uslublari va texnikalari. Ma'ruza (kirish, mavzuiy, ma'lumotli, ko'rgazmali (vizuallashgan), anjuman, aniq vaziyatlarni yechish), munozara, muammoli uslub, aqliy hujum, tezkor –so'rov, savol-javob, amaliy ishlash usullari.

O'qitishni tashkil etish shakllari: dialog, polilog, muloqot, hamkorlik va o'zaro o'qitishga asolanagan frontal, jamoaviy va guruhlarda o'qitish.

O'qitish vositalari: o'qitishning an'anaviy vositalari (o'quv qo'llanma, ma'ruza matni, tarqatma materiallar) bilan bir qatorda – chizmalı organayzerlar, komp`yuter va axborot texnologiyalari.

Kommunikatsiya usullari: talabalar bilan tezkor qaytar aloqaga asoslangan bevosita o'zaro munosabatlar.

Qaytar aloqalarning (ma'lumotning) usul va vositalari: tezkor-so'rov, o'qitish diagnostikasi.

Boshqarish usullari va vositalari: o'quv mashg'uloti bosqichlarini belgilab beruvchi texnologik karta ko'rinishidagi o'quv mashg'ulotlarini rejalashtirish, qo'yilgan maqsadga erishishda o'qituvchi va tinglovchining birgalikdagi harakati, nafaqat auditoriya mashg'ulotlari, balki auditoriyadan tashqari mustaqil ishlarning nazorati.

Monitoring va baholash: o'quv mashg'ulotida va butun kurs davomida mavzu yuzasidan nazorat savollarini berib borish orqali o'qitishning natijalari rejali tarzda kuzatib boriladi. Fan yuzasidan ON, JN, va YaN o'tkaziladi.

1-mavzu

Kirish. Arxeologiya fani va uning vazifalari

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

<i>Mashg'ulot vaqti-2 soat</i>	Talabalar soni: 40-50 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	Kirish-axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	1. Arxeologiya va uning tadqiqot uslubiyati. 2..Tarixni tarixiy va arxeologik manbalar asosida davrlashtirish masalalari 3.Hozirgi bosqichda O'zbekiston arxeologiyasi fani oldida turgan vazifalar va muammolar.
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i> Arxeologiya fani va uning vazifalari bo'yicha umumiy tushuncha berish.	
<i>Pedagogik vazifalar:</i> • Arxeologiya va uning tadqiqot uslubiyatining o'ziga xos tomonlari va bosqichlari haqida ma'lumot berish; • Tarixni tarixiy va arxeologik manbalar asosida davrlashtirish masalalari to'g'risida ma'lumot berish; • Hozirgi bosqichda arxeologiya fani oldida turgan vazifalar va muammolar ko'rsatish;	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> • Arxeologiya va uning tadqiqot uslubiyati o'ziga xos tomonlari va bosqichlari to'g'risida ma'lumotga ega bo'ladilar: • tarixni tarixiy va arxeologik manbalar asosida davrlashtirish to'g'risida ma'lumotga ega bo'ladilar: • Hozirgi bosqichda arxeologiya fani oldida turgan vazifalar va muammolar to'g'risida ma'lumotga ega bo'ladilar:
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat,blits-so'rov
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	Ommaviy, jamoaviy
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, proektor, qo'shimcha adabiyotlar
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat: savol-javob

1.2. "Arxeologiya fani va uning vazifalari" ma'ruza mashg'ulotining texnologik xaritasi

<i>Ish bosqichlari va vaqti</i>	<i>Faoliyat mazmuni</i>	
	<i>Ta'lim beruvchi</i>	<i>Ta'lim oluvchilar</i>

1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasi uning maqsadi va o'quv faoliyati natijalari bilan tanishtiradi. (1ilova) 1.2. .Foydalaniladigan o'quv adabiyotlari bilan tanishtiradi. (2 ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (3-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar Tinglaydilar
2. Asosiy bosqich (55 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi (4ilova) 2.2.O'tilgan mavzuni mustahkamlash uchun blits-so'rov ped texnologiyasi o'tkaziladi. (5 ilova) 2.3. Talabalar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida savollarni beradi (6-ilova)	Tinglaydilar, yozadilar. Talabalar topshiriqlar bo'yicha ishlaydilar Talabalar berilgan savollarga javob beradilar.
3. Yakuniy bosqich (10 daqiqa)	3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, 3.2 Mavzu yuzasidan yakunlovchi xulosa qiladi. 3.3. O'tilgan mavzuni mustahkamlab, berilgan adabiyotlar bilan tanishib kelish topshiriladi.	Savollar beradilar. Tinglaydilar. Vazifani yozib oladilar.

1-ilova

Mavzu: Arxeologiya fani va uning vazifalari

Reja:

1. Arxeologiya va uning tadqiqot uslubiyati
2. Tarixni tarixiy va arxeologik manbalar asosida davrlashtirish masalalari
3. Hozirgi bosqichda O'zbekiston arxeologiyasi fani oldida turgan vazifalar va muammolar.

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Arxeologiya fani va uning vazifalari bo'yicha umumiy tushuncha berish.

O'quv faoliyatining natijasi: Talabalarga arxeologiya fani va uning vazifalari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.

2 ilova

Adabiyotlar:

- Kabirov J., Sagdullaev A. O'rta Osiyo arxeologiyasi. –Toshkent, 1990.
- Asqarov A. O'zbekiston tarixi. – Toshkent, 1994.
- Egamberdieva N. Arxeologiya . T. 2008.

3 ilova

Har bir ma'ruza va amaliy mashg'ulot uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

1 reja

Kishilik jamiyatining vujudga kelish jarayoni uzoq o'tmishga borib taqaladi. O'z navbatida o'tmishni o'rganish, har bir davrning dolzarb masalalaridan biri bo'lib kelgan. Arxeologiya fani ham tarixning tarkibiy qismi bo'lib, gumanitar fanlar orasida alohida o'rin tutadi.

“Arxeologiya”- so'zi yunonchadan olingan bo'lib - “arxayos”-qadimgi, “logos”-fan so'zlaridan tarkib topgan. Qadimiyat haqidagi fandır (Qadimshunoslik). Uni dastlab, miloddan avvalgi IV asrda Aflotun “Gippiy” dialogida, qadimgi zamon haqidagi fanni nazarda tutib ishlatgan. SHu tariqa bu so'z qadimgi Yunonistonda qo'llanilgan va o'tmish masalalari muhokamasi ma'nosini anglatgan. Vaqt o'tgach, uning ma'no doirasi ancha o'zgarib, kengayib borgan va tarix fanining muhim tarmoqlaridan biriga aylangan.

Arxeologiya—moddiy madaniyat manbalari asosida insoniyatning o'tmishini o'rgatuvchi fan hisoblanadi. Arxeologik manbalar tarixiy manbalarga nisbatan ancha qadimiydir. Uning ilk davri 2,5-3 million yilga borib taqaladi. Biz kishilik jamiyati tarixini 24 soat deb faraz qilsak, uning 23 soat-u 56 minuti yozma manbalarsiz davrga, 4 minuti yozma tarixga to'g'ri keladi. Demak, kishilik tarixining juda katta davrini o'rganish arxeologik manbalarga tayanib olib boriladi.

Arxeologik manbalar arxeologik yodgorliklardir, ya'ni inson tomonidan yaratilgan turar-joy qoldiqlari, odamlar yashagan g'or va ungiralar, mehnat qurollari, sopol idishlari, san'at obidalari, qoyatosh rasmlari, shuningdek, moddiy materialga bitilgan yozma manbalar ham kiradi. Arxeologlar kishilik madaniyati tarixini o'rganishda moddiy va yozma manbalarga tayanib ish ko'radilar.

Arxeologiyada qadimgi buyumlarni o'rganish birdan bir maqsad qilib olinmaydi, topilmalarni tilga kiritish va o'sha zamon nafasini tiklash arxeologiyaning asosiy maqsadidir. SHuning uchun topilmalar tarixiy tadqiqodlar uchun faqat manba sifatidagina ilmiy qimmatga ega bo'ladi. Buyumlarning yoshi, nimaga ishlatilgani, qanday uslubda yasalganini aniqlash tadqiqotning zarur tayyorgarlik bosqichi hisoblanadi.

Arxeologik yodgorliklar odamlar yashagan joylar, ibtidoiy makonlar, qishloq va shahar harobalar, qoyatosh rasmlari, istehkomlar, ibodatxonalar, mozor-qo'rg'on, qabristonlar va qadimgi sug'orish inshootlari hisoblanadi. Arxeologlar mazkur topilmalar yordamida o'sha davr manzarasini, insonlarning yashash sharoitini, jamoada mavjud udumlar va qaysi taraqqiyot bosqichida turganliklarini aniqlaydilar.

Arxeologik yodgorliklar davr va uning harakteriga qarab quyidagilarga ajratiladi:

1. Manzilgohlar; makonlar, qishloqlar, shahar xarobalari.(1-rasm)
2. Qadimgi mozor-qo'rg'onlar, qabristonlar.
3. Ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan joylar; konlar, ustaxonalar.
4. G'or va ungiralar.

Umuman, arxeologik yodgorliklar yer ostida yoki yer ustida joylashgan bo'ladi. Yer ostidagi yodgorliklarni o'rganish jarayonida arxeologlar madaniy qatlamlarga alohida e'tibor beradilar.

2 reja

Arxeologik davrlashtirish. O'tmish voqealarini o'rganishda har bir davrning o'ziga xos xususiyatlarini, tarixiy va arxeologik davrlarining sanalarini bilish va ularni ajrata olish ham zarurdir. Umuman, davrlar va sanalar tarix va arxeologiya fanining o'zagi hisoblanadi. Ular chuqur o'zlashtirilsagina tarixiy jarayon va voqealarni esda saqlab qolish osonlashadi, shuningdek, tarixiy voqealarni mantiqiy fikrlash jarayonida xatoliklarga yo'l qo'yilmaydi. Tarixiy davrlashtirishning o'ziga xos xususiyati, uning tadqiqot manбайдan kelib chiqadi. Unda ma'lum bir davrga xos bo'lgan umumiy rivojlanish xususiyatlari asos qilib olinadi.

Arxeologiyada eng qadimgi davrlarni ajratishda mehnat qurollarining nimadan yasalganiga e'tibor qaratilgan.

Tarixda **eng qadimgi davr** tarixiy va arxeologik jihatdan davrlarga ajratilib o'rganiladi. Bu davr tarixiy jihatdan ikkita yirik davr: **“ibtidoiy to'da”** va **“urug'chilik jamoasi davri”**ga bo'linadi. O'z navbatida urug'chilik jamoasi 2 bosqichga: **matriarxat** (ona urug'i) va **patriarxat** (ota urug'i) ga bo'linadi.

Eng qadimgi davr arxeologik jihatdan, mehnat qurollari tarkibiga qarab, bir qator xronologik bosqichlarga bo'linadi - paleolit, mezolit, neolit, eneolit, bronza va ilk temir. (1jadval)

Qadimgi davr mil.avv. YI asrdan milodiy IY asrgacha bo'lgan davrni o'z ichiga olib, u 2 bosqichga bo'linadi:

1– **arxaik davr** - mil.avv. YI–IY asrlar.

2– **antik davr** - mil.avv. IY asr oxirlaridan - milodiy IY asr.

O'rta asrlar davri o'z rivojlanishi jihatidan 3 ta bosqichga bo'linadi.

1– **ilk o'rta asrlar**- milodiy Y– IX asrlar

2– **rivojlangan o'rta asrlar** - milodiy IX– XYI asr boshlari

3– **so'nggi o'rta asrlar** - milodiy XYI–XVIII asrlar (1-jadval)

3 reja

Arxeologiya fani vazifalari. Qadimiy yodgorliklar xalqlarning madaniyati, ma'naviyati, qadriyatlarini tarixidan darak beruvchi ashyoviy dalillar hisoblanadi. SHu o'rinda tarixni arxeologik yodgorliklar misolida targ'ib etish va uning tarbiyaviy ahamiyatini ko'rsatish juda muhimdir. SHu bilan birga, mamlakatimiz hududida joylashgan arxeologik yodgorliklar va ulardagi topilmalar yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalashda, ularning qalbida ko'hna tarix va madaniyatga hurmat–ehtiromlarini uyg'otishda katta ahamiyatga egadir. Arxeologik yodgorliklar O'zbekiston madaniy hayotini o'zida aks ettiruvchi juda muhim moddiy manba hisoblanadi.

5-ilova

“Blits – so'rov” usuli

“Blits–so'rov” usulidan foydalanishning maqsadi: Talabalarda mantiqiy fikrlash, fan yuzasidan berilgan ma'lumotlar orasidan kerakligini ajrata olish qobiliyatini shakllantirish, o'zgalar fikrini hurmat qilish va ularga o'z fikrini o'tkaza olish, boshqalar bilan hamfikir bo'la olish kabi ko'nikmalarni, tarixiy jarayon ketma–ketligini aniqlash orqali shakllantirish.

O'tkazish texnologiyasi:

Ushbu texnologiya bir necha bosqichda o'tkaziladi:

1. O'qituvchi talabalarga ushbu mashg'ulot, bir necha bosqichda o'tkazilishi haqida tushuncha beradi. Har bir bosqichdagi vazifani bajarishga aniq vaqt berilishi va undan unumli foydalanishlari kerakligi haqida ogohlantiradi. Tarqatma materiallar tarqatib, talabalarga uni sinchiklab o'rganish zarurligini aytadi.
2. Talabalar dastlab tarqatma materialdagi “Yakka baho” bo'limiga o'zining shaxsiy fikri asosida mantiqiy ketma–ketligini raqamlar bilan belgilab chiqadi. Unga 5 minut ajratiladi.
3. Talabalarning yakka tartibdagi ishlari tugagach, o'qituvchi ulardan 3 kishidan iborat kichik guruhlar tuzishini so'raydi. Ular hamfikirlikda tarqatma materialdagi “Guruh bahosi” bo'limiga raqamlar bilan belgilab chiqadilar. Unga 5 minut ajratiladi.
4. Barcha kichik guruhlarda ishlar tugagach, o'qituvchi harakatlar ketma–ketligi bo'yicha to'g'ri javobni beradi va talabalar “To'g'ri javob” bo'limiga raqamlarni yozib chiqadilar.
5. O'qituvchi “To'g'ri javob” bo'limida berilgan raqamlar bilan “Yakka baho” va “Guruh bahosi” bo'limidagi raqamlarni solishtirib, katta–kichikligini ayirib, farqini chiqarib, “Yakka xato” va “Guruh xatosi” bo'limlariga yozishlarini so'raydi.
6. O'qituvchi yakka va guruh xatolarining umumiy soni bo'yicha tushuncha beradi va ularni alohida sharhlaydi.
7. Talabalar tarqatma materialda berilgan ballar asosida o'z bahosini chiqaradilar va ular jurnalga qayd qilinadi.
8. Mashg'ulot yakunlangach, o'qituvchi mashg'ulotni o'tkazish jarayonida talabalarning va guruhlarining faoliyati to'g'risida o'z fikrini bildiradi.

Arxeologik davrlashtirish
(“blits-so’rov” uslubi)

Guruh bahosi	Guruh xatosi	To’g’ri javob	Yakka xato	Yakka baho	Davrlar nomi
					Mezolit
					Ilk temir davri
					Bronza
					O’rta asrlar
					Neolit
					Eneolit
					Antik
					Ashel’
					Arxaik
					Olduvay

6-5 to’g’ri javob "qoniqarli"

8-7 to’g’ri javob "yaxshi"

9-10 to’g’ri javob "a’lo"

6-ilova

- Arxeologiya so’zining ma’nosi nima?
- Arxeologik manbalar qanday turlarga bo’linadi?
- Arxeologik yodgorliklar nima va ularning qanday turlari bor?
- Arxeologiya fani nimani o’rganadi?
- Arxeologik davrlashtirishning o’ziga xos tomonlarini tushuntiring?
- Arxeologiya fanining asosiy vazifalari nimadan iborat?
- Arxeologiya moddiy manbalarni qanday o’rganadi?

MA’RUZA MASHG’ULOTLARINING TA’LIM TEXNOLOGIYASI

2-mavzu

Paleolit davri xususiyatlari.

1.1. Ta’lim berish texnologiyasining modeli

<i>Mashg’ulot vaqti- 2 soat</i>	Talabalar soni: 40-50 gacha
<i>Mashg’ulot shakli</i>	Ma’ruza
<i>Ma’ruza rejasi</i>	1. Ilk paleolit davri va uning o’rganilishi. 2. O’rta paleolit davri va uning o’rganilishi. 3. So’nggi paleolit davri va uning o’rganilishi.
<i>O’quv mashg’ulotining maqsadi:</i> Paleolit davri xususiyatlari haqida ma’lumot berish	
<i>Pedagogik vazifalar:</i> 1. Ilk paleolit davri va uning o’rganilishi haqida ma’lumot berish 2. O’rta paleolit davri va uning o’rganilishi haqida ma’lumot berish	<i>O’quv faoliyati natijalari:</i> 1. Ilk paleolit davri va uning o’rganilishi haqida ma’lumotga ega bo’ladilar; 2. O’rta paleolit davri va uning o’rganilishi haqida ma’lumotga ega bo’ladilar;

3. So'nggi paleolit davri va uning o'rganilishi haqida ma'lumot berish	3. So'nggi paleolit davri va uning o'rganilishi haqida ma'lumotga ega bo'ladilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, insert jadvali</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, qo'shimcha adabiyotlar</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.2. "Paleolit davri xususiyatlari" ma'ruza mashg'ulotining texnologik xaritasi

<i>Ish bosqichlari va vaqti</i>	<i>Faoliyat mazmuni</i>	
	<i>Ta'lim beruvchi</i>	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1. Mavzug a kirish (15 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, uning rejasi, maqsad, vazifalari va adabiyotlar bilan tanishtiradi. (1-ilova). 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar
2-bosqich Asosiy bosqich (55 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi (3-ilova) 2.2. Mavzuni mustaxkamlash yuzasidan insert jadvali o'tkaziladi. (4-ilova) 2.3. Talabalar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida quyidagi savollarni beradi? (5-ilova) 2.4. Mavzu yuzasidan slaydlardan foydalaniladi. Talabalarga mavzuning asosiy jihatlar takrorlanadi. (6-ilova)	Tinglaydilar, yozadilar. Topshiriqlar bo'yicha ishlaydilar Talabalar berilgan savollarga javob beradilar. Tinglaydilar, yozadilar.
3. Yakuniy bosqich (10 daq.)	3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, 3.2 Mavzu yuzasidan yakunlovchi xulosa qiladi. 3.3. O'tilgan mavzuni mustahkamlab, berilgan adabiyotlar bilan tanishib kelish topshiriladi.	Savollar beradilar. Tinglaydilar. Vazifani yozib oladilar.

1-ilova

Mavzu: Paleolit davri xususiyatlari.

Reja :

1. Ilk paleolit davri va uning o'rganilishi.
2. O'rta paleolit davri va uning o'rganilishi.
3. So'nggi paleolit davri va uning o'rganilishi

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Paleolit davri xususiyatlari bo'yicha ma'lumot berish

O'quv faoliyatining natijasi: Paleolit davri xususiyatlari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.

1. Islomov U., Kraxmal` K.A. Paleoekologiya i sledы drevneyshogo cheloveka v Tsentral`noy Azii. Tashkent. FAN. 1995.
2. Asqarov A. O'zbekiston tarixi (Eng qadimgi davrlardan eramizning V asrigacha) Toshkent. O'qituvchi. 1994.
3. Matyushin G.N. Arxeologicheskiy slovar`. - M., 1996.

2 -ilova

Ma'ruzada 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

1 reja

Insoniyat taraqqiyotida eng uzoq davom qilgan davr qadimgi tosh davri – paleolit hisoblanadi. “Paleolit” so'zi lotincha so'zdan olingan bo'lib, “paleos”– “qadimgi”, “litos”–“tosh”, ya'ni qadimgi tosh davri degan ma'noni beradi. Paleolit davri xronologik jihatidan miloddan avvalgi 2 million yillikdan to 12 ming yillikkacha davom qiladi va uch davrga– ilk, o'rta va so'nggi davrlarga bo'linadi.

Paleolitning uch davri xam o'zining rivojlanish darajasiga qarab, mehnat qurollaridagi o'zgarishlar asosida turli davrlarga bo'linadi. Ilgari ilk paleolit davri shellgacha, shell, ashel davrlariga bo'lingan edi. Lekin keyingi davrlarda qilingan tadqiqotlar natijasida, uni olduvay va ashel davrlariga bo'lish muvofiq deb topildi. Chunki ilgari olduvay davri yodgorliklari kam bo'lib, uni davr tariqasida ajratish imkoni bo'lmagan. SHuning uchun shell va ashel davrlari qo'lcho'qmorlaridagi vazn jihatidan farqini e'tiborga olib ularni davrlarga ajratishgan. Keyingi yillarda esa, olduvay davri mehnat qurollarining ko'plab topilishi uning davr sifatida ajratib ko'rsatishga imkon to'g'dirdi.

O'zbekiston xududining geotektonik va geomagnit xodisalarini tadqiq qilish natijasida uning o'ziga xos jihatlari aniqlandi. Bu esa paleolit davri xronologiyasida o'zgarishlar qilinishiga olib keldi. Ilk paleolit davri jahon tarixida 3 mln yillikdan to – 100 ming yilliklarga davom qilgan. O'zbekistonda ilk paleolit davri miloddan avvalgi 1 million yildan 100 ming yillikkacha davom etgan deb hisoblanar edi. Lekin keyingi davrlarda olib borilgan tadqiqotlar bu sanani yanada qadimiylashtirdi. Arxeologik davrlashtirishning yangi metodi asosida uni 2 mln yillikdan 200 minginchi yillargacha davom qilganligi aniqlandi. SHu paytgacha O'zbekiston xududida olduvay davri manzilgohlari topilmagan deb kelinar edi, lekin keyingi yillarda arxeologiyada qilingan yangiliklar Selungur makonidan topilgan tosh qurollarining Olduvay

makondan topilgan tosh qurollar bilan o'xshash tomonlarini aniqlanib, uni 1,2 mln yillarga mansub deb topdilar.

O'zbekiston xududidan ashel` davriga oid ko'plab makonlar topilib tadqiq qilindi va qilinmoqda. Bunda U.Islomov, K.A.Kraxmal', M.Qosimov, R.Sulaymonov, T.Omonqulovlarning tadqiqotlari diqqatga sazovordir.

Ilk paleolit davrida mehnat qurollari tosh, suyak va shoxlardan yasalgan. Ulardan faqat tosh qurollargina bizgacha yetib kelgan. Olduvay bosqichida odamlar eng primitiv usulda yasalgan qo'l cho'qmorlari (ruchnoe rubilo)lardan foydalanganlar. Mazkur qurollarni yasash uchun dastlab, odamlar qulay shaklga ega bo'lgan (ko'proq yapaloq shakldagi) qayroqtoshni topib, tosh boltalar yordamida uning bir uchiga urib, uchirib ishlov berganlar. U paytning tosh bolg'alari (otboyniklar) og'irligi 0,5 kgdan oshmagan oddiy qayroqtosh bo'lgan. Bu xildagi tosh bolg'alar yordamida qo'l cho'qmorlariningina emas, balki tosh o'zaklarini ham yasay bilishgan. Qo'l cho'qmorlari odatda bir tomoni bodomga yoki yurakka o'xshab, to'mtoq bo'lgan, lekin uni qo'l bilan ushlab qulay bo'lgan. Ikkinchi, qarama-qarshi tomoni esa, o'tkir uchli bo'lib, bu tomoni kesish, chopish, kovlash kabi vazifalarni bajargan. Ajdodlarimiz shu qurollar yordamida ov qilganlar, ildiz kovlaganlar, go'shtni maydalaganlar, terilarni shilganlar. Odamning qo'li esa dasta vazifasini bajargan. Olduvay davri odamlari terimchilik va ovchilik bilan shug'ullanganlar. Ular to'da bo'lib ov qilib, yirik yirtqich hayvonlarni tutib iste'mol qilishgan. Odamlarning to'da bo'lib yurishlari natijasida o'zlarini turli tabiat hodisalaridan va yirtqich hayvonlardan himoya qilganlar. Bu davr odamlari tabiatga to'la qaram bo'lib uy-joy qurilishini ham, olovdan foydalanishni ham bilmaganlar. Yirtqich hayvonlardan esa, oddiy va dag'al qurollar bilan himoyalanganlar. Tabiat ham insonlar yashashi uchun qulay, issiq bo'lgan.

Ashel` davriga kelib odamlar birmuncha taraqqiyot darajasiga erishganlar. Endi kishilar turli tog', daryo jinslari, asosan chaqmoqtoshdan qurol yasashni o'rgana boshlaganlar. Qurollarni ishlash texnikasi birmuncha takomillashgan. CHaqmoqtosh qo'l cho'qmorining ikka tomoniga ham qo'pol kertish yo'li bilan ishlov berilgan. Kertish davomida vujudga kelgan turli uchrindilardan turli narsalarni kesishda foydalanganlar. Uchrindilar qirra tomonlari mayda kertish usuli bilan o'tkirlangan va keskich asboblari sifatida foydalanilgan. Uchburchaksimon tosh uchrindilariga ko'proq ishlov berilgan. Asta-sekin tosh qurollarining turi ko'paya boshlagan. Dastlab sixcha va qirg'ichsimon qurollar vujudga kelgan. Tosh sixcha qurollardan yog'och qurollar yasashda va ovda nayza tig'i sifatida foydalanilgan bo'lsa, qirg'ichlardan kiyim-kechak uchun hayvon terilariga ishlov berishda foydalanganlar.

2 reja

O'rta paleolit davri ilmiy adabiyotlarda must`e davri deb nomlanadi. Bu davrga oid moddiy yodgorliklar dastlab Frantsiyaning Must`e g'or makonida topilgani uchun shunday nom olgan. O'rta paleolit davrining xronologiyasi ilgarigi adabiyotlarda mil.avv. 100–40 ming yilliklar deb hisoblanar edi, lekin keyingi yillarda olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, u 200–100 ming yilliklar bilan belgilandi. O'rta paleolit davri yodgorliklari jahon fanida must`e va levallua–must`e (rivojlangan davri) bosqichlariga ajratib beriladi. O'zbekiston arxeologiyasida ham shu bo'linishlar qabul qilingan bo'lsa–da, tadqiqotchilar o'rta paleolit davrining mahalliy o'ziga xos jihatlarni e'tiborga olib, uning 4 ta mahalliy guruxini ajratib ko'rsatadilar: must`e, levallua, levallua–must`e, soan. Buni dastlab V.A.Ranov taklif qilgan va unga toshni paraqalashdagi o'ziga xos texnikaviy uslubni asos qilib olgan.

Toshni qayta ishlash texnikasi ham takomillashgan. Ixcham qurollar ishlab chiqa boshlaganlar. Bu yangi yorma texnika usuli yordamida amalga oshirilgan. Bunda qurol yasaladigan chaqmoqtoshning bosh tomoni ustalik bilan urib o'girilib, tekis maydoncha hosil qilinadi. SHu maydoncha orqaligina toshning mayda paraqalarini olish imkoni tug'iladi. Barcha paraqalar olinib bo'linganidan keyin uchirib bo'lmaydigan o'zak qoladi. Bu o'zak nukleus deb ataladi. Must`e davri uchun gardishsimon nukleuslar va uch burchakli tosh paraqalari xarakterli bo'lgan. Tosh paraqalar yog'och yo'nish, teri ishlash, qurol va kiyim tayyorlashda qulay hisoblangan.

Tosh paraqalar uchi yanada o'tkir qilingan. Bunda tosh parrakchaga sekin asta urib salgina ishlov berilgan va yangi tur qurol hosil qilingan. Ular asosan nayzasimon toshqurol va tosh qirgich bo'lgan. Qurollar kalta va yalpoq bo'lib, ularga dasta o'rnatib bo'lmagan.

Nayzasimon tosh quroldan asosan erkaklar yog'och qirgich, yo'nish, hayvon o'ldirishda foydalanganlar. Tosh qirgichlardan esa ayollar teri shilish, yopinchiqlar tayyorlashda ishlatishgan.

Toshdan o'roqanda yasashgan, undan daraxt po'stini shilish va randalash quroli sifatida foydalanishgan. O'roq randa - chaqmoqtosh plastinkasidan iborat bo'lib, tig'i keng yoysimon qilib o'yib ishlangan.

O'rta tosh davri odamlari qumtosh yoki ohaktoshdan sharlar yasab, hayvonlarni ovlashda foydalanganlar. Ularni uzun tasma uchiga juft qilib bog'lab, hayvonlarni oyog'idan ilintirganlar.

O'rta paleolit davri odamlari hayotida olov muhim o'rinni egallagan. Ular hayvon go'shtini gulxanda pishirib, iste'mol qilganlar, bu ularning jismoniy va aqliy rivojlanishida muhim rol o'ynagan. SHuningdek, olov ularni sovuqdan va yirtqich hayvonlardan himoya qilgan. SHu sabab olovni saqlash masalasi ko'ndalang bo'lgan. O'rta paleolit davri yodgorliklarida ko'plab gulxan qoldiqlari topilgan. Odamlar o'tin bilan birgalikda hayvon suyaklarini ham yoqqanlar.

O'rta paleolit davrida neandartal tipdagi odam yashagan. Bu davr odami dastlab Germaniyaning Neandartal qishlog'idan topilgani uchun ham shu nomni olgan. U ilk paleolit odamidani ancha farq qilgan. Uning bo'yi past peshonasi tor va nishab, qosh ustidagi suyaklari qalin, yonoq suyaklari chiqib ketgan, iyagi nihoyatda kichkina, tizzalari sal bukilgan, 2 oziq tishi bo'rtib chiqqan, qo'l panjalari kalta va yo'g'on bo'lgan. Bosh miyasining hajmi 1200-1400 sm ni tashkil etgan. Xudi shunday tipdagi odam 1938 yili A.P.Okladnikov tomonidan Teshiktosh g'oridan topilgan.

3 reja

Ilmiy adabiyotlarda yuqori paleolit so'nggi paleolit tuchunchasi bilan xam ishlatiladi. U 100—12 ming yilliklarni o'z ichiga oladi. So'nggi paleolit davrida ajdodlarimiz hayotida bir qator o'zgarishlar sodir bo'ldi. Asosiysi ajdodlarimiz hayotida urug'chilik tuzumi boshlandi. So'nggi paleolit davrida hozirgi zamon odami qiyofasi o'xshash—kroman'on odami yashagan. Kroman'on odami suyak qoldiqlari dastlab Frantsiyaning Kroman'on makonidan topilgani uchun shunday nom olgan. Olimlar bu davr odamini homo sapiens— aql-idrokli odam deb ham ataydilar.

Yuqori paleolit davri odamlari xo'jaligining asosini ovchilik tashkil etgan. Retushlangan nukleuslar to'g'ri pichoqsimon shaklga kirgan va yupqalashgan. Pichoqlar paydo bo'lgan. Bu davrda eng muhim mehnat qurollari tosh kesgich va tosh qirg'ich bo'lgan. Tosh kesgich qattiq materiallarni ishlashda foydalanilgan

Yuqori paleolit davri odamlarining xo'jaligi o'zlashtiruvchi xo'jalik bo'lib, uning asosini ovchilik tashkil etgan. Asosan bug'u, yovvoyi ot, sirtlon, arxar, qulon, tuya kabi yirik hayonlar ovlangan. Daraxt mevalarini, don va ildizmevali o'simliklarni terib, ovqat sifatida ishlatish ham keng tarqalgan. SHuningdek, baliqchilikning dastlabki kurtaklari paydo bo'lgan.

So'nggi paleolit davrida qarindosh urug'chilik va oila munosabatlarining tartibga solinishi natijasida kishilarning jismoniy va aqliy rivojlanishida o'zgarishlar yuz berdi. Insonlarning tashqi ko'rinishida o'zgarish yuz berishi bilan birga ularning tabiiy—geografik sharoitga moslashishi natijasida irqalar vujudga keldi. Yevropoid, mongoloid, negroid. Yevropoid irqi fanda kromonon odami nomini olgan. O'zbekistonning ham Samarqand makonidan kromonon odamning qoldiqlari topilgan.

Yuqori paleolit davrida yuz bergan muhim o'zgarishlardan yana biri, bu san'atning kelib chiqishidir. San'atning vujudga kelishi o'sha davr odamlarining diniy qarashlari bilan bog'liq bo'lsa-da, ular qoldirgan haykalchalar va qoya tosh suratlari o'sha davr ijtimoiy hayoti haqida bizga ko'p ma'lumot beradi. O'rta Osiyoning ko'pchilik joyidan qoyatosh

suratlari topilgan. Jumladan; Zarautsoy, Xurtakasoy, Bichikchashma, Sariyoz va boshqalar. Ularda karkidonlar, mamontlar, odam, ot, buqa, it, tulki, jayron, tog' echkisi, o'q yoylarning tasvirlari bor.

4-ilova

Insert jadvali

V	+	-	?

(talabalar)ning bilimlari baholanadi.

-ilova

Mustahkamlash uchun savollar

- Ilk paleolit davri qanday bosqichlarga bo'linadi?
- Nima uchun ilk paleolit davri xronologiyasida o'zgarishlar qilindi?
- Dastlabki qo'l cho'qmorlari qanday bo'lgan?
- Ashel' davrida ibtidoiy odamlar hayotida qanday o'zgarishlar sodir bo'ldi?
- Ilk paleolit davri yodgorliklari qaerlardan topilgan?
- Selungur makonini kimlar o'rgangan?

6-ilova

- Paleolit 3 mln - 12 ming yilliklarni o'z ichiga oladi.
- O'zbekiston xududida ilk paleolit davri 2 mln-200 ming yillikgacha davom etgan.
- Ilk paleolit olduvay va ashel' davrlariga bo'linadi.
- Ilk qo'l cho'qmori qayroqtoshdan yasalgan.
- Ashel' davrida qo'l cho'qmori chaqmoqtoshdan yasalgan.
- Qo'l cho'qmori kertma texnika asosida ishlangan.
- Ilk paleolit davrida pitekantrop, zinjantrop, sinantrop, ferganatrop odamlari yashaganlar.
- Er yuzida 4 muzlik davri – gints, mindel', riss, vyurm davrlari bo'lgan.

3-mavzu

Paleolit davri yodgorliklari

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

<i>Mashg'ulot vaqti-2 soat</i>	Talabalar soni: 40-50 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	Axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ilk paleolit davri yodgorliklari 2. O'rta paleolit davri yodgorliklari 3. So'nggi paleolit davri yodgorliklari
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi: Paleolit davri yodgorliklari haqida ma'lumot berish</i>	
<i>Pedagogik vazifalar:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Ilk paleolit davri yodgorliklari haqida ma'lumot berish • O'rta paleolit davri yodgorliklari haqida ma'lumot berish • So'nggi paleolit davri yodgorliklari haqida ma'lumot berish 	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Ilk paleolit davri yodgorliklari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • O'rta paleolit davri yodgorliklari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • So'nggi paleolit davri yodgorliklari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, aqliy xujum</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, qo'shimcha adabiyotlar</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.3. "Paleolit davri yodgorliklari" ma'ruza mashg'ulotining texnologik xaritasi

<i>Ish bosqichlari va vaqti</i>	<i>Faoliyat mazmuni</i>	
	<i>Ta'lim beruvchi</i>	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
<p>1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)</p>	<p>1.1. Mashg'ulot mavzusi, uning rejasi, maqsad, vazifalari va adabiyotlar bilan tanishtiradi. (1-ilova)</p> <p>1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).</p>	<p>Tinglaydilar.</p> <p>Tinglaydilar</p>

<p>2-bosqich Asosiy bosqich (55 daqiqa)</p>	<p>2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi (3-ilova).</p> <p>2.2. Talabalar bilimlarini faollashtirish, mustahkamlash maqsadida aqliy xujum ped.texnologiyasidan foydalaniladi (4--ilova).</p> <p>Talabalarga mavzuning asosiy jihatlar takrorlanadi. (5 ilova)</p>	<p>Tinglaydilar, yozadilar.</p> <p>Talabalar berilgan savollarga javob beradilar.</p> <p>Tinglaydilar, yozadilar.</p>
<p>3. Yakuniy bosqich (10 daq.)</p>	<p>3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, 3.2 Mavzu yuzasidan yakunlovchi xulosa qiladi. 3.3. O'tilgan mavzuni mustahkamlab, berilgan adabiyotlar bilan tanishib kelish topshiriladi.</p>	<p>Savollar beradilar. Tinglaydilar. Vazifani yozib oladilar.</p>

1 ilova

Mavzu: Paleolit davri yodgorliklari

Reja :

1. Ilk paleolit davri yodgorliklari
2. O'rta paleolit davri yodgorliklari
3. So'nggi paleolit davri yodgorliklari

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Paleolit davri yodgorliklari bo'yicha ma'lumot berish

O'quv faoliyatining natijasi: Paleolit davri yodgorliklari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.

Adabiyotlar:

1. Djurakulov M.Dj. Samarkandskaya stoyanka i problemy verxnego paleolita v Sredney Azii. Tashkent. FAN. 1987.
2. Asqarov A. O'zbekiston tarixi Toshkent. O'qituvchi. 1994, 1997.
3. Matyushin G.N. Arxeologicheskiy slovar`. - M., 1996.

2-ilova

Har bir ma'ruza va amaliy mashg'ulot uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

1 reja

O'zbekiston xududida ilk paleolit davriga oid, asosan ashel' bosqichiga oid makonlar XX asrning ikkinchi yarmida ko'plab topildi va bu davrning ko'plab noma'lum tomonlarini ochishga imkoniyati vujudga keldi. Toshkent viloyatida Bolttag'or, Ko'lbuloq, Qizilmolma, Toshsoy, Buxoro viloyatida Uchtut, Farg'ona vodiysida Selungur, CHashma va So'x makonlar topib o'rganilgan. Farg'ona vodiysida topilgan CHashma va So'x makonlari O'rta Osiyo xududida topilgan eng qadimiy makonlar deb topildi. Seleng'ur g'orida sinantrop turiga mansub odam suyaklari topilib, jahonda katta shov-shuvga sabab bo'ldi.

Selungur makoni. O'zbekiston hududida ashel' bosqichiga oid eng mashhur makon—Selungur g'ori hisoblanadi, chunki shu yerdan ilk ajdodlarimiz nishonasi—odam suyaklari qoldiqlari topildi. Selungur g'ori Farg'ona shahridan janubiy—g'arbda Haydarkonning g'arbiy chekkasida joylashgan.

Selungur g'ori 1958 yilda akademik A.P.Okladnikov tomonidan o'rganilgan. U bu makonning qaysi davrga oid ekanligini aniqlash maqsadida g'orning o'ng tomoniga tekshiruv shurfini solgan. Natijada dastlab u yerdan bir necha uchrindilar topib uni so'nggi paleolit davriga oid deb va uning sanasini 40—30 yilliklar bilan belgilagan. U yerda 1960 yillarda Ya.G'.G'ulomov boshchiligida Farg'ona paleolit otryadi Xaydarkon atrofida tadqiqot ishlari olib bordi. 1980 yilda arxeolog O'.Islomov boshchiligidagi O'zR FAga qarashli Arxeologiya institutining paleolit otryadi Selungur makonni qayta tekshirib, g'orning g'arbiy tomonida tekshiruv shurfini soldi. U yerda tadqiqot ishlari 1988 yillargacha davom etdi. Tadqiqotlar davomida o'rtacha qalinlikda 20-40 sm dan iborat 5 ta madaniy qatlam aniqlandi. Ular o'rta qalinlikdagi 60-70 sm dan iborat tabiiy qatlamdan bilan ajratilgan. Bu yerda ajdodlarimiz o'z makonlarini 5 marotaba uzoq vaqt mobaynida tark etib yashaganlar. Madaniy qatlamlardan toshdan yasalgan mehnat qurollari: qo'l cho'qmori, to'mtoq boltalar, pichoqsimon qurollar, ko'plab tishli qurollar, qush tumshug'iga o'xshash qurollar qazib olingan. Beshinchi qatlamdan ashel' davriga mansub qo'l cho'qmori topildi. U ajdodlarimiz ishlatgan ilk quroldir.

Makonning eng muxim topilmalari bo'lgan odam suyaklari 3 va 2 qatlamdan topilgan. U yerdan odamning yelka suyagining bir bo'lagi, bosh suyagi engak qismining bir bo'lagi, 14 ta tish topilgan. Antropologlar ularni tadqiq qilib, ashel' davrida yashagan arxantropolar deb topdilar.

2-reja

O'rta paleolit davri yodgorligi O'zbekistonda dastlab 1938 yilda Teshiktoshda topilgan. Hozirgi kunda esa O'rta Osiyo hududi bo'yicha ularning soni 300 dan ortgan. Ulardan 50 dan ortik makon keng o'rganilgan. Lekin hozirgacha Teshiktosh makoni o'zining qadimiyligi va arxeologik materiallarga boyligi bilan hamon ajralib turadi.

O'zbekistonda keyingi davrlarda must'e davriga oid ko'plab makonlar topib tadqiq qilingan. Faqatgina Toshkent voxasining o'zidan 30dan ortiq yodgorlik topilgan. Zarafshon voxasi va Qizilqum xududlaridan xam ko'plab topib tadqiq qilingan. Boysun tog'i mintaqasidan Teshiktosh g'or—makoni, Amir Temur g'ori, Toshkent vohasidan Obiraxmat, Xo'jakent, Bo'zsuv, Ko'lbuloq g'or—makonlari, Farg'ona vodiysidan Jarqo'ton, Bo'ribuloq, Tomchisuv manzilgohlari, Zarafshon voxasidan Omonqo'ton, Go'rdara, Qo'tirbuloq, Zirabuloq, Takalisoy g'or makonlari, shuningdek Uchtut—Vaush—Ijond va Qopchig'oy ustaxonalaridir.

Teshiktosh g'or—makoni Teshiktosh g'or makoni nafaqat O'zbekiston, balki butun O'rta Osiyoda must'e davrining eng nodir namunasi hisoblanadi. U Surxondaryo viloyati, Boysun tumanidagi Boysun tog'ining janubiy yon bag'ridagi Turgandaryoning Zavtalashgan darasida, dengiz sathidan 1500 m balandlikda joylashgan. G'or shimoliy-sharqqa qaragan bo'lib, kengligi old qismida 20 m, chuqurligi 21 m, balandligi 9 m. bo'lgan. G'or 1938—1939 yillarda A.P.Okladnikov tomonidan tekshirilgan va tadqiqotlari natijasini 1939—1949 yillarda nashr qildirgan.

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida g'orda 5 ta madaniy qatlam aniqlangan. Ulardan toshdan yasalgan mehnat qurollaridan 339 tasi, 2520 ta singan, uchrindi tosh qurollar, 101 ta turli shakldagi nukleuslar topilgan. Teshiktosh materiallari must'e davri madaniyatining rivojlanishini aniqlash imkoniyatini berdi. G'or—makon rivojlangan must'e davriga oid bo'lib (Levallua—must'e) uning so'nggi paleolit davriga o'tish evolyutsiyasini kuzatish mumkin.

Obirahmat g'or makoni Toshkent shahridan 100 km shimoli—sharqda, G'ariy Tyan`—SHanning CHotqol tizmasidagi Paltov soyining yuqori sohilida joylashgan. G'or yoysimon shaklda bo'lib, eni 20 metrdan ortiqroq, janubga qaragan, sathi keng, quruq va

yorug'. G'or–makon 1966–1972 yillarda R.X.Sulaymonov tomonidan o'rganilgan. U must'ening rivojlangan va so'nggi bosqichlariga oid.

Unda 10 m qalinlikdagi 21 ta madaniy qatlam aniqlangan. Ulardan 30 mingdan ortiq ohaktoshli chaqmoqtoshdan yasalgan turli mehnat qurollari– nukleuslar, paraqalar, o'tkir uchli sixchalar, qirg'ichlar, pichoqlar va kurrakchalar topilgan. Ular o'ziga xos prizma shaklidagi yorma texnika, qisman levallua tipidagi texnika asosida ishlangan. G'ordan hayvon suyagidan ishlangan bigizlar ham topilgan. SHuningdek, gulxan izlari, kul, ko'mir, bug'u, tog' echkisi, to'ng'iz, jayron, g'or sheri, arxar va boshqa hayvonlarning suyaklari ham topilgan. Bu yerda odamlar 120—40 ming yil muqaddam istiqomat qilganligi aniqlangan. Ular ovchilik va termachilik bilan shug'ullanganlar. Keyingi yillarda Obirahmatni arxaik jihatdan o'rganish ishi qayta tiklandi. Uning yuqori qatlamlari tosh qurollari ichida yuqori paleolit davri materiallari mavjudligi aniqlandi. Arxeologlar Obirahmat yodgorligining yuqori qatlamlarini 46—50 ming yilliklar bog'lab uni ilk yuqori paleolit yodgorliklari sirasiga kiritmoqdalar. Demak, ibtidoiy odamlar g'orda uzoq davr iste'qomat qilishgan.

3 reja

Paleolit davri oid tosh ustaxonalari Navoiy viloyati Navoiy tumanida **Uchtut, Ijond va Vaush** degan joylaridan topilgan.

Uchtut yodgorligi Uchtut qishlog'i yaqinida joylashgan. Yodgorlik 1958 yili arxeolog X.Muhammedov tomonidan topilgan. Keyingi yillarda uni T.Mirsoatov keng ko'lamda o'rgandi. Bu yodgorlik tosh davrining turli davrlariga oid bo'lib, asosan neolit davri topilmalari yig'ib olingan. Neolit davri bu yerda shaxta usubida tosh qazib olganlar.

Tosh ustaxonalari Zarafshonning qadimgi irmoqlari, Oxargaron daryosi bo'ylarida ham mavjudligi qayd qilingan. Ular arxeolog T.Mirsoatov tomonidan o'rganilgan.

CHAqmoqtosh konlari va ustaxonalarini keng tadqiq qilish ibtidoiy madaniyati tarixni o'rganshda muxim manba sanaladi.

Yuqori paleolit davriga oid yodgorliklar kam topilganiga qaramasdan, ulardagi madaniy qatlamlarning yaxshi saqlanishi yuqori paleolit davri taraqqiyotining o'ziga xos tomonlari ochishga imkon berdi. Hozirgi kunda O'rta Osiyoda yuqori paleolit davriga oid 30 ortiq yodgorlik topib o'rganilgan bo'lsa, shulardan 10 tasi O'zbekistondan topilgan. Ulardan Zarafshon voxasida topilgan Samarqand, Siyobcha, Xo'jamazgil makonlari yaxshi o'rganilgan. Ko'lbuloq Bo'zsuv, Takalisoy, Tuyabo'g'iz makonlaridan ham yuqori paleolit davri izlari topilgan.

4-ilova

Aqliy xujum ped.texnologiyasini o'tkazish uchun savollar:

- Paleolit davrida O'zbekiston hududining tabiiy-geografik sharoiti qanday edi?
- Paleolit davri bosqichlari haqida nima bilasiz?
- Selungur Farg'ona vodiysidagi eng qadimgi ajdodlar manzilgohi ekanligini isbotlang.
- Diniy tasavvurlarning ilk ko'rinishlari haqida nima bilasiz?
- Paleolit davri odamlari qanday mehnat qurollaridan foydalanganlar?
- So'nggi paleolit davrida qanday yodgorliklar bo'lgan.
- O'rta paleolit davrining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlang?
- Tosh qurollarining ishlanish uslubi qanday bo'lgan?
- Nukleus nima?
- Teshiktosh yodgorligi topilmalarini kimlar o'rgangan?
- Obraxmatdan topilgan odam va Teshiktoshdan topilgan odam yashagan muhitni solishtiring?
- Tosh ustaxonalari qaerlardan topilgan?
- Ibtidoiy odamlar qanday g'orlarni o'zlashtirganlar?

5-ilova

- O'rta paleolit mil.avv. 100–40 ming yilliklarni o'z ichiga oladi.
- O'zbekiston xududda o'rta paleolit mil.avv. 200–100 ming yilliklar hisoblanadi.
- Jahon arxeologiyasida o'rta paleolit mustʼe va levallua–mustʼe bosqichlariga bo'linadi.
- O'zbekiston xududida o'rta paleolit -mustʼe, levallua, levallua–mustʼe, soan bosqichlariga bo'linadi.
- Nukleus tosh o'zagidir.
- Nukleus yorma texnika asosida ishlangan.
- O'rta paleolitda sun'iy olov ixtiro qilingan.
- O'rta Osiyodan 300dan ortiq o'rta paleolit makonlari topilgan.
- 1938 yili Teshiktosh g'oridan neandertalʼ odam qoldiqlari topilgan.
- 2003 yilda Obiraxmatdan neandertalʼ va homo sapiens odamidagi xususiyatlar omuxtalashgan odam qoldiqlari topilgan.
- Zarafshon vohasidan Omonqo'ton, Zirabuloq, Go'rdara, Takalisoy.

MA'RUZA MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI

4-mavzu

Mezolit davri va uning o'rganilishi.

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

<i>Mashg'ulot vaqti-2 soat</i>	Talabalar soni: 40-50 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	Mezolit davri va uning xususiyatlari. Mezolit davrining o'rganilish tarixi.
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> . Mezolit davri va uning o'rganilish tarixi to'g'risida ma'lumot berish	
<i>Pedagogik vazifalar:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Mezolit davri va uning xususiyatlari haqida ma'lumot berish. • Mezolit davrining o'rganilish tarixi haqida ma'lumot berish 	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Mezolit davri va uning xususiyatlari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • Mezolit davrining o'rganilish tarixi haqida ma'lumotga ega bo'ladilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, aqliy hujum</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, qo'shimcha adabiyotlar</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya</i>

1.2. "Mezolit davri va uning o'rganilishi" ma'ruza mashg'ulotining texnologik xaritasi

<i>Ish bosqichlari va vaqti</i>	<i>Faoliyat mazmuni</i>	
	<i>Ta'lim beruvchi</i>	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1. Mavzug a kirish (15 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, uning rejasi, maqsad, vazifalari va adabiyotlar bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar
2-bosqich Asosiy bosqich (55 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi. (4-ilova). 2.2. Talabalar bilimlarini faollashtirish, mustahkamlash maqsadida aqliy xujum ped. texnologiyasidan foydalaniladi.(5-ilova). 2.3. Mavzu yuzasidan slaydlardan foydalaniladi. Talabalarga mavzuning asosiy jihatlar takrorlanadi. (6 ilova)	Tinglaydilar, yozadilar. Talabalar berilgan savollarga javob beradilar. Tinglaydilar, yozadilar.
3. Yakuniy bosqich (10 daq.)	3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, 3.2 Mavzu yuzasidan yakunlovchi xulosa qiladi. 3.3. O'tilgan mavzuni mustahkamlab, berilgan adabiyotlar bilan tanishib kelish topshiriladi.	Savollar beradilar. Tinglaydilar. Vazifani yozib oladilar.

1 ilova**Mavzu:** Mezolit davri va uning o'rganilishi

Reja:

- 1.Mezolit davri va uning xususiyatlari.
- 2.Mezolit davrining o'rganilish tarixi

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Mezolit davri va uning o'rganilish tarixi bo'yicha ma'lumot berish**O'quv faoliyatining natijasi:** Mezolit davri va uning o'rganilish tarixi haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.

Adabiyotlar :

1. Islamov U. Obishirskaya kul'tura. Toshkent. 1980.
2. Tashkenbaev N.X., Suleymanov R.X. Kul'tura kamennogo veka doliny Zerafshana. Toshkent 1980.

2-ilova**Har bir ma'ruza va amaliy mashg'ulot uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:**

- 5 ball - «a'lo»
4 ball - «yaxshi»
3 ball - «qoniqarli»
2 ball - «qoniqarsiz»

1 reja

Yer yuzida muzliklarning chekinishi natijasida iqlim o'zgaradi. Bu esa, o'z navbatida ibtidoiy odamlarning turmush tarzida o'zgarishlarga olib keladi. Olimlar bu davrning o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olib, uni o'rta tosh davri, ya'ni mezolit davri deb belgilaganlar.

“Mezolit” so'zi yunoncha “mezos”—o'rta, “litos”—tosh so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, miloddan avvalgi 12 ming yilliklardan 7 ming yilliklargacha davom etgan.

Mezolit davrida iqlimning o'zgarishi bilan hayvonot dunyosi ham o'zgaradi. Paleolit davridagi yirik hayvonlar yo'qolib, ular o'rniga tez chopar va mayda hayvonlar: arhar, muflon, tog' echkisi, bug'u, jayron, qulon, quyon, arslon, yo'lbars, bars, qoplon va boshqa hayvonlar paydo bo'ldi. Ularni ilgaridagidek ovlash ibtidoiy odam uchun murakkablik tug'dirdi. Natijada o'q-yoy ixtiro qilindi. Bu mezolit davrining eng katta yutug'i edi.

Ibtidoiy ovchilar hayvonlar (asosan bug'ular) izidan yurib, yangi—yangi yerlarni o'zlashtirib bordilar. SHu sababli, mezolit davri odamlari keng xududlarga tarqalganlar. Mezolit davrida O'rta Osiyoning deyarli barcha hududlari yashash uchun qulay bo'lgan. Amudaryo bilan Sirdaryo oraliqlarida mezolit davriga oid yodgorliklar ko'p uchraydi.

Bu davr jamoasida diniy tasavvurlar ma'lum bir shaklga kirdi. Bu haqda mezolit davri mozorlari, qoyatosh rasmlari darak beradi. O'rta Osiyodagi mezolit davri yodgorliklaridan 3tasida— Qayla, Tutkaul, Machay makonlarida mozorlar topilgan. Ular mezolit davrining so'ngi bosqichiga taalluqli. Qayla g'orida 2 mozor o'rganilgan. Skeletlar chalqanchasiga yotqizilib, oyoqlari biroz bukilgan, ustiga oxra sepilgan. Yonlarida dengiz chig'anoqlaridan yasalgan taqinchoqlar topilgan. Bosh suyagi ustiga ham mayda tosh munchoqlar tizib chiqilgan. Boshqa mozorlarda ham shu holat kuzatilgan. Bularni barchasi narigi dunyoga ishonishni bildiradi.

Jahon arxeologiyasida mezolit davri 2 bosqichga: **Azil** va **Tardenuazga** bo'linadi. (3-jadval) Ular Frantsiyadan topilgan makonlar nomlari bilan atalgan. Azil davri tosh qurollarining asosiy xususiyatlaridan biri —**mikrolit qurollarning** yasalishidir (yunoncha mikros—kichik). Ular asosan o'q uchi vazifasini bajargan. Ularning ko'pchiligi tol bargiga o'xshash bo'lgan.

Tardenuaz makonlarida mikrolit qurollar juda ko'p uchraydi. Ular juda mayda bo'lib, ba'zilar 1 sm ga yetar yetmas bo'lgan, 2 sm lilar esa kam uchraydi. Mikrolitlar turli xil geometrik shaklda bo'lgan (uchburchak, trapetsiya, romb). Ularning ishlatilishi haqida 2 xil fikr mavjud:

- 1) tayoq uchidagi yoriqqa tiqilgan va kamon o'qi yasalgan.
- 2) suyak yoki yog'och qurollarga taqab o'tkir tig' hosil qilingan.

2 reja

O'rta Osiyo mezoliti industriyasini o'rganish orqali olimlar ulardagi rivojlanish jihatlarini aniqladilar. SHu asosda ularni ilk, o'rta va so'nggi bosqichga bo'ldilar.

Ilk mezolit bosqichi yodgorliklarida mikrolit texnikasi endigina paydo bo'lgan. Bunday yodgorliklarda geometrik shakldagi (segment, trapetsiya, uchburchaksimon) tosh buyumlar kam uchraydi. Mikroparaqalar kam. Bu davr yodgorliklarida so'nggi paleolitga doir qirg'ichchalar, o'zaklar, paraqalar ko'p tarqalgan.

O'rta mezolit bosqichida geometrik shakldagi mikrolit qurollarning yirik va qalinroq turli tiplari paydo bo'ladi. Qirg'ichchalarning har xil shakldagilari vujudga keladi. Bunday qurollar ko'pincha tosh siniqlarining qirra tomonlariga va paraqalarning uchqir tomonlariga tig' chiqarish usuli bilan yasalgan, ularning hajmlari ancha kichiklashtirilib, takomillashtirilgan. O'zaklardan pichoqsimon uchirma ajratib olish texnikasi vujudga keladi. O'rta mezolit davri yodgorliklarining yana bir xususiyati qayroqtoshlardan yasalgan qurol va qirg'ichlarning borligidir.

So'nggi mezolit davrida mehnat qurollarining ko'pchilik turlari maydalashgan. Qalamsimon mitti o'zaklar soni ko'paygan. Tosh bigiz paydo bo'lgan. Ikkala uchli tomonlari yo'nilgan shakldagi paraqalar va mikroparaqalar soni ko'payadi. Bu davr yodgorliklarida qurollarni yasash texnikasi murakkablasha boradi.

Bu bosqichlarga oid yodgorliklar quyidagi guruhlarga ajratilgan:

1. **Ilk mezolit** bosqichi miloddan avvalgi XI—X ming yilliklarni o'z ichiga oladi. Ko'shilish madaniyatida o'z aksini topgan.
2. **O'rta mezolit** bosqichi miloddan avvalgi IX—VIII ming yilliklar bo'lib, Obishir madaniyatida o'z aksini topgan.
3. **So'nggi mezolit** bosqichi miloddan avvalgi VII—VI ming yilliklar bo'lib, Machay madaniyatida o'z aksini topgan.

O'zbekistondagi mezolit davri yodgorliklarida prizma, konus, pona shakllaridagi nukleuslar topilgan. Tosh paraqalari bir tomonlama kertma tarzda o'tkirlangan. Qirg'ich qurollari tosh uchrindilardan va parchalaridan ishlangan. SHuningdek, tog'li hududlarda nukleuslar qayroqtoshlardan bo'lgan.

4-ilova

Aqliy xujum ped.texnologiyasi savollari

- Mezolit davrida iqlimning o'zgarishi insonlar hayotiga qanday ta'sir ko'rsatdi?
- Mezolit so'zining ma'nosi nima?
- Qanday mehnat qurollari paydo bo'ldi?
- Nima uchun o'q-yoy kashf etildi?
- Ilk mezolit davri nayza qanday shaklda ishlangan?
- Mezolit davri yutuqlari nimalardan iborat?
- Mikrolit nimani anglatadi?
- Mezolit davri jahon arxeologiyasi nechta bosqichga bo'linadi?
- Mezolit davri O'zbekiston arxeologiyasida necha bosqichi aniqlangan?
- Mezolit davri bosqichlari nimaga asoslanib bosqichlarga bo'lingan?
- Nima uchun odamlar ko'chmanchi hayot kechirishgan?
- Nayza qanday shaklda ishlangan?
- Nima uchun mezolit davrida baliqchilik kashf etildi?
- Tosh bigizni odamlar nima uchun ishlatganlar?
- Mezolit davrini qaysi olimlar o'rgangan?

5-ilova

- Miloddan avvalgi 12 ming yillikdan 7 ming yillikkacha davom qiladi.
- O'q-yoy ixtiro qilingan
- Baliqchilik vujudga kelgan
- Qayiqalar ixtiro qilingan
- Tosh bigiz paydo bo'lgan
- O'zbekistonda mezolitning 3 bosqichi aniqlangan
- Mikrolit qurollari vujudga kelgan.
- Odamlar ko'chmanchi hayot kechirganlar

MA'RUZA MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI

5-mavzu	Mezolit davri yodgorliklari
----------------	------------------------------------

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2 soat	Talabalar soni: 40-50 gacha
Mashg'ulot shakli	axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	Reja: 1. Ko'shilish madaniyati 2. Obishir madaniyati 3. Machay madaniyati
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> . Mezolit davri yodgorliklari to'g'risida ma'lumot berish	
<i>Pedagogik vazifalar:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Ko'shilish madaniyati haqida ma'lumot berish. • Obishir madaniyati haqida ma'lumot berish. • Machay madaniyati haqida ma'lumot berish. 	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Ko'shilish madaniyati haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • Obishir madaniyati haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • Machay madaniyati haqida ma'lumotga ega bo'ladilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, "Bumerang".</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, qo'shimcha adabiyotlar</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.2. "Mezolit davri yodgorliklari" ma'ruza mashg'ulotining texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1. Mavzug a kirish <i>(15 daqiqa)</i>	1.1. Mashg'ulot mavzusi, uning rejasi, maqsad, vazifalari va adabiyotlar bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar

2-bosqich Asosiy bosqich (55 daqiqa)	2.1. Mezolit davri yodgorliklarini o'rgatish bo'yicha bumerang uslubidan foydalaniladi (3 ilova) 2.2. Talabalar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida savollar beriladi (4 ilova) 2.3. Talabalarga mavzuning asosiy jihatlar takrorlanadi. (5 ilova)	Topshiriqlar bo'yicha ishlaydilar Talabalar berilgan savollarga javob beradilar. Tinglaydilar, yozadilar.
3. Yakuniy bosqich (10 daq.)	3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, 3.2 Mavzu yuzasidan yakunlovchi xulosa qiladi. 3.3. O'tilgan mavzuni mustahkamlab, berilgan adabiyotlar bilan tanishib kelish topshiriladi.	Savollar beradilar. Tinglaydilar. Vazifani yozib oladilar.

1-ilova

Mavzu: Mezolit davri yodgorliklari

Reja:

1. Ko'shilish madaniyati
2. Obishir madaniyati
3. Machay madaniyati

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Mezolit davri yodgorliklari bo'yicha ma'lumot berish

O'quv faoliyatining natijasi: Mezolit davri yodgorliklari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.

Adabiyotlar :

1. Islamov U. Obishirskaya kul'tura. Toshkent. 1980.
2. Tashkenbaev N.X., Suleymanov R.X. Kul'tura kamennogo veka doliny Zerafshana. Toshkent 1980.
3. Egamberdieva N. Arxeologiya. –Tashkent, 2008.

2-ilova

Har bir ma'ruza va amaliy mashg'ulot uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

“Bumerang” texnologiyasi

Maqsadi: O'quv jarayonida talabalarga tarqatilgan materiallarni ular tomonidan yakka va guruh holatida o'zlashtirib olishlari hamda suhbat munozara va turli savollar orqali tarqatma materiallar, undagi matnlarni qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish va baholash. Ushbu texnologiya bir necha bosqichda o'tkaziladi.

1. Talabalar kichik guruhlariga bo'lib olinadi.
2. Mashg'ulotning maqsadi va tartibi tanishtiriladi.
3. Talabalarga mustaqil o'rganish uchun mavzu bo'yicha matnlar tarqatiladi.
4. Talabalarga berilgan matnlar yakka tartibda mustaqil ravishda o'rganiladi. 15 minut vaqt

- ajratiladi.
5. Har bir guruh a'zolaridan yangi guruh tashkil etiladi.
  6. Yangi guruh a'zolarining har biri guruh ichida navbati bilan mustaqil o'rgangan matnlari bilan axborot almashadilar, ya'ni bir-birlariga so'zlab beradilar va matnni o'zlashtirib olishlariga erishilari lozim. 10 minut ajratiladi.
  7. Berilgan ma'lumotlarni o'zlashtirganlik darajasini aniqlash uchun guruh ichida ichki nazorat o'tkaziladi, ya'ni bir-birlar bilan savol javob qiladilar. 5 minut ajratiladi.
  8. Yangi guruh a'zolari avvalgi holatdagi guruhlarga qaytadi.
  9. Talabalarning ballarini hisoblab borish uchun har bir guruhda "guruh hisobchisi" tayinlanadi.
  10. Guruhlar o'rtasida matnlarni qay darajada o'zlashtirganliklarini aniqlash uchun og'zaki savol-javoblar o'tkaziladi.
  11. Savollarga berilgan javoblar asosida guruhlarning to'plagan umumiy bali aniqlanadi.
  12. Har bir guruh a'zolari tomonidan guruhdagi matnning mazmunini hayotga bog'lagan holda bitta savol tuziladi.
  13. Guruhlar tomonidan tayyorlangan savollarni bir-biriga berishlari lozim va unga ham belgilangan bal beriladi.
  14. Guruh a'zolari tomonidan to'plangan umumiy ballar yig'indisi aniqlanib, guruh a'zolari o'rtasida teng bo'linadi.
  15. Talabalarning to'plagan ballari guruh jurnaliga qayd qilinib, o'qituvchi mashg'ulot yuzasidan o'z fikr-mulohazalarini bildiradi.

Qo'shilish makoni

Toshkentning g'arbida qadimgi Bo'zsuv anhorining chap sohilidan topilgan. U yerdan nukleuslar, mayda paraqachalar, qirg'ichlar va hech bir makonda uchramaydigan uchburchak shaklidagi qurollar topilgan. Qo'shilishning madaniy qatlamidan topilgan mazkur qurollar so'ngi tosh davri qurollariga nisbatan o'zining ancha ixchamligi va qurol turlarining xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Bu yerdan topilgan nukleuslar va qirg'ichlar Farg'onadagi Obishir I, Y, Achchiko'l va Machaydan topilgan nukleuslar va qirg'ichlarga o'xshab ketadi. Lekin Qo'shilishdagi qurollar ancha qadimiy arxaiik xususiyatga egadir. Qo'shilishdan topilgan qurollarda o'ziga xoslik ham bor, ya'ni bu yerda geometrik shaklda yasalgan qurollar uchramaydi. SHuningdek, Qo'shilishda boshqa makonlarda bo'lgan pichoqsimon paraqalar topilgan emas. Qo'shilish qurollarining ba'zilar Yaqin va O'rta SHarqdagi SHanidavr, Paligavr, Gari-Kamarbanddan topilgan qurollarga o'xshab ketadi.

Ayrtom yodgorligi janubiy O'zbekistondagi mezolit davri yodgorliklaridan biri hisoblanadi. U Termizdan 18 km sharqda, Amudaryoning o'ng sohilida joylashgan ko'p qatlamli yodgorlikdir. Bu yerdan mezolit davriga oid tosh qurollar, nukleuslar, pichoqsimon paraqalar, uchrindilar, qirg'ichlar, teshgichlar, tosh parmalagichlar, o'q va nayza uchlari topilgan. Ular Obishir, Tutqovul, yodgorliklaridan topilgan tosh qurollariga o'xshab ketadi.

Obishir g'or-makoni

Farg'ona vodiysining janubidagi Qatron tog'idan topilgan Obishir I va Obishir V g'or-makonlari miloddan avvalgi IX–VIII ming yilliklarga oiddir.

Obishir 1 g'or-makoni Haydarkon shaharchasidan 4-5 km sharqda joylashgan. U yerning madaniy qatlamlaridan mikrolitlar, bigizlar, qirg'ichlar, pichoq qadamalari, nukleuslar topilgan. Ular boshqa joylardan topilgan mezolit davri qurollariga o'xshaydi.

Obishir V g'or-makoni esa Obishir I dan 200 metrcha g'arbda joylashgan. U yerda 3 ta madaniy qatlam aniqlangan. U yerdan topilgan mehnat qurollarining ishlanish texnikasi Obishir I ga o'xshaydi. U yerning quyi madaniy qatlamlaridan oq-qora va kul rang chaqmoqtoshdan yasalgan mikrolitlar– paraqalar, pichoq qadamalari, qirg'ichlar, keskichlar, teshgichlar, o'roq-randalar va turli shakldagi nukleuslar topilgan. SHuningdek bu yerdan yovvoyi hayvonlarning parchalangan va sindirilgan suyaklari ham topilgan.

Markaziy Farg'onadan bu davriga oid 100ga yaqin joydan makonlar topilgan. Ulardan Ittak qal'a, SHo'rko'l, Achchiko'l, Yangiqadam, Bekobod, Zambor, Bosqumlar diqqatga sazovordir. U yerlardan har xil shaklda retushlangan va retushlanmagan nukleuslar, qirg'ichlar, paraqalar, mayda geometrik qurollar topilgan. Bu yerda ko'proq mayda nukleuslar uchrab, yirik nukleuslar deyarli uchramaydi. Bu yerdan topilgan mehnat qurollari qora, yashil, jigarrang chaqmoqtosh, slanets va boshqa toshlardan yasalgan. Bu yodgorliklar ochiq joydagi makonlar bo'lib, madaniy qatlamlar yo'q. Tadqiqotchilar fikricha, Markaziy Farg'onadagi ilk va so'nggi mezolit davri makonlar o'sha vaqtning o'zidayoq tashlab ketilgach, buzila boshlagan. Hozirda bu joylar keng qum barxanlari ostida qolgan. Lekin mezolit va neolit davrlarida bu yerlarda ko'llar bo'lgan. Ibtidoiy odamlar shu ko'l sohillarda yashaganlar. Termachilik, ovchilik, baliqchilik bilan shug'ullanganlar.

Machay g'or makoni

Mezolitning so'nggi bosqichiga oid yodgorlik bo'lib, u Hisor tizmasining Ketmonchopti tog'ining janubidan Machay daryosining o'ng sohilidan topilgan.

G'or-makon ko'p qatlamli bo'lib, u yerdan ko'p miqdorda tosh qurollari va oz miqdorda suyakdan yasalgan mehnat qurollar ham topilgan. Suyak qurollar 15 nusxada bo'lib, ular bigiz, igna, so'zan va boshqalardir. Tosh qurollardan har xil shakldagi nukleuslar, retushlangan va retushlanmagan paraqa va paraqachalar, tosh pichoqlar, arrasimon qurollar, keskich, ushatgich toshlar, nayza va o'q uchlari, trapetsiyalar, sigmentlar va boshqa xil qurollar topilgan. Machay g'oridan topilgan qurollarning ishlanish texnikasi, katta kichikligi Machay g'orining madaniy qatlamlaridan antropologik materiallar – odam bosh suyaklari, tishi, jag'i va boshqa a'zolarining suyak qoldiqlari topilgan. Tadqiqotlar natijasida kalla suyaklarining biri ayol kishiga, biri erkak kishiga va uchinchisi yosh bolaga mansub ekanligi aniqlandi. Antropologik materiallarni chuqur o'rganish asosida, ular yevropoid irqiga mansub deb topildi. Bu materiallar O'zbekistonning eng qadimgi aholisini, uning tashqi qiyofalarini aniqlashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

G'orning madaniy qatlamlarini qazish jarayonida antropologik materiallar bilan bir qatorda xilma-xil hayvonlarning suyaklari – paleontologik materiallar ham topildi. Palezoolog B. Botirov Machay g'oridan 20 xildan ortiq hayvon suyaklarini topdi. Ular qizil bo'ri, tulki, bars, mo'ynali suvsar, quyon, jayra, olmaxon, dalasichqon, to'ng'iz, Buxoro bug'usi, ayiq, echki, toshbaqa va boshqa yovvoyi hayvonlarga mansub bo'lgan. Machayliklar asosan arhar va jayron ovlaganlar.

G'ordan hayvon suyaklarining topilishi bu yerda yashagan mezolit davri kishilari ovchilik va termachilik shug'ullanganliklarini bildiradi. Tadqiqotlar g'orning mil.av. VII – YI ming yilliklarga mansub ekanligini ko'rsatdi.

4-ilova

Mustaxkamlash uchun savollar:

- Ko'shilish makoni qaerda joylashgan?
- Qo'shilishdan qanday mehnat qurollari topilgan?
- Ko'shilish makonining o'ziga xos tomonlarining tushuntirib bering?
- Farg'onadan qanday makonlar topilgan?
- Machay g'or makoni topilmalarining ahamiyatini tushuntiring?
- Mezolit davri qabrlar qaerlardan topilgan?
- Obishir makoni haqida ma'lumot bering?
- Obishirdan qanday mehnat qurollari topilgan?

5-ilova

1. Azil mezolitning ilk bosqichidir.
2. Qo'shilish makoni Toshkent shaxridan topilgan.
3. Obishir makoni Farg'ona vodiysidan topilgan.
4. Qo'shilish makoni uchburchak shakldagi qurollar topilgan.
5. Machay madaniyatidan qabr topilgan.
6. Machaydan topilgan odamlar yevropoid irqiga mansub.

7-mavzu

Neolit davri va uning o'rganilishi

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

<i>Mashg'ulot vaqti-2 soat</i>	Talabalar soni: 40-50 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	1. Neolit davri va uning o'ziga xos xususiyatlari. 2. "Neolit inqilobi".
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Neolit davri va uning o'rganilishi bo'yicha malumot berish.	
<i>Pedagogik vazifalar:</i> • Neolit davri va uning o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumot berish. • "Neolit inqilobi" haqida ma'lumot berish.	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> • Neolit davri va uning o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • "Neolit inqilobi" haqida ma'lumotga ega bo'ladilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, aqliy xujum</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, qo'shimcha adabiyotlar</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.2. "Neolit davri va uning o'rganilishi" ma'ruza mashg'ulotining texnologik xaritasi

<i>Ish bosqichlari va vaqti</i>	<i>Faoliyat mazmuni</i>	
	<i>Ta'lim beruvchi</i>	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi rejasi, maqsad va natijasi bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar
2-bosqich Asosiy bosqich (55 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi (3 ilova) 2.2. Talabalar bilimlarini faollashtirish mustahkamlash maqsadida aqliy xujum ped.texnologiyasidan	Tinglaydilar, yozadilar. Talabalar berilgan savollarga javob

	foydalaniladi. (4ilova) 2.3. Mavzu yuzasidan slaydlardan foydalaniladi. Talabalarga mavzuning asosiy jihatlar takrorlanadi. (5- ilova)	beradilar. Tinglaydilar, yozadilar.
3. Yakuniy bosqich (10 daq.)	3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, 3.2 Mavzu yuzasidan yakunlovchi xulosa qiladi. 3.3. O'tilgan mavzuni mustahkamlab kelish topshiriladi.	Savollar beradilar. Tinglaydilar. Vazifani yozib oladilar.

1-ilova

Mavzu: Neolit davri va uning o'rganilishi

Reja:

1. Neolit davri va uning o'ziga xos xususiyatlari.
2. "Neolit inqilobi".

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Neolit davri va uning o'rganilishi bo'yicha ma'lumot berish

O'quv faoliyatining natijasi: Neolit davri va uning o'rganilishi haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.

2-ilova

Har bir ma'ruza va amaliy mashg'ulot uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

1 reja

Kishilar jamiyati taraqqiyotidagi keyingi davr neolit deb nom olgan. U yunoncha "neo"—yangi, "litos"—tosh, ya'ni yangi tosh davri degan ma'noni beradi. Bu davr uzoq davom etgan tosh davrining yakunlovchi bosqichi bo'lganligi uchun shu nom bilan atalgan. Bu tushunchani fanga ingliz arxeologi Lebbok kiritgan. Neolit davri xronologik jihatdan miloddan avvalgi VI—IV ming yilliklarni o'z ichiga oladi va ilk, o'rta, so'nggi bosqichlarga bo'linadi. Bu davr barcha mintaqalarda bir vaqtda sodir bo'lmagan va u davrda jamiyatlar har xil taraqqiyot darajalariga ega bo'lganlar. Ba'zi mintaqalarda neolit davri quldorlik davriga kelsa, ba'zilarida endigina dehqonchilik va chorvachilik vujudga kelayotgan, ba'zilarida esa ovchilik va termachilik bilan shug'ullanayotgan edilar.

O'rta Osiyoda neolit davri rivojining 2 xil ko'rinishi mavjud bo'lgan. Uning janubiy—g'arbiy hududlarida hozirgi Turkmanistonning Kopetdog' tog'i oldi hududlarida neolit davrida miloddan avvalgi VI ming yillar oxiri va V ming yillikning boshlarida ilk dehqonchilik madaniyati shakllangan bo'lsa, uning markaziy va shimoliy viloyatlarida hali ovchilik va baliqchilik xo'jaligi hukmronlik qilgan. U bugungi kunda O'zbekiston xududidiga to'g'ri keladi. Neolit davri jamoasining bunday mintaqalararo rivojlanishi har bir viloyatning mavjud tabiiy—iqlim sharoitidan kelib chiqqan. SHuningdek, O'rta Osiyoda neolit davri yodgorliklarini uchta yirik territorial—xo'jalik shakllarga ajratilgan. Bular Joytun madaniyati – ilk dehqonchilik madaniyatining shakllanishi bilan ajratiladi. Ikkinchisi Kaltaminor madaniyati – baliqchilik, ovchilik bilan shug'ullanuvchi qabilalar madaniyati bo'lib, daryo va ko'l bo'ylarida iste'komat qilganlar. Uchinchisi Xisor madaniyati bo'lib, ovchilik bilan shug'ullanganlar. Ular tog'li xududlarda yashagan jamoalar bo'lib, mehnat qurollarining aksariyat qismi qayroqtoshlardan yasalganligi bilan ham ajralib turadi. Ularning har biri alohida geografik muxitga ega bo'lgan yerlarda joylashgan.

2 reja

Neolit davri iqlimi hozirgi iqlim sharoitiga yaqin bo'lgan. O'rta Osiyoning janubiy—g'arbiy hududining iqlimi issiq, dehqonchilik uchun qulay bo'lgan. Markaziy va shimoliy viloyatlarida ham iqlimning isishi yaylov va cho'l zonalarini vujudga keltirgan. Bu esa neolit davri jamoalarining hudud bo'ylab keng tarqalishiga olib kelgan. SHuningdek, ular mezolit davridagidek daydi hayot kechirmay, o'troq turmush tarziga o'tadilar. Doimiy yerto'la, kulba va loy, guvaladan qurilgan uylarda yashay boshlaydilar. O'troq turmush tarzi janubiy hududlarda dehqonchilikning kelib chiqishiga, cho'l mintaqalarda esa o'troq ovchilik xo'jaligining qaror topishiga olib keldi. Keyinchalik uning zamirida chorvachilik paydo bo'ldi.

Neolit davrida toshni ishlash texnikasida yangi usullar—silliqlash, pardozlash, arralash va parmalash usullari ixtiro etiladi. Ilk neolit davrida makrolit qulollar keng tarqalgan. Ular og'ir katta hajmdagi chaqmoqtoshdan ishlangan qurollar bo'lgan. Qurollarni silliqlash keyingi neolit davriga to'g'ri keladi. Silliqlangan tosh qurollar neolit oxiriga kelib parmalangan. Unda suyak parma vazifasini bajargan. Suyak parmani qalqon ipiga o'rab aylantirganlar, unda suyakning uchiga nam qum sepib turilgan. Parmalangan qurolga dasta o'rnatish mumkin bo'lgan.

Neolit davrida qurollarning turi ko'paygan, bunga toshni ishlash texnikasidagi ixtirolar sabab bo'lgan. Tosh boltalar, ponalar, tosh teshalar, iskanalar, og'ir cho'qmorlar paydo bo'lgan. Tosh boltalar neolit davrida barcha og'ir yumushlarni bajargan. Uning xo'jalikdagi ahamiyati katta bo'lgan, shuni e'tiborga olib, ba'zi olimlar bu davrni «boltalar asri» deb atashni ham taklif qilishgan.

Neolit davri jamoalarida mehnat qurollarini takomillashtirish bilan bir qatorda hunarmandchilikning bir qator tarmoqlari—kulolchilik, to'quvchilik, tikuvchilik kabi sohalari ixtiro qilindi.

To'qimachilik, hunarmanchilikning vujudga kelishi ham neolit davrining buyuk kashfiyoti hisoblanadi. Neolit davri odamlari hayvon yungi va o'simlik tolasidan mato to'qishni o'rganganlar. SHuningdek, yigirilgan ipdan baliq to'ri ham to'qilgan. Bu esa baliq ovlash ahamiyatini keskin ravishda oshirib yuborgan. Bunga suvda suzuvchi qayiqlar yaratilishi ham imkon berdi.

Neolit davri yutuqlaridan yana biri bu juft oilaning vujudga kelishi bo'lib, u urug' ichida oilaviy munosabatlarning izga tushishi olib keldi va jamiyat taraqqiyotini yanada olg'a siljitdi.

5-ilova

Aqliy xujum ped.texnologiyasi uchun savollar:

- Kaltaminor madaniyati necha bosqichda rivojlangan?
- Neolit davri yutuqlari nimalardan iborat?
- Uchtutdagi neolit davri shaxtalari haqida ma'lumot bering?
- Ishlab chiqaruvchi xo'jalik va uning mohiyati nima?
- Joytun madaniyati qaysi xududda shakllangan?
- . Qo'shilish madaniyati qaerda joylashgan?
- Mezolit davrining asosiy xususiyatlarini ayting?
- 3.Obishir madaniyati haqida nima bilasiz?
- Machay madaniyatining o'ziga xos tomonlari nimalardan iborat?

- Miloddan avvalgi VI ming yillikdan IV ming yillikkacha davom qiladi.
- Dehqonchilik va chorvachilik vujudga kelgan.
- Kulolchilik, to'quvchilik, zargarlik paydo bo'lgan.
- Tosh qurollarini silliqlash, parmalash uslublari vujudga kelgan.
- Odamlar o'troq hayot tarziga o'tganlar.
- Ishlab chiqaruvchi xo'jalikka o'tilgan.
- Boltalar ixtiro qilingan
- Makrolit qurollar keng tarqalgan

MA'RUZA MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI

8-mavzu

Neolit davri yodgorliklari

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

<i>Mashg'ulot vaqti-2 soat</i>	Talabalar soni: 40-50 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Joytun madaniyati 2. Kaltaminor madaniyati 3. Xisor madaniyati 4. Sazag'on madaniyati
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi: Neolit davri yodgorliklari bo'yicha malumot berish.</i>	
<p style="text-align: center;"><i>Pedagogik vazifalar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Joytun madaniyati haqida ma'lumot berish. • Kaltaminor madaniyati haqida ma'lumot berish. • Xisor madaniyati haqida ma'lumot berish. • Sazag'on madaniyati haqida ma'lumot berish. 	<p style="text-align: center;"><i>O'quv faoliyati natijalari:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Joytun madaniyati haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • Kaltaminor madaniyati haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • Xisor madaniyati haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • Sazag'on madaniyati haqida ma'lumotga ega bo'ladilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, FSMU texnologiyasi</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, qo'shimcha adabiyotlar</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya</i>

<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>
-------------------------------	-------------------------------------

1.2. “Neolit davri yodgorliklari ” ma’ruza mashg’ulotining texnologik xaritasi

<i>Ish bosqichlari va vaqti</i>	<i>Faoliyat mazmuni</i>	
	<i>Ta’lim beruvchi</i>	<i>Ta’lim oluvchilar</i>
1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	1.1. Mashg’ulot mavzusi, rejasi, maqsad va natijasi bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o’quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar
2-bosqich Asosiy bosqich (55 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo’yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi (4 ilova) 2.2. Mavzuni mustaxkamlash uchun FSMU ped. texnologiyasi o’tkaziladi. (5 ilova) 2.3. Talabalar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida quyidagi savollarni beradi (6 ilova)	Tinglaydilar, yozadilar. Talabalar topshiriqlar bo’yicha ishlaydilar Talabalar berilgan savollarga javob beradilar.
3. Yakuniy bosqich (10 daq.)	3.1. Mavzu bo’yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, 3.2 Mavzu yuzasidan yakunlovchi xulosa qiladi. 3.3. O’tilgan mavzuni mustahkamlab kelish topshiriladi.	Savollar beradilar. Tinglaydilar. Vazifani yozib oladilar.

1- ilova

Mavzu: Neolit davri yodgorliklari
Reja:

1. Joytun madaniyati
2. Kaltaminor madaniyati
3. Xisor madaniyati
4. Sazag’on madaniyati

O’quv mashg’ulotining maqsadi: Neolit davri yodgorliklari bo’yicha ma’lumot berish

O’quv faoliyatining natijasi: Neolit davri yodgorliklari haqida ma’lumotga ega bo’ladilar.

2-ilova

Har bir ma’ruza va amaliy mashg’ulot uchun 5 dan 2 ballgacha qo’yiladi. Reyting bo’yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a’lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3 ilova

1 reja

O'rta Osiyoda neolit davri yodgorliklarini bir necha yirik territorial-xo'jalik shakllarga ajratilgan: masalan, joytun madaniyati, kaltaminor madaniyati, xisor madaniyati va sazag'on madaniyati shular jumlasidandir.

Joytun madaniyati O'rta Osiyoning janubiy—g'arbiy hududida **ilk dehqonchilik** bilan shug'ullangan qabilalar yodgorligidir. Uning izlari faqat Turkmanistonning janubiy—g'arbiy hududlaridan topilgan. Olimlar uni miloddan avvalgi VI ming yilliklar oxiri V ming yilliklar boshlariga oid deb hisoblashadi. Uni B.A.Kuftin, V.M.Masson, D.Durdiev, O.Berdievlar tadqiq qilgan. Joytun madaniyatiga Bami, To'g'oloqtepa, CHag'illitepa, Munchoqlitepa, CHO'pontepa, Joytun, Nayzatepa kabi bir qator ibtidoiy dehqonlarning manzilgohlari kiradi. Joytun qishlog'ida uch qurilish bosqichi aniqlangan. Unda uylar to'rtburchak shaklida qurilib, devorlari guvaladan ishlangan va somon bilan suvalgan. Uylarning yonida xo'jalik xonalari - omborxonalar, saroy va o'ralar ham bo'lgan. Joytun uylari devorining qalinligi 30 sm ni tashkil etgan. Har bir uyda (xonadonda) 5-6 kishidan iborat oila yashagan, deb taxmin qilinadi.

Joytun madaniyati yodgorliklaridan topilgan moddiy manbalar ularning dehqonchilik bilan birga, chorvachilik, ovchilik bilan ham shug'ullanib, o'z davrining katta yutuqlarini qo'lga kiritganligini ko'rsatdi.

2 reja

Miloddan avvalgi VI ming yilliklar oxiri V ming yilliklar boshlari deb hisoblaydilar. Xuddi shu davrda O'rta Osiyoning shimoliy va markaziy hududlarida ovchilik, baliqchilik va termachilik bilan shug'ullangan neolit davri jamoalari istiqomat qilganlar. Bunday yodgorlik o'tgan asrning 30–40 yillarida S.P.Tolstov tomonidan Amudaryoning quyi havzasida topildi va fanga Kaltaminor madaniyati nomi bilan kiritildi. Unga Amudaryoning Oqchadaryo o'zanidan chiqqan qadimgi Kaltaminor kanali etaklaridan topilgani uchun shu nom berilgan. Kaltaminor madaniyati asosan O'zbekiston xududida tarqalganligini sababli quyida shu haqda ko'proq to'xtalamiz.

Oqchadaryo havzasidan ko'plab neolit davriga oid yodgorliklar topilgan bo'lib, faqat 3-4 ta manzilgohning madaniy qatlami buzilmasdan saqlanib qolgan. Bular Jonbas-4, Qavat-7, Tolstov manzilgohi, Tumek Kichidjik manzilgohlaridir.

Kaltaminor madaniyatining 3 bosqichi aniqlandi – Daryolisoy (mil.avv. VI–IV ming yilliklarga oid), Jonbos (mil.avv. IV–III ming yilliklarga oid) va Saksovol (mil.avv. III ming yillik oxiri –II ming yillik boshlariga oid).

3 reja

Hisor madaniyati tog'li mintaqalarda yashab, asosan hayvon ovchiligi bilan shug'ullagan qabilalar madaniyatidir. U Tojikistonning tog'li mintaqalarida keng tarqalgan. Ularning izlari 300 dan ortiq joydan topilgan. Bu madaniyatga oid dastlabki yodgorlik Dushanbe shahri yaqinidagi Hisor vodiysidan topilganligi sababli Hisor madaniyati nomini olgan.

Hisor madaniyatining karakterli tomoni, uning aholisi qayroqtosh tosh qurollariga o'ziga xos ishlov berishgan. Uning ishlanish uslubi o'rta paleolit davridagiga o'xshaydi. Sopol idishlar qo'lda ishlanib, geometrik naqsh berilgan.

Arxeologlar Tutkovul makonidan yarim yerto'la shakldagi uy qoldig'ini va 4 ta qabrni topib o'rganganlar. Jasadlar g'ujanak holda yotqizilib, oyoq-qo'llari bog'langan holda ko'milgan. Bu mozorlar Hisor madaniyatining so'nggi bosqichiga tegishlidir.

4 reja

Sazag'on makoni Zarafshon daryosining o'rta xavzasida Samarqanddan 30 km janubi—g'arbda joylashgan qishlog'i joylashgan. Sazag'on makonidan neolit davriga oid ko'plab tosh qurollari va hayvon suyaklari topilgan. Sazag'on tosh qurollari Darvozaqir materiallariga o'xshab ketsa-da, ularning o'ziga xos mahalliy xususiyatlari bor. Jumladan, Kaltaminor madaniyatini yaratgan axoli ko'l va daryo bo'ylarida yashab, baliqchilik bilan shug'ullanib, shunga xos mehnat qurollari yaratgan bo'lsalar, sazag'on madaniyati axolisi tog'li xududlarda yashab, asosan ovchilik bilan shug'ullanganlar. SHu sabab makonni qazish vaqtida ovchilikka moslashgan mehnat qurollari bilan birgalikda yovvoyi va uy hayvonlarining suyak qoldiqlari ham topilgan. Demak, Sazag'on madaniyati aholisi yirik shoxli hayvonlarni qo'lga o'rgatib, ilk chorvachilik xo'jaligiga

asos solganlar. Mehnat qurollari asosan tosh parchalari va qo'pol paraqalar asosida yasalgan. Uning tosh qurollarining ishlanish texnikasi Markaziy Farg'onaning mehnat qurollariga o'xshaydi. Turli qurol aslahalar tarkibida silliqqlangan tosh boltalar, qadama toshlar, yog'uchoqlar, kamon poykonlari bor. Sopol idishlari naqshlangan. SHuningdek, makonni qazish vaqtida neolit davrining so'nggi bosqichiga oid bir necha qabrlar topib o'rganildi. Ma'lum bo'lishicha, bu odamlar yevropoid irqiga mansub bo'lgan. SHunday tipdagi odamlar odam qoldiqlari va dafn marosimlari Tojikistondagi Tutkovul makonida kuzatilgan. Makondan topilgan tosh industriyasi va boshqa topilmalarning umumiy xususiyati uning ilk neolit davriga taalluqli ekanligini asoslash bilan birgalikda Markaziy Farg'onadagi shu tipdagi yodgorliklarga o'xshashligini ko'rsatdi.

4-ilova

FSMU texnologiyasi

Jadvalni to'ldiring

Savol	Nima sababdan neolit davrida ijtimoiy rivojlanish kuzatildi?
(F) Fikringizni bayon eting	
(S) Fikringiz bayoniga sabab ko'rsating	
(M) Ko'rsatgan sababingizni isbotlovchi dalil keltiring	
(U) Fikringizni umumlashtiring	

5-ilova

Mavzuni mustaxkamlash uchun savollar:

1. Neolit davri yodgorliklarini sanang.
2. Kaltaminor madaniyati necha bosqichda rivojlangan?
3. Neolit davri yutuqlari nimalardan iborat?
4. Uchtutdagi neolit davri shaxtalari haqida ma'lumot bering?
5. Ishlab chiqaruvchi xo'jalik va uning mohiyati nima?
6. Joytun madaniyati qaysi xududda shakllangan?
7. Xisor madaniyati xususiyatlarini tushuntirib bering?
8. Markaziy Farg'ona yodgorliklarining o'ziga xos jihatlari nimalardan iborat?

9-mavzu

Eneolit davri xususiyatlari

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

<i>Mashg'ulot vaqti-2 soat</i>	Talabalar soni: 40-50 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	1.Eneolit davrining o'ziga xos xususiyatlari. 2. Eneolit davri yodgorliklari
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> .Eneolit davri xususiyatlari va yodgorliklari haqida ma'lumot berish	
<i>Pedagogik vazifalar:</i> <ul style="list-style-type: none"> Eneolit davrining o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumot berish. Eneolit davri yodgorliklari haqida ma'lumot berish. 	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> <ul style="list-style-type: none"> Eneolit davrining o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; Eneolit davri yodgorliklari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, charxpalak ped.texnologiyasi</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, qo'shimcha adabiyotlar</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.2. "Eneolit davri xususiyatlari" ma'ruza mashg'ulotining texnologik xaritasi

<i>Ish bosqichlari va vaqti</i>	<i>Faoliyat mazmuni</i>	
	<i>Ta'lim beruvchi</i>	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, uning rejasi, maqsad, vazifalari va adabiyotlar bilan tanishtiradi. (1-ilova)	Tinglaydilar.
	1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar
2-bosqich Asosiy bosqich (55 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi (3 ilova)	Tinglaydilar, yozadilar.
	2.2. Ibtidoiy davr xususiyatlarini aniqlash va tarixiy taraqqiyotni solishtirish maqsadida charxpalak	Talabalar topshiriqlar bo'yicha ishlaydilar

	texnologiyasi o'tkaziladi. (4-ilova) 2.3. Talabalar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida savollar beradi (5-ilova)	Talabalar berilgan savollarga javob beradilar.
3. Yakuniy bosqich (10 daq.)	3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, 3.2 Mavzu yuzasidan yakunlovchi xulosa qiladi. 3.3. O'tilgan mavzuni mustahkamlab, berilgan adabiyotlar bilan tanishib kelish topshiriladi.	Savollar beradilar. Tinglaydilar. Vazifani yozib oladilar.

1-ilova

Mavzu: Eneolit davri xususiyatlari

Reja

- 1.Eneolit davrining o'ziga xos xususiyatlari.
2. Eneolit davri yodgorliklari

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Eneolit davri xususiyatlari bo'yicha ma'lumot berish

O'quv faoliyatining natijasi: Eneolit davri xususiyatlari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.

Adabiyotlar:

1. Asqarov A., Jo'raqulov M. Eneolit va bronza davrida O'rta Osiyo. Samarqand 1984.
2. Isakov A. Sarazm. Dushanbe. 1991.

2-ilova

Har bir ma'ruza va amaliy mashg'ulot uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3 ilova

1 reja

Neolitdan keyingi davr eneolit deb ataladi. Lotincha "acneus"-mis va yunoncha "litos"-tosh so'zlaridan olingan bo'lib, mis—tosh davri ma'noni anglatadi. Eneolit miloddan avvalgi 4—3 ming yilliklarni o'z ichiga oladi. U ko'p hududlarda neolit davri jamoalari bilan bir vaqtda hukmron bo'lgan. B.A.Kuftin va V.M.Massonning janubiy Turkmanistonda olib borgan arxeologik tadqiqotlari asosida eneolit davrining rivojlanish bosqichlarini aniqladilar va eneolit davri rivojlanishi ilk, o'rta, so'nggi bosqichlarga bo'ldilar. Ular tadqiqodi natijasiga ko'ra, Namozgoh-1—ilk eneolit davriga, Namozgoh-2— o'rta eneolit davriga, Namozgoh-3—so'nggi eneolit davriga xosdir. Eneolit davrida sug'orma dehqonchilik va xonaki chorvachilik ibtidoiy xo'jalikning asosini tashkil etgan

Eneolit davri iqlim sharoiti hozirgi davrdan ancha farq qilgan. Yog'ingarchilik ko'p bo'lgan. Tog' oldi soylari, daryolar sersuv bo'lib, ular cho'l zonalarining ichkarisigacha kirib borganlar. Eneolit jamoalari shu suv etaklarida o'zlariga manzilgohlar qurib, yangi yerlarni o'zlashtirganlar.

Eneolitning ilk bosqichida aholi bir-biriga zich qilib qurilgan bir xonali uylardan iborat qishloqlarda istiqomat qilganlar. Uylar tor, kvadrat shaklida xom g'ishtdan qurilgan bo'lib, xona devorlari somonli loy bilan suvalgan. O'rta bosqichida esa qishloqlarning markaziy qismi mudofaa devori bilan o'ralib, ko'p xonali uylar ham uchraydi. Ularning

orasida doira shaklidagi xonalar ham bo'lib, tadqiqotchilar fikricha bu ibodatxona bo'lib, ular bu yerda olovga sig'inishgan. Eneolitning so'nggi bosqichida qishloqlar hududi kengayadi va ko'p xonali uylarning soni oshadi. Ularda dahlizlar va hovlilar vujudga keladi. Hovlilarni birlashtiruvchi tor ko'chalar rasmiylashgan va ularning hammasi qishloqning markazidagi maydonga chiqqan. Har bir uyda xo'jalik kompleksi—omborxonalari bo'lgan.

So'nggi bosqichda qishloqlar yiriklashib, shaharlar qiyofasiga o'ta boshlagan. SHu jihatini inobatga olib, arxeologlar uni shaharlargacha (protogorod) bo'lgan davr madaniyati belgilari deb hisoblaydilar.

Eneolit davrida mehnat qurollari asosan toshdan, hayvon suyaklaridan va qisman misdan yasalgan. Mis mehnat qurollari mavjud bo'lganligi eng qadimgi mehnat qurollarini ximiyaviy analiz qilish asosida isbotlandi. Dastlabki mis qurollar sof misdan yasalgan. Odamlar dastlab misni toshning bir turi deb, sovuq holda ishlov berganlar. Mis qurollari yumshoq va egiluvchan bo'lganligi sababli tosh qurollarni siqib chiqara olmagan.

Eneolit davridagi mehnat qurollari asosan dehqonchilik xo'jaligi bilan bog'liq edi. Bu qurollar chaqmoqtoshdan ishlangan qistirma o'roq, pichoq, o'roq randa, qirg'ich, bigiz, yorg'uchoq, ketmoncha va boshqalar bo'lgan. Misdan bigiz, igna, to'g'nag'ich, bolta, pichoq, nayza, kurakchalar va turli taqinchoqlar yasaganlar.

Eneolit davrining ilk va o'rta bosqichida sopol loyiga maydalab ezilgan somon qo'shib idish yasalgan. Bu sopol buyumlar qalin va mo'rt bo'lib, tagi yassi bo'lgan. Sopol idishlar sarg'ish, och sariq, och qizil va qizil angob bilan bo'yalib, qora mineral rang bilan sodda geometrik naqsh berilgan.

So'nggi bosqichida esa sopol idishlar yasashda katta o'zgarishlar yuz beradi. Birinchidan, sopol buyumlar sifati yaxshilanadi, ya'ni loyga gips aralashtiriladi. Natijada sopol buyumlar jarangli va mustahkam bo'ladi. Ikkinchidan ba'zi sopol idishlarda 3 tadan oyoq paydo bo'ladi. Uchinchidan sopol buyumlar naqshi murakkablashib, jimjimador bo'ladi va hayvon, parrandalarning rasmini solish odat tusiga kiradi. Sopol idishlar turi ko'paygan.

2 reja

O'zbekiston hududida Amudaryo etaklaridagi eneolit davri yodgorliklarini S.P. Tolstov, quyi Zarafshon hududlarini Ya.G'. G'ulomov, A. Asqarov, O'. Islomovlar tadqiq qilishgan.

O'rta Osiyoning shimoliy va markaziy hududlaridagi qabilalar metall bilan miloddan avvalgi III ming yilliklar oxiri va II ming yilliklarning boshlarida birinchi bor tanishishgan hamda bu hududlardagi eneolit davri makonlari qalin madaniy qatlama ega bo'lmagan, ular qisqa muddatli makonlar tipidagi qishloqlar bo'lgan. SHunday makonlar Zarafshonning quyi oqimida Kaptar ko'li va Katta Tuzkon-35 mavzolari atrofining 4 ta joyidan eneolit davri makonlari topilgan. Bu yodgorliklar 1960 yillarning boshlarida A.Asqarov va O'.Islomovlar tomonidan o'rganilgan.

Sarazm madaniyati eneolit davrining ajoyib yodgorligi hisoblanadi. Hozirgi Sarazm qishlog'i Zarafshon vohasining yuqori qismida O'zbekiston bilan Tojikistonning chegara hududida joylashgan. Sarazm qishlog'i 90 gektar maydonni egallagan bo'lib, 10 tepalikdan iborat. U joydan qadimgi Sug'diyonaning ilk dehqonchilik madaniyatiga doir qimmatli materiallar to'plandi. Bu yerda aholi eneolit davridan ilk bronza davrigacha yashagan.

Sarazm madaniyati 4 bosqichda rivojlangan bo'lib, uning I va II bosqichlari eneolit davriga taalluqli.

Birinchi bosqichda Sarazmga asos solinadi. Bu davrda Sarazmliklar guvaladan bir xonali uylar qurib atrofni mudofaa devori bilan o'rab oladilar. Kulbalar yaqinida ularning xilxonalari bo'lgan. Bu yerlardan sirtiga qora va qizil bo'yoqlar turli geometrik naqshlar solingan sopol parchalari, misdan yasalgan qurollar, mis oyna, oltin va kumushdan yasalgan taqinchoqlar, qimmatbaho toshlar—bronza, lazurit va serdolikdan yasalgan munchoqlar topilgan.

Ikkinchi bosqich so'nggi eneolitdan ilk bronza asriga o'tish davri hisoblanadi. qadimgi qishloq hududi ancha kengayadi, bir xonali guvala uylar o'rnida xom g'ishtdan yasalgan ko'p xonali uylar paydo bo'ladi. Ayrim uylarda oilaviy e'tiqod joyi—dumaloq shaklda ishlangan altar` (olovxona) bo'lgan. Ko'p xonali xovlilar oralig'ida tor ko'chalar va maydonlar shakllangan.

Qishloqning ikkita joyida ibodatxonasi bo'lgan. Qishloqdan toshdan ishlangan tarozi toshlari, to'qimachilik dastgohining qismlari, eshik osti toshlari, urchuq toshlari, misdan ishlangan pichoqlar, xanjarlar, qarmoqlar, igna va bigizlar topilgan.

O'zbekistonda eneolit davri manzilgohlari kam o'rganilgan. Lekin mavjud arxeologik manbalar asosida eneolit davrining ijtimoiy iqtisodiy rivojlanish yo'llarini aniqlab olish mumkin. Bu davrda O'zbekistonning shimoliy xududlarida hali neolit davri jamoalari, ya'ni Kaltaminor madaniyati jamoasi yashab kelardi. Lekin ularning janubiy xududlar bilan aloqasi ularning iqtisodiy xayotlariga o'zgarishlar olib keldi. Jumladan, 3 ming yillikning oxirlarida metall bilan tanishdilar, ilk chorvachilik va dehqonchilik xo'jaliklari paydo bo'la boshladi. O'zbekiston xududida bronza davrida ijtimoiy – iqtisodiy taraqqiyot jadal rivojlandi.

4-ilova

CHarxpalak texnologiyasi.

Maqsad: talabalarni dars jarayonida mantiqiy fikrlash, o'z fikrlarini mustaqil ravishda bayon eta olish, o'zlarini baholash xamda yakka va guruhlarda ishlashga, boshqalar fikriga xurmat bilan qarashga, ko'p fikrlardan kerakligini tanlab olishga o'rgatish.

O'tkazish texnologiyasi:

1. Talabalar (sharoitga qarab) guruhlariga ajratiladi.
2. O'qituvchi mashg'ulotni o'tkazish qoidalarini tanishtiradi.
3. Tarqatma materiallar guruh a'zolariga tarqatiladi.
4. Dastlab guruh a'zolari yakka tartibda berilgan vazifani ishlab chiqishadi va tarqatma materialning o'ng tomoniga o'z belgisini yoki ismi familiyasini yozadi. Talaba to'g'ri deb bilgan javobini + belgisi bilan ruchkada belgilab chiqadi. 10 minut ajratiladi.
5. Bajarilgan vazifa boshqa guruh a'zolari bilan almashtiriladi. Ular ham tarqatma materialning chap tomoniga o'zining belgisi yoki ismini yozib, noto'g'ri deb bilgan javoblarni x belgisi bilan to'g'ri javobini belgilaydilar. Unga 5 minut ajratiladi.
6. Tuzatilgan, o'zgartirilgan materiallarni yana bir marta guruhlar bo'yicha almashtirish mumkin.(guruhlar soniga qarab)
7. Oxirgi almashishdan so'ng har bir guruh a'zosi o'zlari ilk bor to'latgan materialni tanlab oladilar va unda belgilangan javoblar taqqoslanadi va taxlil qilidilar.
8. O'qituvchi tarqatma materialda berilgan to'g'ri javobni o'qiydi va talabalar ularni o'z javoblari bilan solishtirib boradilar.
9. Xar bir talaba to'g'ri javob bilan belgilangan javoblar o'rtasidagi farqni aniqlab, to'plagan balini xisoblab, o'zini o'zi baholaydi.
10. Talabalarning baholari sinf jurnaligi qayd qilinadi va mashg'ulot to'g'risida o'qituvchi o'z fikr va mulohazalarini bildiradi.

Ibtidoiy davr xususiyatlarini aniqlang.

(CHarxpalak texnologiyasi.)

№	Davr xususiyatlari	Paleolit	mezolit	neolit	eneolit
1	Dehqonchilik vujudga kelgan				
2	O'q-yoy ixtiro qilingan				
3	Muzlik davri hukmron bo'lgan				
4	Sun'iy olov ixtiro qilingan				
5	Sopol ixtiro qilingan				
6	Odamlar g'orlarda yashagan				
7	CHorvachilik vujudga kelgan				

8	Odamlar ko'chmanchi hayot kechirishgan				
9	Neandertal` odam yashagan				
10	Ijtimoiy tengsizlik vujudga kelgan				
11	Mikrolit qurollar ishlab chaqarilgan				
12	Sug'orma dehqonchilik vujudga kelgan				
13	Bug'ular ovlangan				
14	Ilk shaxarlar vujudga kelgan				
15	Mis ixtiro qilingan				
16	Makrolit qurollar ishlangan				
17	Nukleuslar ishlangan				
18	Mustaxkamlangan qishloqlar v/k				
19	Patriarxat davri boshlangan				
20	Qoya tosh suratlar ko'p ishlangan				

9-12 to'g'ri javob "qoniqarli"

13-16 to'g'ri javob "yaxshi"

17-20 to'g'ri javob "a'lo"

5-ilova

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

- Nima uchun bu davr eneolit deb nomlandi?
- Ilk eneolit davriga xos xususiyatlarni aniqlang?
- O'rta eneolit davriga xos xususiyatlarni aniqlang?
- So'nggi eneolit davriga xos xususiyatlarni aniqlang?
- O'zbekistonning qaysi xududlaridan eneolit davri makonlari topilgan?
- Sarazm madaniyatida uylar qanday qurilgan?
- Nomozgoh madaniyatini kimlar o'rgangan?

10-mavzu

Bronza davri va uning o'rganilishi

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

<i>Mashg'ulot vaqti-2 soat</i>	Talabalar soni: 40-50 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	Reja: 1. Bronza davri va uning o'ziga xos xususiyatlari. 2. Bronza davri xo'jaligida yuz bergan o'zgarishlar 3. Bronza davri yodgorliklari
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Bronza davri va uning o'rganilishi haqida ma'lumot berish	
1. Bronza davri va uning o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumot berish 2. Bronza davri xo'jaligida yuz bergan o'zgarishlar haqida ma'lumot berish 3. Bronza davri yodgorliklari haqida ma'lumot berish	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> 1. Bronza davri va uning o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar 2. Bronza davri xo'jaligida yuz bergan o'zgarishlar haqida ma'lumotga ega bo'ladilar 3. Bronza davri yodgorliklari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, insert ped.texnologisi</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, qo'shimcha adabiyotlar</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.2. "Bronza davri va uning o'rganilishi" ma'ruza mashg'ulotining texnologik xaritasi

<i>Ish bosqichlari va vaqti</i>	<i>Faoliyat mazmuni</i>	
	<i>Ta'lim beruvchi</i>	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1. Mavzuga kirish <i>(15 daqiqa)</i>	1.1. Mashg'ulot mavzusi, uning rejasi, maqsad, vazifalari va adabiyotlar bilan tanishtiradi. <i>(1-ilova)</i>	Tinglaydilar.
	1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi <i>(2-ilova)</i> .	Tinglaydilar
2-bosqich	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy	Tinglaydilar,

Asosiy bosqich (55 daqiqa)	<p>jihatlarini tushuntirib beradi (3-ilova)</p> <p>2.2. O'tilgan mavzularni mustahkamlash va tarixiy taraqqiyotni solishtirish maqsadida insert jadvali ped texnologiyasi o'tkaziladi. (4 ilova)</p> <p>2.3 .Talabalarga mavzuning asosiy jihatlar takrorlanadi (5 ilova)</p>	<p>yozadilar.</p> <p>Topshiriqlar bo'yicha ishlaydilar</p> <p>Tinglaydilar, yozadilar</p>
3. Yakuniy bosqich (10 daq.)	<p>3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi,</p> <p>3.2 Mavzu yuzasidan yakunlovchi xulosa qiladi.</p> <p>3.3. O'tilgan mavzuni mustahkamlab, berilgan adabiyotlar bilan tanishib kelish topshiriladi.</p>	<p>Savollar beradilar.</p> <p>Tinglaydilar.</p> <p>Vazifani yozib oladilar.</p>

1-ilova

Mavzu: Bronza davri va uning o'rganilishi

Reja:

1. Bronza davri va uning o'ziga xos xususiyatlari.
2. Bronza davri xo'jaligida yuz bergan o'zgarishlar
3. Bronza davri yodgorliklari

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Bronza davri va uning o'rganilishi bo'yicha ma'lumot berish

O'quv faoliyatining natijasi: Bronza davri va uning o'rganilishi haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.

Adabiyotlar:

1. Asqarov A. Jo'raqulov M. Eneolit va bronza davrida O'rta Osiyo. Samarqand 1984.
2. Asqarov.A O'zbekiston hududidagi eng qadimiy shahar. Moziydan sado. №1 2001.
3. Asqarov A. Matboboev B. O'zbekistonda /Farg'ona vodiysida / bobo dehqonlar madaniyati. Fan va turmush. 1985. 1 son.

2-ilova

Har bir ma'ruza va amaliy mashg'ulot uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
4 ball - «yaxshi»
3 ball - «qoniqarli»
2 ball - «qoniqarsiz»

3- ilova

1 reja

Mehnat qurollarini yasashda bronzadan foydalanish ibtidoiy jamoa xo'jaligida buyuk o'zgarishlarga olib keldi. Bu insoniyatning iqtisodiy hayotigagina emas, balki siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy hayotida ham tub o'zgarishlar yasadi.

O'rta Osiyoning janubiy hududlarida. dehqonchilik madaniyati ravnaq topib, ilk shahar madaniyati tarkib topdi. O'zbekistonning janubiy—sharqiy va markaziy hududlarida, ya'ni Farg'ona, Toshkent, Qarshi hududlarida o'troq dehqonchilik madaniyati, ilk shahar madaniyati izlari so'nggi bronza bosqichiga kelganda vujudga keldi. Ilk va o'rta bosqichlarida bu hududlarda ko'chmanchi chorvadorlar madaniyati, ya'ni dasht qabilalari madaniyati–Tozabog'yob madaniyati izlarini ko'ramiz. O'zbekistonning shimoliy hududlarida cho'l va dasht chorvachilik xo'jaligi yetakchi o'rinni egallagan. Zarafshon, Sirdaryo va Amudaryo etaklarida so'nggi bronza davrida chorvador qabilalar o'troqlashib, sug'orma dehqonchilik bilan shug'ullanadilar va uning bazasida qishloqlarni tashkil etadilar

2 reja

Bronza davri xo'jaligining eng katta yutug'i bu dehqonchilik madaniyatining keng yoyilishi va uning chorvachilikdan ajralib chiqishidir. Bu jarayon fanda birinchi ijtimoiy mehnat taqsimoti deb nomlanib, miloddan avvalgi II ming yillikning 2 chi yarmida sodir bo'lgan. Ijtimoiy mehnat taqsimoti birinchi navbatda tabiiy sharoit muhitidan kelib chiqib ixtisoslashdi, ya'ni cho'l va dasht zonalarida chorvachilar, dehqonchilik uchun qulay bo'lgan janubiy-sharqiy, markaziy hududlar va daryo bo'yida dehqonchilik madaniyati yetakchi o'rinni egalladi. Ikkinchidan bronza davrida qo'lga kiritilgan yutuqlar, ishlab chiqaruvchi kuchlarni rivojlantirdi, natijada dehqonchilik yoki chorvachilikni rivojlantirish uchun alohida keng hududlar va ma'sul odamlar zarur bo'lib qoldi. Dehqonchilikdan chorvachilikning alohida soha bo'lib ajralib chiqishi qonuniy zaruriyat edi.

Bronza davri yutuqlarini quyidagilar qilib ko'rsatishimiz mumkin: bronzadan yasalgan qurollar mehnat unumdorligini oshirdi, sug'orma dehqonchilik asosida doimiy qishloqlar ko'paydi, yangi yerlar o'zlashtirildi, hunarmandchilikning yangi sohalari—metallurgiya, zargarlik rivojlandi, kulolchilikda charxdan foydalanishga o'tildi, uy-joy qurilishida g'ishtdan foydalanildi, mustahkam mudofaa devorlari shakllandi. Ot eshakdan transport sifatida foydalanildi, g'ildirakli aravalar kashf etildi, jamiyat hayotida monogam oila tarkib topib, hayotda otalar yetakchi bo'la boshladilar, patriarxat davri boshlanib, urug' jamoasi yemirila boshladi va ilk davlatchilik elementlari shakllandi. Qo'shni mamlakatlar, ayniqsa chorvadorlar bilan dehqonlar o'rtasida tovar ayirboshlash jonlandi.

3 reja

O'zbekistonning janubiy hududlarida, ya'ni Surxondaryo viloyati hududlarida ilk bronza davridayoq qadimgi dehqonchilik madaniyati shakllangan. U Sopollitepa va Jarqo'ton yodgorliklari asosida o'rganilgan.

Sopollitepa manzilgohi Surxondaryo viloyatidagi SHERobod cho'lida Amudaryodan 2,5-3 km sharqda Ko'ngitong daralaridan biri bo'lgan Qaynarbuloq asosida vujudga kelgan Ulanbuloqsoyning yoqasida joylashgan. U Termiz shahridan 70 km shimoliy—g'arbdadir. Bu manzilgoh SHERobod cho'lini o'zlashtirish jarayonida, 1968 yilda topilgan. 1969—1974 yillarda uni A.Asqarov o'rgangan. Surxondaryo xududidan 20 dan ortiq yodgorlik topilgan.

Bugungi kunda Sopollitepa madaniyatining rivojlanishi 5 ta bosqichga bo'linadi;

- 1.Sopolli davri—miloddan avvalgi 2150—1900 yillar;
- 2.Jarqo'ton davri—miloddan avvalgi 1900—1600 yillar;
- 3.Ko'zali davri—miloddan avvalgi 1600—1500 yillar;
- 4.Mo'lali davri—miloddan avvalgi 1500—1400 yillar;
- 5.Bo'ston davri—miloddan avvalgi 1400—1300 yillar;

Jarqo'ton yodgorligi sopollitepaliklar asos solgan ilk shahar hisoblanadi. U Bo'stonsoy xududida bo'lib, 100 gektar maydonni egallagan. Bu yerning aholisi ham dehqonchilik bilan shug'ullanib, 500 yilcha shu yerda yashaganlar.

Zamonbobo madaniyati Zarafshon daryosining quyi havzasida topilgan motiga dehqonchilik va chorvachilik bilan shug'ullangan qabilalarning yodgorligi hisoblanadi. U yerda 1950–1960 yillarda Ya.G'.G'ulomov boshliq Mohondaryo otryadi tadqiqot ishlarini olib bordi. Ular quyi Zarafshon xududidan ikki xil madaniyat izlarini topishdi. Biri Zamonbobo madaniyati bo'lsa, ikkinchisi Andronova madaniyati izlari hisoblanadi.

Tozabog'yob madaniyati. O'zbekistonning bronza davriga oid yodgorlik dastlab 1938 yilda qadimgi Xorazm xududidan topildi. U Amudaryoning quyi havzasidagi Oqchadaryo o'zani bo'yidagi Tozabog'yob kanali bo'yida S.P.Tolstov tomonidan topildi va nomi fanga "Tozabog'yob" madaniyati deb kiritildi.

Tozabog'yob madaniyatiga oid qabriston Ko'kcha 3 qabristoni bo'lib, u 1954 yilda qadimgi Xorazm xududidagi Sulton Uvays tizmalarining sharqiy chekkasidan topib o'rganildi. U yerdan 100 dan ortiq qabr topilib, ularning 74 tasi 1954–1955 yillar davomida tekshirildi va boy

arxeologik material olindi. Qabrlardan har xil darajada saqlangan 43 ta odam skeleti topildi. Mozorlarda bittadan, ba'zi xollarda bir xil vaqtda yoki har xil vaqtda ko'milgan ikkitadan skelet topildi. Ayollar bilan bolalarni ko'mish, erkak va ayolni bir qabrga ko'mish xollari ham uchraydi. Marhumlar oyoq-qo'llari buklangan holda o'ng yoki chap biqini bilan ko'milgan. Har bir mozorda bir yoki bir nechta sopol idishlar, erkaklar mozorida bronza buyumlar, ayollarnikida esa bronza taqinchoqlar uchraydi.

Tozabog'yob madaniyati odamlarining antropologik tiplari ikki xil bo'lib, ularning birinchisi andronova qabilalariga oid protoevropoid tipi bo'lsa, ikkinchisi O'rta Osiyoning qadimgi aholisi sharqiy O'rta Yer dengizi tipini beradi. SHuningdek, odamlar orasida SHarqiy Yevropaning Srub madaniyati tiplari ham uchraydi.

CHo'l zonasi qabilalariga tegishli yodgorliklar Farg'ona vodiysida keng o'rganilgan. Jumladan, Farg'ona viloyatidagi Vodil, Karanko'l qabristonlari, Leninobod xududidagi Qayroqqum va Dahana qabristonlarini ko'rsatish mumkin.

Qayroqqum madaniyati Farg'ona vodiysining g'arbiy qismi joylashgan bo'lib, uni 1950 yillarda A.P.Okladnikov va B.A.Litvinskiylar tomonidan topib o'rganildi. U yerdagi taqir ustidan 60 dan ortiq makon va minglab sopol bo'laklari, bronza va tosh qurollar, hayvon suyaklari parchalari topildi.

Makon va qabrlardan sopol idishlar ko'p jihatdan tozabog'yob sopoliga o'xshab ketsada, lekin Qayroqqum sopolari ichida quloqli, ba'zida tarnov jo'mrakli xillari xam uchraydi. Sopol idishlarning o'ndan bir qismi chizma, taroq iz gul bilan naqshlangan.

4-ilova

Insert jadvali

V	+	-	?

(talabalar)ning bilimlari baholanadi.

5-ilova

Mustahkamlash uchun savollar

1. Bronza tarkibi qanday bo'lgan?
2. Bronzadan qanday qurollar ishlab chiqarilgan?
3. Sopolli madaniyati nechta bosqichda rivojlangan?
4. Sopollitepa manzilgohida uylar qanday shaklda bo'lgan?
5. Jarqo'ton yodgorligini kim o'rgangan?
6. Sopolli madaniyati qaysi davrga oid ?

MA'RUZA MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI

11-mavzu

So'nggi bronza va ilk temir davri.

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2 soat	Talabalar soni: 40-50 gacha
Mashg'ulot shakli	axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Temir davrining boshlanishi 2. O'zbekiston xududidagi so'nggi bronza va ilk temir davri yodgorliklari
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> So'nggi bronza va ilk temir davrining o'ziga xos xususiyatlari va yodgorliklari haqida ma'lumot berish	
<i>Pedagogik vazifalar:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Temir davrining boshlanishi haqida ma'lumot berish. • O'zbekiston xududidagi so'nggi va bronza ilk temir davri yodgorliklari haqida ma'lumot berish. 	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Temir davrining boshlanishi haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • O'zbekiston xududidagi so'nggi bronza va ilk temir davri yodgorliklari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, FSMU</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, qo'shimcha adabiyotlar</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.2. "So'nggi bronza va ilk temir davri" ma'ruza mashg'ulotining texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, uning rejasi, maqsad, vazifalari va adabiyotlar bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar
2-bosqich Asosiy bosqich (55 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi (3-ilova) 2.2. Talabalar bilimini mustahkamlash uchun FSMU	Tinglaydilar, yozadilar. Topshiriqlar bo'yicha

	ped.texnologiyadan qo'llaniladi.(4-ilova) 2.3. Talabalar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida savollarni beradi.(5-ilova) 2.4 Mavzu yuzasidan slaydlardan foydalaniladi. Talabalarga mavzuning asosiy jihatlar takrorlanadi (6 ilova)	ishlaydilar Talabalar berilgan savollarga javob beradilar. Tinglaydilar, yozadilar.
3. Yakuniy bosqich (10 daq.)	3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, 3.2 Mavzu yuzasidan yakunlovchi xulosa qiladi. 3.3. O'tilgan mavzuni mustahkamlab, berilgan adabiyotlar bilan tanishib kelish topshiriladi.	Savollar beradilar. Tinglaydilar. Vazifani yozib oladilar.

Mavzu: So'nggi bronza va ilk temir davri

Reja:

1. Temir davrining boshlanishi
2. O'zbekiston xududidagi so'nggi bronza va ilk temir davri yodgorliklari

O'quv mashg'ulotining maqsadi: So'nggi bronza va ilk temir davri bo'yicha ma'lumot berish

O'quv faoliyatining natijasi: So'nggi bronza va ilk temir davri haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.

Adabiyotlar:

Asqarov A. , Jo'raqulov M. Eneolit va bronza davrida O'rta Osiyo.
–Samarqand, 1984.

SHaydullaev SH.B. Severnaya Baktriya v epoxu rannego jeleznogo veka.
–Tashkent, 2000.

Isamiddinov M.X. Genezis gorodskoy kul'turı Samarkandskogo Sogda. –Samarkand. 2000.

2-ilova

Har bir ma'ruza va amaliy mashg'ulot uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

1 reja

Temirning kashf etilishi o'sha zamonning moddiy madaniyatini o'zgartiribgina qolmay, balki o'sha davr va keyingi davrlardagi barcha sotsial-iqtisodiy o'zgarishlarning asosi bo'ldi.

Umuman, odamlar sof temir bilan eneolit davridayoq tanish bo'lganlar, lekin uning amaliy ahamiyatini bilmaganlar. Tabiatda sof temir, faqat meteoritlarda uchraydi. Osmondan tushgan buyum esa, ibtidoiy odamlar uchun muqaddas buyum sanalgan. Temirdan ishlangan taqinchoqlar, munchoqlar qadimgi SHarqda iste'qomat qilgan qabilalarning qabrlaridan topilgan. Temir to mil.av. 1 ming yillikgacha aholi uchun noyob zeb-ziynat bo'lib kelgan. Mil.av. XIV asrlarga oid Misr, Mesopotomiya va Egey dengizi atrofida temirdan ishlangan buyumlar

xozirgacha saqlanib qolgan. Bunday buyumlar Italiyada mil.avv. XII asrda, Germaniya, Skandinaviya va Rossiya xududlarida X asrlarda paydo bo'lgan.

Temirning ommaviy ravishda qo'llanilishi esa, mil.av. IX asrga to'g'ri keladi. O'rta Osiyo ilk temir buyumlari mil.av. VIII asrlarga o'g'ir.

Bronzaga ishlov berish, temirga ishlov berishdan ko'ra, ibtidoiy odam uchun oson edi, chunki bronza 700-800 Sda, mis 1084S da erigan, temir esa 1530Sda erigan. SHu sabab dastlab temirni eritmasdan ishlov berganlar va u sarg'ish va bo'sh metall shaklida bo'lgan. Ibtidoiy davrda rudadan temirni ajratib olish jarayonining kashf etilishi esa, eng buyuk kashfiyot bo'lgan. Bu kashfiyot asosida esa, temir rudasiga dam berish bilan (900S da rudaga dam berilgan va uglerod oksidi temir oksidini tiklagan.) u quyuq xolda ajratib olingan. (Dam berish usulidan ba'zi joylarda bronza davridayoq foydalanila boshlangan.)

Temirchilar o'zlarining ishlash uslublarini odamlardan sir tutganlar va ustaxonalarini axoli yashaydigan joylardan uzoqroqda qurib, unga hech kimni kiritishmagan. SHu sabab odamlar orasida temirchilar xaqida turli xil tuchunchalar paydo bo'lgan. Ularning ko'plari iloxiyashtirilgan va xar bir xalqda o'zining temirchi xudolari shakllangan. Masalan, greklarda Gefest, rimda Vulkan, nemislarda Viland, ruslarda Svarog, o'rta osiyoliklarda Dovud xisoblanib, odamlar ularning sharafiga turli marosimlar o'tkazgan va sig'inishgan.

Temir qurollarga o'tish ko'pchilik mamlakatlarda uzil-kesil dehqonchilikka o'tish uchun zarur sharoit yaratib bergan. Yevropada o'rmonzorlarda ekin maydoni tashkil etish imkoniyatini kengaytirgan. SHuningdek, yerlarni xaydash sifatini xam oshirgan. Unda so'qa va omochdan keng foydalanilgan. So'qa yordamida yerlar chuqur va sifatli haydalgan. Omoch yordamida esa, egatlar xosil qilingan va toshloq, qattiq yerlarga ishlov berish oson bo'lgan. Temir so'qa tishlar mil.av. VIII asrlarga oid Osur podsholari saroyidan topilgan. Boshqa joylarda esa, ilk temir davrida yog'ochdan yasalgan omoch va so'qalarga temir tish kiydirilgan.

Temirdan foydalanish natijasida jamiyatning sotsial hayotida xam o'zgarishlarga olib keldi. Ikkinchi yirik mehnat taqsimoti sodir bo'ldi. Hunarmandchilik dehqonchilikdan ajralib chiqdi. Bu o'z navbatida mexnat unumdorligining oshirishiga, tovar ayirboshlashning jonlanishiga, xususiy mulkning va sinfiy jamiyatning rivojlanishiga, davlat mustaxkamlanishiga sabab bo'ldi.

Temir davri boshlarida Osiyo va Yevropaning hamma joylarida istehkomlar qurilgan, shaxarlar rivojlangan.

Temir davri xronologik jihatdan 2 bosqichga bo'linadi: 1–bosqich– bronza asridan temir davriga o'tish mil.avv. X–VIII asrlar, 2–bosqich - ilk temir davri mil.avv. VII–VI asrlarni o'z ichiga oladi.

2 reja

Qadimgi SHarq tsivilizatsiyasi bilan o'zaro aloqalar natijasida bronza davridan boshlab O'zbekistonning janubiy xududlarida, ya'ni qadimgi Baqtriya xududida o'troq dehqonchilik madaniyatlari shakllandi. So'nggi bronza va ilk temir davriga kelib, bu jarayon O'zbekistonning barcha xududlarini qamradi. Zarafshon va Qashqadaryo xududida Sug'diyona, Amudaryoning quyi oqimida Xorazm, Sirdaryoning yuqori havzasida qadimgi Farg'ona va uning o'rta oqimida CHoch dehqonchilik madaniyatlari markazlari shakllandi.

Amu va Zarafshon daryolari havzalarida tarkib topgan har bir dehqonchilik voxalarining o'troq aholisi Avestoda Baxdi, Gava So'g'da, Xvarizam, Sirdaryo xavzalarida shakllangan dehqonchilik o'lkalarini esa, CHoch va Fraganik nomlari bilan eslatib o'tiladi.

Qadimgi Baqtriyada o'troq dehqonchilik madaniyati bronza davridanoq shakllana boshlagan. Bu madaniyat Sopollitepa, Jarqo'ton, Kuchuktepa, Qiziltepa, Bandixon–1, Tallashkan, Jondavlattepa kabi qadimgi dehqonchilik madaniyati yodgorliklari asosida o'rganilgan.

Kuchuktepa Qadimgi Baqtriya xududida so'nggi bronza davriga oid yodgorlik xisoblanadi. U Surxandaryo xududidagi Ulanbuluqsoy sohilida joylashgan. Yodgorlikni 1962 yilda L.I. Al'baum tomonidan topilgan va 1963–1967 yillar davomida tadqiqot ishlari olib borilgan. Bu tadqiqotlar natijasida uning 2 ta rivojlanish bosqichi ko'rsatilgan edi. Lekin

keyingi yillarda O'zbek–Olmon Baktriya arxeologik otryadining olib borgan tadqiqotlari natijasida yodgorlik sanasi ancha qadimiylashdi.

Sug'diyona o'lkasida dehqonchilik madaniyati ilk temir davridan shakllana boshlagan. Bu madaniyat Ko'ktepa, Sangirtepa, Daratepa, Uzunqir, Lolazor kabi qadimgi dehqonchilik madaniyatlari yodgorliklari misolida hamda To'rtkultepa, Afrosiyob va Yerqo'rg'onning quyi qatlamlari asosida o'rganilgan.

Qadimgi Xorazmda esa, uning tabiiy geografik sharoitidan kelib chiqib, sun'iy sug'orishga asoslangan dehqonchilik madaniyatini yaratadilar. Bu fanda Amirobod madaniyati deb nomlanadi. Keyinchalik mil.avv. 1 ming yillikning o'rtalarida dehqonchilik vohalarining qal'a–shaharlari tarkib topadi (Ko'zaliqir, Qal'aliqir, Dingilji).

So'nggi bronza va ilk temir davrida CHoch (qadimgi Toshkent vohasi) Qadimgi Farg'ona singari o'ziga xos rivojlanish yo'lidan bordi. Bu yerlarda dehqonchilik kichik–kichik soy etaklarida yoki buloq suv yoqalarida vujudga kelib, ibtidoiy usul asosida olib borilgan. Ohangaron daryosining o'rta oqimida joylashgan Burg'uluksoy havzasida ilk dehqonchilik madaniyati tarkib topgan. Uni birinchi bor 1940 yilda A.I.Terenojkin aniqladi va unga Burg'uluk madaniyati nomini berdi, lekin u burganlisoy madaniyati nomi bilan ham ataladi.

Bugungi kungacha Farg'ona vodiysidan bu madaniyatga oid 80 dan ortiq yodgorlik topilgan. SHuningdek, uning izlari Namangan, Andijon, Samarqand va Qashqadaryo hududlaridan ham topilgan. Hozirgacha ularning 10dan ortiq yodgorliklarida arxeologik qazishmalar o'tkazilgan.

4-ilova

FSMU texnologiyasi Jadvalni to'ldiring

Savol	Nima sababdan temir davrida iqtisodiy, siyosiy rivojlanish kuzatildi?
(F) Fikringizni bayon eting	
(S) Fikringiz bayoniga sabab ko'rsating	
(M) Ko'rsatgan sababingizni isbotlovchi dalil keltiring	
(U) Fikringizni umumlashtiring	

5 ilova

Mustahkamlash uchun savollar

1. Nima sababdan temirni ilohiylashtirganlar?
2. Xo'jalikda temir buyumlarining asosiy o'rin egallashi sabablarini aniqlang?
3. Ikkinchi mehnat taqsimoti jamiyatda qanday o'zgarishlarga olib keldi?
4. So'nggi bronza davri yodgorliklarini sanang?
5. Kuchuktepa yodgorligi necha bosqichda rivojlangan?

- Dehqonchilikdan hunarmandchilik ajralgan.
- Dastlab temirdan zeb-ziynat buyumlari yasalgan.
- O'rta Osiyo temir buyumlari mil.avv.VIII asrdan tarqalgan.
- Temir rudasi tabiatda keng tarqalgan.
- Dam berish usuli yordamida rudadan temir ajratib olingan.
- Egov, skanja, kalit va qulflar paydo bo'lgan.
- Po'lat sof temirga ko'ra mustahkam bo'lgan.
- Kuchuktepa Surxondaryo viloyatida joylashgan.
- Sangirtepa Qashqadaryo viloyatida joylashgan.
- Amirobod madaniyati quyi Amudaryo xududida vujudga kelgan.
- Burg'uluq madaniyati Ohangaron daryosi xududlaridan topilgan.
- CHust va Elatan madaniyatlari Farg'ona viloyati xududlarida shakllangan.

MA'RUZA MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI

12-mavzu

Yevropa va Sibirdagi ilk temir davri madaniyati

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

<i>Mashg'ulot vaqti-2 soat</i>	Talabalar soni: 40-50 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Evropa ilk temir davri yodgorliklari 2. Sibirdagi ilk temir davri yodgorliklari.
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> . Yevropa va Sibirdagi ilk temir davri madaniyati haqida ma'lumot berish	
<i>Pedagogik vazifalar:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Evropa ilk temir davri yodgorliklari haqida ma'lumot berish • Sibirdagi ilk temir davri yodgorliklari haqida ma'lumot berish 	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Evropa ilk temir davri yodgorliklari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • Sibirdagi ilk temir davri yodgorliklari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, charxpalak ped.texnologiyasi.</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, qo'shimcha adabiyotlar</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.3. "Evropa va Sibirdagi ilk temir davri madaniyati" ma'ruza mashg'ulotining texnologik xaritasi

<i>Ish bosqichlari va vaqti</i>	<i>Faoliyat mazmuni</i>	
	<i>Ta'lim beruvchi</i>	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1. Mavzuga kirish <i>(15 daqiqa)</i>	1.1. Mashg'ulot mavzusi, uning rejasi, maqsad, vazifalari va adabiyotlar bilan tanishtiradi. <i>(1-ilova)</i> 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi <i>(2-ilova)</i> .	Tinglaydilar. Tinglaydilar

2-bosqich Asosiy bosqich (55 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi (3-ilova) . 2.2. O'tilgan mavzularni mustahkamlash va tarixiy taraqqiyotni solishtirish maqsadida charxpalak ped texnologiyasi o'tkaziladi. (4 ilova)	Tinglaydilar, yozadilar. Topshiriqlar bo'yicha ishlaydilar
3. Yakuniy bosqich (10 daq.)	3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, 3.2 Mavzu yuzasidan yakunlovchi xulosa qiladi. 3.3. O'tilgan mavzuni mustahkamlab, berilgan adabiyotlar bilan tanishib kelish topshiriladi.	Savollar beradilar. Tinglaydilar. Vazifani yozib oladilar.

1 ilova

Mavzu: Yevropa va Sibirdagi ilk temir davri madaniyati
 Reja:

1. Evropa ilk temir davri yodgorliklari
2. Sibirdagi ilk temir davri yodgorliklari.

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Yevropa va Sibirdagi ilk temir davri madaniyati bo'yicha ma'lumot berish

O'quv faoliyatining natijasi: Yevropa va Sibirdagi ilk temir davri madaniyati haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.

Adabiyotlar:

4. Asqarov A. Jo'raqulov M. Eneolit va bronza davrida O'rta Osiyo. Samarqand 1984.
5. Asqarov.A O'zbekiston hududidagi eng qadimiy shahar. Moziydan sado. №1 2001.
6. Asqarov A. Matboboev B. O'zbekistonda /Farg'ona vodiysida / bobo dehqonlar madaniyati. Fan va turmush. 1985. 1 son.

2-ilova

Har bir ma'ruza va amaliy mashg'ulot uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
 4 ball - «yaxshi»
 3 ball - «qoniqarli»
 2 ball - «qoniqarsiz»

3 ilova

1 reja

Temir davri boshlarida Qozog'iston cho'llari va Qora dengiz bo'ylari dashtlarida ko'chmanchi chorvador qabilalar iste'qomat qilishgan. Ular grek yozma manbalarida skiflar deb berilsa, eron yozuvlarida saklar, Avestoda esa turlar tarzida berilgan. Grek manbalarida skiflarning turmush tarzi va urf-odatlar haqida to'liq ma'lumot berilgan. Ulardan moddiy yodgorlik sifatida mozor-qo'rg'onlari saqlanib qolgan. Muzor-qo'rg'onlarning tagida chuqurlar yoki katakombalar bor. Ularda cho'ziltirib ko'milgan o'liklar bor. Bronza davrda ko'chmanchi qabilalarda mulkiy tabaqalanish bo'lmagan. Lekin temir davrida bu xol yaqqol ko'rinadi. Katta hajmdagi mozor qo'rg'onlar badavlat aholiga tegishli bo'lib, u yerdan qurol aslaxa va turli qimmatbaho buyumlar topilgan. Kichik mozor-qo'rg'onlarda esa, ma'lum miqdorda o'qlar va zeb-ziynatlar bor, ba'zilarida esa umuman uchramaydi.

Skiflar, Geradotning xabaricha, qilichga sig'inishgan, hatto unga qurbonliklar keltirishgan. Ularning qilichi temirdan yasali, dastasining boshi yoysimon qilib qayirligan, dastaning tagi esa,

kapalak qanotlariga o'xshash gulband qo'yilgan. Ammo, skiflar o'q-yoyni ishlatishda juda moxir bo'lishgan. O'qlari bronzadan ishlangan va uch qirrali bo'lgan. Bunday o'qlar ilk temir davrida SHarqiy Yevropa, Sibir` va O'rta Osiyoning juda ko'p yerlaridan topilgan.

Skiflarning sopol idishlari qo'lda ishlangan. Naqshi bo'lmagan, tagi yassi bo'lib, turlari ko'p bo'lgan.

Geradot skiflarning ko'mish marosimini to'liq tasvirlab bergan, buni arxeologik ma'lumotlar ham tasdiqlaydi. Skif podshosi qaerda o'lsa xam, uni Dneprning ostonalaridan pastroqdagi Gerri degan joyga olib borib ko'mishgan. Bu joydan g'oyat boy skif qabrlari topilgan. Lekin ularning barisi talab ketilgan.

Gerodotning xikoyasi bo'yicha, qabrga podshoning ayollari, jangchilari, qullari, otboqarlari va otlari o'ldirilib birga ko'milgan. SHuningdek, bu yerda ularning diniy e'tiqodi bilan bog'liq turli xayvonlarning oltin haykalchalari (bug'u tasviri ko'plab topilgan), kumush idishlari va sopol buyumlari xam qo'yilgan. Soloxa, CHertomlik, Kuloba mozor-qo'rg'onlari bularga misol bo'la oladi. Jumladan quyi Dnepr bo'yidagi CHertomlik mozor- qo'rg'onining balandligi 20 metr, aylanasi esa, 350 metr bo'lgan.

Rossiya xududida mil.av VII-II asrlarga oid Volga, Oka daryolari bo'ylarida D`yakovo shahar xarobalari va Kama bo'yidan Anan`ino shaxar xarobalari topilgan. Bu yerning axolisi asosan chorvachilik (yilqichilik), qisman dehqonchilik bilan shug'ullangan.

D`yakovo yodgorligidan yerto'lalar, temir o'roqlar, yorg'uchoqlar, urchuqtoshlar topilgan. Bu yerdan asosan suyakdan ishlangan mehnat qurollari topilgan. Anan`no yodgorligidan esa, katta urug' iste'qomat qilgan uzunasiga solingan uylar qoldig'i topilgan. Ularning dafn marosimlari axoli o'rtasida mulkiy tabaqalanish boshlanganligini ko'rsatadi. Boylarning qabrlarida turli zeb-ziynatlar, qurol yarog'lar bor. Oddiy odamlarilarnikida esa bunday buyumlar kam uchraydi, ba'zilarida esa umuman yo'q.

2 reja

Sibirning temir davri yodgorliklaridan Sayan va Oltoy yodgorliklari mashxurdir, chunki bu xududlar unumdor va metallga boy bo'lgan. Lekin sibirliklar temir bilan mil.avv. V asrdan tanishishgan. Aholisi sug'orma dehqonchilik bilan shug'ullangan. Bu davrga oid ko'plab qoyatosh suratlari saqlanib qolgan. Ularda dehqonchilik bilan jarayonlar, axolining turmush tarzi aks etgan. Boyari tog'idagi suratda 3ta yog'och va bitta paxsa uy va o'tov rasmi solingan. Uning chap tomonida echkiva bug'ularni haydab kelayotgan cho'pon tasviri bor. Bundan arxeologlar bu yerning axolisi chorvachilik bilan xam shug'ullanishgan degan xulosaga kelgan. Ularning qabrlari xam mozor-qo'rg'onlar shaklida bo'lib, u yerlarda haqiqiy mehnat va harbiy qurollar o'rniga ularning kichik modellari qo'yilgan.

Umuman temir davrida SHarqiy Yevropa va Sibir` aholisi yaratgan moddiy madaniyat bir biriga juda yaqin. Ulardagi urf-odatlar, ko'mish marosimi shuningdek, oltin, kumush, bronza, suyakdan ishlangan deyarli barcha mexnat qurollari, turli haykalchalar, harbiy qurollari o'rtasidagi o'xshashlik katta. Bu esa, ilk temir davrida SHarqiy Yevropa, O'rta Osiyo va Sibir o'rtasida mustakam aloqalar bo'lganligidan darak beradi.

4-ilova

Mavzularni o'zlashtirish yuzasidan pedagogik texnologiya uslubi:

CHarxpalak texnologiyasi.

Maqsad: talabalarni dars jarayonida mantiqiy fikrlash, o'z fikrlarini mustaqil ravishda bayon eta olish, o'zlarini baholash hamda yakka va guruhlarda ishlashga, boshqalar fikriga xurmat bilan qarashga, ko'p fikrlardan kerakligini tanlab olishga o'rgatish.

O'tkazish texnologiyasi:

11. Talabalar (sharoitga qarab) guruhlariga ajratiladi.
12. O'qituvchi mashg'ulotni o'tkazish qoidalarini tanishtiradi.

13. Tarqatma materiallar guruh a'zolariga tarqatiladi.
14. Dastlab guruh a'zolari yakka tartibda berilgan vazifani ishlab chiqishadi va tarqatma materialning o'ng tomoniga o'z belgisini yoki ismi familiyasini yozadi. Talaba to'g'ri deb bilgan javobini + belgisi bilan ruchkada belgilab chiqadi. 10 minut ajratiladi.
15. Bajarilgan vazifa boshqa guruh a'zolari bilan almashtiriladi. Ular ham tarqatma materialning chap tomoniga o'zining belgisi yoki ismini yozib, noto'g'ri deb bilgan javoblarni x belgisi bilan to'g'ri javobini belgilaydilar. Unga 5 minut ajratiladi.
16. Tuzatilgan, o'zgartirilgan materiallarni yana bir marta guruhlar bo'yicha almashtirish mumkin.(guruhlar soniga qarab)
17. Oxirgi almashishdan so'ng har bir guruh a'zosi o'zlari ilk bor to'latgan materialni tanlab oladilar va unda belgilangan javoblar taqqoslanadi va tahlil qilinadi.
18. O'qituvchi tarqatma materialda berilgan savollarning to'g'ri javobini o'qiydi va talabalar to'g'ri javobni belgilaydilar.
19. Har bir talaba to'g'ri javob bilan belgilangan javoblar o'rtasidagi farqni aniqlab, to'plagan balini hisoblab, o'zini o'zi baholaydi.
20. Talabalarning baholari sinf jurnaliga qayd qilinadi va mashg'ulot to'g'risida o'qituvchi o'z fikr va mulohazalarini bildiradi.

Metallarning xususiyatlarini aniqlang.

(CHarxpalak texnologiyasi.)

№	Metall nomi	Temir	Mis	Bronza	Oltin
1	Eneolit				
2	Qattiq				
3	Egiluvchan				
4	Tarkibida qalay bor				
5	Sovuq xolda ishlov berilgan				
6	1530 S da eriydi				
7	1084 Sda eriydi				
8	700–900 Sda eriydi				
9	Rudadan olingan				
10	Tarkibi o'zgarmaydi				
11	Qolipda ishlangan				
12	Dam berish uslubi qo'llaniladi				
13	Qimmatbaxo				
14	Tabiatda kam uchraydi				
15	Tabiatda ko'p tarqalgan				
16	Mil.av.XIY asrda kashf etilgan				
17	Iloxiylashtirilgan				
18	Tangalar ishlangan				
19	Mil.av.IY ming yillikda kashf etildi				
20	Mil.av.III ming yillikda kashf etildi				

9-12 to'g'ri javob "qoniqarli"

13-16 to'g'ri javob "yaxshi"

17-20 to'g'ri javob "a'lo"

MA'RUZA MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI

13-mavzu

Qadimgi davr madaniyati

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

<i>Mashg'ulot vaqti-2soat</i>	Talabalar soni: 40-50 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	<p style="text-align: center;">Reja:</p> <p>1. Qadimgi davr taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlari. 2. Qadimgi shahar madaniyatining shakllanishi.</p>
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Qadimgi davr madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari va yodgorliklari haqida ma'lumot berish	
<ul style="list-style-type: none"> • Qadimgi davr madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumot berish. • Qadimgi shahar madaniyatining shakllanishi haqida ma'lumot berish. 	<p><i>O'quv faoliyati natijalari:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Qadimgi davr madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • Qadimgi shahar madaniyatining shakllanishi haqida ma'lumotga ega bo'ladilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, aqliy hujum</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, qo'shimcha adabiyotlar</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.2. "Qadimgi davr madaniyati" ma'ruza mashg'ulotining texnologik xaritasi

<i>Ish bosqichlari va vaqti</i>	<i>Faoliyat mazmuni</i>	
	<i>Ta'lim beruvchi</i>	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	<p>1.1. Mashg'ulot mavzusi, uning rejasi, maqsad, vazifalari va adabiyotlar bilan tanishtiradi. (1-ilova)</p> <p>1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).</p>	Tinglaydilar. Tinglaydilar
2-bosqich Asosiy bosqich (55 daqiqa)	<p>2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi (3- ilova)</p> <p>2.2. Talabalar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida aqliy hujum ped.texnologiyasidan foydalaniladi (4 ilova)</p>	Tinglaydilar, yozadilar. Talabalar berilgan savollarga javob beradilar.

	Mavzu yuzasidan slaydlardan foydalaniladi. Talabalarga mavzuning asosiy jihatlar takrorlanadi (5-ilova)	Tinglaydilar, yozadilar.
3. Yakuniy bosqich (10 daq.)	3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, 3.2 Mavzu yuzasidan yakunlovchi xulosa qiladi. 3.3. O'tilgan mavzuni mustahkamlab, berilgan adabiyotlar bilan tanishib kelish topshiriladi.	Savollar beradilar. Tinglaydilar. Vazifani yozib oladilar.

1-ilova

Mavzu: Qadimgi davr madaniyati

Reja:

1. Qadimgi davr taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlari.
2. Qadimgi shahar madaniyatining shakllanishi

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Qadimgi davr madaniyati bo'yicha ma'lumot berish

O'quv faoliyatining natijasi: Qadimgi davr madaniyati haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.

Adabiyotlar:

1. Pidaev SH.R. Sirli kushonlar saltanati. —Tashkent, 1990.
2. Pidaev SH.R. Qadimiy Termiz. —Tashkent, 2001.
3. Sulaymonov R.X. Drevniy Naxshab. —Tashkent, 2000.
4. Anorboev A. Islomov O'. O'zbekiston tarixida qadimgi Farg'ona. —Tashkent, 2000.

2-ilova

Har bir ma'ruza va amaliy mashg'ulot uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

1 reja

Qadimgi davr xronologik jihatdan mil.avv. VI asrdan milodiy IV asrgacha davom etgan. Uning rivojlanish jarayonidagi o'zgarish asosida u 2 bosqichga bo'lingan. 1–bosqich mil.avv. VI–IV asrlar, 2–bosqich mil.avv. IV asrdan milodiy IV asrgacha davom etgan.

Qadimgi davr ijtimoiy – iqtisodiy taraqqiyotida tub o'zgarishlar sodir bo'lgan. Bunda, birinchi navbatda ishlab chiqarish usuli va mulkchilik shakllari tubdan o'zgaradi. Bu temir davri jamiyatning rivojlanishi asosida vujudga kelgan bo'lib, jamiyatda shaxarlar, davlatlar va jahon imperiyalari tarkib topadi. Aholi o'rtasida tabaqalanish kuchayadi. Zodagonlar, qohinlar, jangchilar, xunarmandlar, dehqonlar, chorvadorlar, qullar – bu jamiyatning asosini tashkil etgan. Lekin qulchilik xamma mamlakat va halqlarda xam bir xil taraqqiy etmagan. Ular Gretsiya va Rimda o'zining eng rivojlangan–klassik shakliga ega bo'lgan. O'rta Osiyoda esa, ishlab chiqarishning asosini erkin jamoa vakillari tashkil etgan. Qullar mehatidan esa, faqat uy yumushlarini bajarishda foydalanilgan va ularga oila a'zosi sifatida qaralgan.

Qadimgi davrda dehqonchilikning rivojiga alohida e'tibor bilan qaralgan. Yerga asosan omoch va so'qa bilan ishlov berilgan. Pantikapey tanga pullarida so'qaning tasviri ham saqlanib qolgan. Uning tishi yotiq, shoti egri va qo'l ushlaydigan dastasi tikka qo'yilgan. So'qa va omoch temirdan ishlangan.

Mil.avv. II asrga kelib, qo'l tegirmonlari deyarli barcha mamlakatlarga tarqalgan. Mil.avv. I asrda suv tegirmoni Rimda ixtiro qilingan, lekin u keng tarqalmagan. U bizning davrimizgacha saqlanib qolmagan. Faqat antik davr avtorlari ma'lumotlarida mavjud.

Qadimgi davr ijtimoiy, iqtisodiy taraqqiyotida Eron, Gretsiya va Rim muxim o'rinni egallagan. Ularning madaniy soxada qo'lga kiritgan yutuqlar iqtisodiy va madaniy aloqalarning rivojlanishi natijasida boshqa xalqlarga xam yoyilgan va bu ularning madaniy rivojlaniishda muxim o'rinni egallagan.

2-reja

Qadimgi davrda yirik qal'a-shaxarlar vujudga kelgan. Ularning markaziy binolari ark va ibodatxonalar hisoblanib, ular turli xaykallar va devoriy suratlar bilan bezatilgan. Diniy e'tiqodlar bilan bog'liq yangi tipdagi binolar nauslar, ibodatxonalar va zikkuratlar qurilib, insonlar turmush tarzining bir qismiga aylangan.

Qadimgi davrga kelib shaxarlar nihoyatda tez o'sdi. Bu asosan quldorlik jamiyatining rivojlanishi bilan bog'liq edi. SHaxarlar ishlab chiqarishning markazi sanalgan. Ularda madaniy potentsial yuqori bo'lib, xunarmandchilik, savdo, diniy e'tiqod va boshqaruv bilan bog'liq bo'lgan binolar bo'lgan, u yerda aholi zich yashagan. Akademik A.Asqarov yirik aholi punktining shahar bo'lishi uchun quyidagi tashqi xususiyatlari mavjud bo'lishi lozim deb ko'rsatadi:

1. Aholining zich qurilgan uylari, binolari orasida baland monumental arxitektura inshooti, ya'ni xukmdor qarorgohi va ibodatxona binolari bo'lishi kerak.
2. Ijtimoiy-harbiy funksiyalarni o'zida mujassamlashtirgan mudofaa devori bo'lishi kerak. U baland, qalin va murakkab mudofaa elementlari (burj, mustahkam darvoza, shinak va b.q) bilan ta'minlangan bo'lishi lozim.
3. SHaharda maxsus mahallalar, magistral ko'chalar va kanalizatsiya sistemasi ham bo'lishi kerak.

SHaharning ichki tarkibiy tuzilishi birinchi navbatda uning rivojlanish bosqichiga bog'liq. Dastlabki shaharlar dehqonchilik vohalari markazi sifatida shakllangan va shaharlarning vujudga kelishi uchun bir necha omillar imkon bergan.

2-ilova

Aqliy hujum ped.texnologiyasi uchun savollar:

1. Mehnat taqsimoti deganda nimani tushunasiz?
2. Insonlar nima uchun temirni muqaddas deb sanashgan?
3. O'rta Osiyoda temir qachon paydo bo'lagan?
4. Dam berish usuli nima?
5. SHahar qanday tashqi belgilariga ega?

4-ilova

- Mil.avv. VI- mil. IV asrgacha davom etgan.
- Yunoniston va Rimda klassik qulchilik rivojlangan.
- O'rta Osiyoda uy qulchiligi shakllangan.
- Tangalar Lidiyada paydo bo'lgan.
- Qo'l va suv tegirmoni ixtiro qilingan.
- Ilk qog'ozlar pergament va patirus bo'lgan.
- Hozirgi kitoblar Rimda paydo bo'lgan.
- TSirkulь Ikki daryo oralig'ida kashf etilgan.
- Italiyada deraza oynalari ixtiro qilingan.

14-mavzu

O'zbekistonning qadimgi davr madaniyati

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

<i>Mashg'ulot vaqti-2 soat</i>	Talabalar soni: 40-50 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	Reja: 1. Qadimgi Xorazm yodgorliklari va ularning o'rganilishi 2. Qadimgi Farg'ona yodgorliklari 3. Toshkent xududidagi qadimiy yodgorliklar 4. Kushonlar davri yodgorliklari
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi: O'zbekistonning qadimgi davr madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari va yodgorliklari haqida ma'lumot berish</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Qadimgi Xorazm yodgorliklari va ularning o'rganilishi haqida ma'lumot berish. • Qadimgi Farg'ona yodgorliklari haqida ma'lumot berish. • Toshkent xududidagi qadimiy yodgorliklar haqida ma'lumot berish. • Kushonlar davri yodgorliklari haqida ma'lumot berish. 	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Qadimgi Xorazm yodgorliklari va ularning o'rganilishi haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • Qadimgi Farg'ona yodgorliklari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • Toshkent xududidagi qadimiy yodgorliklar haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • Kushonlar davri yodgorliklari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, insert ped. texnologisi</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, qo'shimcha adabiyotlar</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.2. "O'zbekistonning qadimgi davr madaniyati" ma'ruza mashg'ulotining texnologik xaritasi

<i>Ish bosqichlari va vaqti</i>	<i>Faoliyat mazmuni</i>	
	<i>Ta'lim beruvchi</i>	<i>Ta'lim oluvchilar</i>

1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, uning rejasi, maqsad, vazifalari va adabiyotlar bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar
2-bosqich Asosiy bosqich (55 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi (3- ilova) 2.2. O'tilgan mavzularni mustahkamlash maqsadida insert jadvali ped texnologiyasi o'tkaziladi. (4 ilova)	Tinglaydilar, yozadilar. Topshiriqlar bo'yicha ishlaydilar
3. Yakuniy bosqich (10 daq.)	3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, 3.2 Mavzu yuzasidan yakunlovchi xulosa qiladi. 3.3. O'tilgan mavzuni mustahkamlab, berilgan adabiyotlar bilan tanishib kelish topshiriladi.	Savollar beradilar. Tinglaydilar. Vazifani yozib oladilar.

1 ilova

Mavzu: O'zbekistonning qadimgi davr madaniyati

Reja:

1. Qadimgi Xorazm yodgorliklari va ularning o'rganilishi
2. Qadimgi Farg'ona yodgorliklari
3. Toshkent xududidagi qadimiy yodgorliklar
4. Kushonlar davri yodgorliklari

O'quv mashg'ulotining maqsadi: O'zbekistonning qadimgi davr madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari va yodgorliklari haqida ma'lumot berish

O'quv faoliyatining natijasi: O'zbekistonning qadimgi davr madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari va yodgorliklari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.

Adabiyotlar:

1. Pidaev SH.R. Sirli kushonlar saltanati. —Tashkent, 1990.
2. Pidaev SH.R. Qadimiy Termiz. —Tashkent, 2001.
3. Sulaymonov R.X. Drevniy Naxshab. —Tashkent, 2000.
4. Anorboev A. Islomov O'. O'zbekiston tarixida qadimgi Farg'ona. —Tashkent, 2000.

2-ilova

Har bir ma'ruza va amaliy mashg'ulot uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3- ilova

1 -reja.

Qadimgi Xorazm xududidan Ko'zaliqir, Kal'aliqir, Oybuyirqal'a va Dingil'ji qo'rg'onlari topib o'rganilgan.

Oybuyirqal'adan eng qadimgi yozuv namunasi topilgan. U xum sirtiga yozilgan bo'lib, unda xumning sig'imi ko'rsatilgan. Qo'zaliqir uchburchak shakldagi tabiiy tepalik ustiga qurilgan. Uning tashqi devori ikki qator yo'laksimon tarzda bunyod qilingan. Ilgarilari bu qal'a "devorlari ichida odam yashaydigan qal'a" nomini olgan edi. CHunki uning faqat tashqi devorlari

topilib, qal'aning ichida madaniy qatlam topilmagan edi. Lekin 80–yillarda olib borilgan arxeologik tadqiqotlar natijasida qal'ada tashqi devorga tutashtirib qurilgan axoli uylari, arki va diniy marosimlar bilan bog'liq binolar topilgan.

Qal'aliqir qal'asi axomoniylarning qurilish uslublari asosida bunyod qilingan. Ko'p ustunli zal va undan ko'plab xonalarga yo'laklar ketgan. Lekin arxeologik tadqiqotlar binoda qurilish ishlari tugallanmay qolganligi ko'rsatdi. Olimlar uni axomoniylarning rezidentsiyasi sifatida qurilayotgan bo'lib, xorazmiylar axomoniylar xukmronligidan ozod bo'lgach, qurilish ishlari to'xtagan degan fikrni bildirganlar. SHuningdek, qal'ada qurilishning tugallanmay qolishi Xorazmda axomoniylar xukmronligi uzoq davom etmaganligi va ular bu xududdan mil.avv. V asr oxiri IV asr boshlarida chiqib ketishgan.

Bu davrda 300 dan ziyod shaharlar qurilgan. Ularning xarobalari bugungi kungacha saqlanib qolgan.

O'zining qurilish uslubi jixatidan Qo'yqirilganqal'a (mil.avv. IV-III asrlar) alohida ajralib turadi. Qal'a aylana shaklda qurilgan. Uning markaziy qismida ark joylashgan. Arkning atrofi 2 qator mudofaa devori bilan himoyalangan.

Qadimgi Xorazm poytaxti hisoblanib kelingan Tuproqqal'a xam o'ziga xos qurilish uslubiga ega. U to'g'ri to'rtburchak shaklida qurilgan bo'lib, qudratli mudofaa devoriga ega. Devor burchaklarida burjlar bor. SHaxar markazidan katta ko'cha o'tgan.

O'sha davr madaniy yuksalishlarida **Baqtriyada** Dalvarzintepa, Eski Termiz, Jondavlattepa; **Sug'da** Afrosiyob, Yerqo'rg'on, Poykent; **Xorazmda** Yonboshqal'a, Ayozaqal'a, Bozorqal'a, Tuproqqal'a, Qo'yqirilganqal'a; **CHochda** Qanqa, SHoshtepa, Qovunchitepa; **Farg'onada** Axsikent, Koson, Marhamat kabi yodgorliklar, yuzlab qishloqlar shakllandi.

2 reja

Qadimgi Farg'onaning poytaxt shahri yozma manbalarda Guyshuan, Ershi deb yozib qoldirilgan. Lekin uning qaerda joylashganligi masalasi munozarali bo'lgan. Bugungi kunda To'raqo'rg'on va Jomashuy orqali o'tgan Namangan – Farg'ona yo'lining bo'yida Eski Axi (Axsikent) Farg'onaning poytaxti ekanligi aniqlangan.

Axsikentning eng pastki madaniy qatlami mil.avv. III –II asrlarga oid. Qal'a paxsa va xom g'ishtdan qurilgan mustahkam mudofaa devoriga ega bo'lgan. Devor balandligi 20 metrga yaqin bo'lib, qalinligi 10 metr bo'lgan, 5 ta darvozasi bo'lib, uning atrofi chuqur xandaklar bilan o'ralgan.

SHahriston 35 ga maydonni egallagan. Hozirda uning 25 ga xududi saqlanib qolgan. SHahriston ikki qism- ichki va tashqi qismdan iborat bo'lgan. Ichki shahariston 2 ta minora, tashqi shahriston devoridan 20 ga yaqin minora qoldiqlari topilgan. Milodning V-VII asrlarida shaharda aholi uylar 5-6 xonali qilib qurilgan. Xona devorlari suvalgan va turli ranglar berilgan. Har xonadonda alohida yotoqxona, omborxonona, oshxonona, toza suv qudug'i bo'lgan. Yotoqxonalarda devor bo'ylab keng supa, yerda esa sandalga o'xshagan isitish o'chog'i bo'lgan.

VII-IX asrning boshlaridagi arab yilnomalarida Axsikent "Fraganik" deb beriladi. IX-X asrlar shaharning eng rivojlangan davri bo'lgan. Bu davrlarda Axsikentda zarb qilingan mis tangalarning butun Somoniylar davlati xududiga tarqalgan.

3 reja

SHoshtepa Toshkent shahrining janubiy qismida, Jo'n kanali qirg'og'ida joylashgan. Bugungi kunda bu hudud Sergeli tumanining SHoshtepa mahallasiga qarashlidir. Yodgorlik dastlab qishloq tarzida shakllanib, mil.avv. II asrga kelib shahar qiyofasini ola boshlagan.

SHoshtepadagi tadqiqotlar chog'ida tashqi savdo aloqalaridan guvohlik beruvchi ikkita nodir buyum topilgan. Ulardan biri fil suyagidan yasalgan qadahning bir bo'lagi bo'lib, uning hajmi 5-3,5 sm bo'lgan. Unda erkak kishining siymosi qabartma qilib tasvirlangan.

Ikkinchi bebaho topilma stil'-suyak qalam bo'lib, milodning I-II asrlariga mansubdir. Suyak qalam 15 sm uzunlikda bo'lib, bir tomoni yozish uchun uchli qilib, ikkinchi tomoni esa o'chirg'ich uchun romb shaklidagi kurakcha shaklida ishlangan. SHoshtepadan topilgan topilmalar

orasida eng diqqatga sazovorlaridan biri nuroniy mo'ysafidning surati tushirilgan terrakota bo'lib, unda o'sha zamonlarda CHoch yoki SHoshda yashagan qadimgi aholining etnik qiyofasi mujassamlashgan.

4 reja

Baqtriya buddizm davlat dini darajasiga ko'tarilgach, Budda haykaltaroshlik san'ati ma'naviy hayotning mazmuniga aylandi. Bularni Dalvarzintepa, Fayoztepa, Ayrtom, Qoratepa va boshqa yodgorliklarda ko'rishimiz mumkin. Baqtriya–Toharistonda buddizmni qabul qilgan mahalliy ustalarning professional maktabi shakllanadi

SHimoliy Baktriyaning eng katta ibodatxonasi Termiz yaqinidagi **Qoratepa** yodgorligi hisoblanadi. Yodgorlik dastlab B.Ya.Staviskiy tomonidan o'rganilgan. Bugungi kunda bu yerda turli soha mutaxasislari, yapon olimlari tadqiqoti ishlarini olib borishmoqda. Bu yerda sakkizdan ortiq inshootlar majmuasi ochib o'rganilgan. Har bir bunday inshoot yo'lak – ayvonlar o'rab turgan to'g'ri to'rtburchakli katta hovli va yer ostiga qurilgan inshootlardan iborat. Xonalardan Budda haykali, buddizmga xos inshoot-**stupalar** topilgan.

Barcha stupalar bir xil qurilgan. Ularning asosi to'rtburchak bo'lib, uning ustiga tsilindirsimon inshoot qurilgan, uning usti gumbazsimon tarzda bo'lgan. Ustiga yog'och yoki toshdan yasalgan langar o'rnatilgan. Langarda toshdan yasalgan bir necha soyabon bo'lgan. Soyabonlar muqaddas daraxt ramzi bo'lib, buddistlar uni chatra deb atashadi. SHu daraxt soyasi ostida Budda o'zining g'oyalarini ishlab chiqqan. Yer ostiga qurilgan inshoot bilan yer ustiga qurilgan inshoot bir biri bilan bog'liq bo'lgan. Ular zinalar orqali birlashtirilgan. Koratepa ibodatxonasining devorlariga diniy mazmundagi rasmlar va ibodatxonani qurilishda homiylik qilgan insonlarning rasmlari solingan. Rasmlar katta mahorat bilan chizilgan va o'sha zamonning diniy mafkurasini o'zida aks ettiradi.

4-ilova

Insert jadvali

V	+	-	?

(talabalar)ning bilimlari baholanadi.

MA'RUZA MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI

15-mavzu

Ilk o'rta asrlar davri madaniyati

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

<i>Mashg'ulot vaqti-4 soat</i>	Talabalar soni: 40-50 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	Reja: 1. Ilk o'rta asrlar davri madaniyati 2. Ilk o'rta asrlar madaniy taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlari
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Ilk o'rta asrlar davri madaniyati haqida ma'lumot berish	
<ul style="list-style-type: none"> • Ilk o'rta asrlar davri madaniyati haqida ma'lumot berish. • Ilk o'rta asrlar madaniy taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumot berish. 	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Ilk o'rta asrlar davri madaniyati haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • Ilk o'rta asrlar madaniy taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, aqliy hujum</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, qo'shimcha adabiyotlar</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.2. "Ilk o'rta asrlar davri madaniyati" ma'ruza mashg'ulotining texnologik xaritasi

<i>Ish bosqichlari va vaqti</i>	<i>Faoliyat mazmuni</i>	
	<i>Ta'lim beruvchi</i>	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, uning rejasi, maqsad, vazifalari va adabiyotlar bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar
2-bosqich Asosiy bosqich (55 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi (3-ilova). 2.2. Talabalar bilimlarini faollashtirish va mustahkamlash maqsadida aqliy hujum	Tinglaydilar, yozadilar. Talabalar berilgan savollarga javob beradilar.

	ped.texnologiyaisdan foydalaniladi (4-ilova) 2.3. Mavzu yuzasidan slaydlardan foydalaniladi. Talabalarga mavzuning asosiy jihatlar takrorlanadi (5ilova)	Tinglaydilar, yozadilar.
3. Yakuniy bosqich (10 daq.)	3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, 3.2 Mavzu yuzasidan yakunlovchi xulosa qiladi. 3.3. O'tilgan mavzuni mustahkamlab, berilgan adabiyotlar bilan tanishib kelish topshiriladi.	Savollar beradilar. Tinglaydilar. Vazifani yozib oladilar.

1-ilova

Mavzu: Ilk o'rta asrlar davri madaniyati

Reja:

- Ilk o'rta asrlar davri madaniyati
- Ilk o'rta asrlar madaniy taraqqiyotining
- o'ziga xos xususiyatlari

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Ilk o'rta asrlar davri madaniyati bo'yicha ma'lumot berish

O'quv faoliyatining natijasi: Ilk o'rta asrlar davri madaniyati haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.

Adabiyotlar:

1. Кдырныязов М-ШН. Gorodskaya kul'tura srednevekovogo Xorezma (XII-XIVvv.) – Samarkand, 2007.
2. Azimov I. Arxitekturnye pamyatniki Ferganskoy doliny. –Tashkent, 1982
3. Alimova D, Filonovich M.I. Istoriya Tashkenta,-Tashkent, 2008.

2-ilova

Har bir ma'ruza va amaliy mashg'ulot uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
4 ball - «yaxshi»
3 ball - «qoniqarli»
2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

1 reja

O'rta asrlarda feodal munosabatlarning shakllanishi jamiyatga tubdan o'zgarishlar olib keldi. O'zbekiston tarixida o'rta asrlar milodiy V asrdan XIX asrgacha davom qilgan. Taraqqiyoti jihatidan esa, 3 ta bosqichga bo'linadi:

- 1 bosqich – ilk o'rta asrlar davri bo'lib, milodning V asrdan VIII asrgacha davom etgan.
- 2 bosqich – rivojlangan o'rta asrlar davri bo'lib, IX asrdan XVIII asrgacha davom etgan.
- 3 bosqich – so'nggi o'rta asrlar davri bo'lib, XVIII asrdan XIX asrgacha davom etgan.

Ilk o'rta asrlarda dehqonchilikning rivojlanishi O'zbekistonning ko'plab yangi xududlarni o'zlashtirishga imkon berdi va axolining ko'p qismini yirik yer egalari atrofida to'pladi. U yerlarda ko'plab qishloqlar bunyod qilindi. Yirik yer egalari – dehqonlar ko'shklarda iste'qomat qildilar. Bu yangi davrning yangi me'moriy binosi edi. Bugungi kunda ko'shklarning xarobalari butun O'zbekiston bo'ylab, tuproq–tepaliklar tarzida uchraydi. Feodal ko'shklari ko'pincha to'g'ri to'rtburchak shaklida, baland tepalik ustiga qurilib, atrofi xandak bilan o'ralgan va mustahkam mudofaa devoriga ega bo'lgan. Ko'shk bitta feodal oila yashashiga moslab qurilgan, u alohida suv

bilan ta'minlangan. Ko'shk xom g'isht, paxsa, yog'och va tog' toshlardan qurilgan. Xonalarning devorlari mayin somonshuvoq va maxsus ganch bilan sayqallangan.

Ilk o'rta asrlarda xunarmandchilik va savdo aloqalari rivojlandi. Bu o'z navbatida qadimiy shaxarlarning yanada taraqqiy etishiga va yangi shaxarlarning bunyod etilishiga imkon yaratdi.

Ilk o'rta asrlardagi shaxarlar yozma manbalarda 3 qismdan iborat deb berilgan bo'lsada, arxeologik tadqiqotlar ularning 2 qismdan ark va shaxristondan iborat ekanligini qo'rsatgan.

Ark barcha shaharlarda o'zning muvohajirlik bilan ajralib turgan. Odatda arklar tuproq va loydan shibbalab bunyod etilgan tepaliklar ustiga qurilgan. Atrofi mudofaa inshooti sifatida chuqur chohlar bilan o'rab olingan. So'ng mustahkam poydevor ustiga xom g'isht va paxsadan qasr qurilgan. Turar joy binolari esa, katta kvadrat tarzidagi xonadan va uning atrofi uzunchoq va to'rtburchak xonalardan iborat bo'lgan. Kvadrat xonalar gumbaz bilan yopilgan, Katta xonaning o'rtasida to'rtta ustun joylashtirilib, yog'och to'sinlar bilan yopilgan. Uning markazi esa to'rtburchak shaklida ochiq qoldirilgan. Tadqiqotchilar fikricha, bu katta xonalar mehmonxona va hovli rolini bajargan.

2 reja

Ilk o'rta asrlarda shahar hunarmandchiligi, to'qmachilik O'rta Osiyo hunarmandchiligining ustivor yo'nalishiga aylandi. Ayniqsa ipak mahsulotlariga talab katta bo'lgan. Ilk o'rta asrlarda monumental san'at xuddi qadimgi davrdagidek, ikki komponentdan, tasviriy san'at va haykaltaroshlik bezaklaridan iborat edi. Agar qadimiy davr badiiy san'atida asosiy e'tibor haykaltaroshlikka qaratilgan bo'lsa, ilk o'rta asrlar monumental san'atning ustivor yo'nalishi professional tasviriy san'atga qaratilgan. SHuning uchun monumental tasviriy san'at ilk o'rta asrlar davri me'morchiligida shohona saroylar, dehqon qasrlari, zardushtiylik va buddaviylik ibodatxonalarining inter'erlarini bezashda keng qo'llanilgan.

Arxeologik qazishmalar davomida ochilgan Bolaliktepa, Varaxsha, Afrosiyob, Panjikent devoriy suratlari monumental tasviriy san'at olamining nodir namunalari edi. Bu asarlarda ilk o'rta asrlar davrining professional musavvirlari mifologik ijodiyot obrazlar va adabiy epik an'analar dunyosini tasviriy san'atda ifoda etganlar. So'g'd musavvirlari maktabiga mansub, Varaxsha devoriy sur'atlarida (VII-VIII asrlar) esa buxorxudodlarning jo'shqin hayot tarzining lahzalari ya'ni saroy hayoti, ibodat va ov manzarasi tasvirlangan.

Ilk o'rta asrlarda monumental san'atning tasviriy va haykaltaroshlik yo'nalishlari o'zining omuxtalashgan to'liq ifodasini buddaviylik san'atida topdi. Buning yorqin namunasini Quva ibodatxonasi Buddha haykallari misolida ko'rish mumkin.

Ilk o'rta asrlar davri monumental me'morchiligida noyob ganch naqshinkorligi keng qo'llanilgan. Unda antik davr an'analari umuman uchramaydi, balki o'z zamonasiga xos yangi uslubiy yo'nalishi shakllangan. Buni Afrosiyob, Varaxsha va Dumaloqtepa (Toxariston) qasr bezaklarida uchratish mumkin.

Monumental san'at bilan birgalikda ilk o'rta asrlarda amaliy san'atning barcha yo'nalishlari rivojlanadi. Ular shaharlarning rivojlanishi va shahar hunarmandchiligining taraqqiyoti bilan uzviy bog'langan edi. Oltin va kumushdan har xil idishlar yasash ko'lami kengayadi. Ayniqsa bu masalada Xorazm maktabi, Toxariston va So'g'd ustalari katta yutuqlarga erishadilar.

Arxeologik qazish materiallari va tasviriy san'at asarlari ilk feodalizm davrida zargarlik va tosh o'ymakorlik san'ati qanchalar yuksak darajada rivojlanganligi haqida guvohlik beradi. V-VI asrlarda oliy nasabli mulk egalari shaxsiy muhri sifatida qimmatbaho tosh—serdolikdan gemma-intaliyalar yasash davom etadi. Demak ta'kidlash joizki, o'sib borayotgan mulkdorlar sinfining iqtisodiy imkoniyatlaridan nafaqat ular qurdirgan mahobatli qasr va qo'rg'onlar, ularni bezab turgan monumental devoriy sur'atlar, balki devoriy rasmlar kompozitsion syujetining tarkibiy qismi sifatida uchraydigan qimmatbaho tosh ko'zli oltin va kumush bo'yin xalqalari, bilakuzuk, isirg'a, uzuk va tumor aks sadolari ham guvohlik beradi.

4 ilova

Aqliy hujum ped.texnologiyasi uchun savollar

- Pishiq g'ishtdan qachondan foydalana boshlangan?
- Sardoba nima?
- O'rta asrlarda Rossiyada qanday madaniy yodgorliklar saqlanib qolgan?
- Monumetal tasviriy san'at deganda nimani tushunasiz?
- Ilk o'rta asrlarda haykaltaroshlikning taraqqiy etishini misollar bilan tushuntiring?
- Ko'shklar nima?
- Ilk o'rta asrlarda Xorazmda shahar madaniyatining o'ziga xos tomonlarini ko'rsatib bering?
- Koroplatika nima?

5-ilova

- X asrdan pishiq g'isht qurilishda ishlatila boshlangan.
- Pishiq g'ishtdan ishlangan dastlabki imorat Ismoil Somoniy maqbarasidir.
- XII asrdan sirlangan koshin va mayolika ishlatish usuli kashf etilgan.
- Arab ota maqbarasida ilk marta peshoq qurilgan.
- Maqbaralardagi chodirsimon gumbazlar "gumbazi turkistoni" nomini olgan.
- Masjidlar turar joylar tarzida qurilgan.
- Minoralar masjidlar yonida qurilib, ularda azon aytilgan.
- Sardobalar suv yig'adigan inshootdir.
- Amir Temur davrida ark-shahri darun, shaxriston-hisor deyilgan.
- Samarqand xududida 73 ta me'moriy yodgorlik saqlanib qolgan

MA'RUZA MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI

16-mavzu

Rivojlangan o'rta asrlar davri madaniyati

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

<i>Mashg'ulot vaqti-4 soat</i>	Talabalar soni: 40-50 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	Reja: 1. Rivojlangan o'rta asrlar davri madaniyati 2. Temuriylar davri madaniyati
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Rivojlangan o'rta asrlar davri madaniyati madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari va yodgorliklari haqida ma'lumot berish	
<ul style="list-style-type: none"> • Rivojlangan o'rta asrlar davri madaniyati haqida ma'lumot berish. • Temuriylar davrida madaniy taraqqiyot haqida ma'lumot berish. 	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Rivojlangan o'rta asrlar davri madaniyati haqida ma'lumotga ega bo'ladilar; • Temuriylar davrida madaniy taraqqiyoti haqida ma'lumotga ega bo'ladilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, bumerang ped.texnologiyasi</i>

<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, qo'shimcha adabiyotlar</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>O'TV bilan ishlashga moslashtirilgan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.2. "Rivojlangan o'rta asrlar davri madaniyati" ma'ruza mashg'ulotining texnologik xaritasi

<i>Ish bosqichlari va vaqti</i>	<i>Faoliyat mazmuni</i>	
	<i>Ta'lim beruvchi</i>	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1. Mavzuga kirish (15 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, uning rejasi, maqsad, vazifalari va adabiyotlar bilan tanishtiradi. (1-ilova)	Tinglaydilar.
	1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar
2-bosqich Asosiy bosqich (55 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi (3-ilova)	Tinglaydilar, yozadilar.
	2.3. O'tilgan mavzularni mustahkamlash maqsadida bumerang ped texnologiyasi o'tkaziladi. (4 ilova)	Topshiriqlar bo'yicha ishlaydilar
3. Yakuniy bosqich (10 daq.)	3.1. Mavzu bo'yicha talabalarda yuzaga kelgan savollarga javob beradi, 3.2 Mavzu yuzasidan yakunlovchi xulosa qiladi. 3.3. O'tilgan mavzuni mustahkamlab, berilgan adabiyotlar bilan tanishib kelish topshiriladi.	Savollar beradilar. Tinglaydilar. Vazifani yozib oladilar.

Mavzu: Rivojlangan o'rta asrlar davri madaniyati

Reja:

1. Rivojlangan o'rta asrlar davri madaniyati
2. Temuriylar davri madaniyati

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Rivojlangan o'rta asrlar davri madaniyati bo'yicha ma'lumot berish

O'quv faoliyatining natijasi: Rivojlangan o'rta asrlar davri madaniyati haqida ma'lumotga ega bo'ladilar.

Adabiyotlar:

1. Кдырныязов М-Ш. Gorodskaya kul'tura srednevekovogo Xorezma (XII-XIVvv.) – Samarkand, 2007.
2. Azimov I. Arxitekturnye pamyatniki Ferganskoy doliny. –Tashkent, 1982
3. Alimova D, Filonovich M.I. Istoriya Tashkenta,-Tashkent, 2008.

2-ilova

Har bir ma'ruza va amaliy mashg'ulot uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

1 reja

Rivojlangan o'rta asrlar davri mahalliy mustaqil feodal hokimliklari o'rnida yagona markazlashgan feodal davlat tashkil topishidan boshlanib, to temuriylar davlati inqirozigacha (IX asrdan XVII asrgacha) davom qiladi. Bu davrni ijtimoiy va iqtisodiy, siyosiy va madaniy jihatdan ikkita taraqqiyot va bitta inqiroz bosqichiga bo'lish mumkin. Birinchi taraqqiyot bosqichning xronologik doirasi IX—XIII asr boshlarini o'z ichiga oladi. Bu davr madaniy hayoti islom mafkurasi asosida shakllanib, o'ziga xos madaniy rivojlanish kuzatiladi. Markazlashgan davlat tashkil qilinib, unda avval somoniylar (IX—X), so'ng esa uning hududlari uchta turkiy davlatlar-qoraxoniylar, g'aznaviylar va saljuqiylar o'rtasida (XI asrda) taqsimlanib, bu hududlarining katta qismida XII asr o'rtalarida buyuk xorazmshohlar davlati tashkil topadi.

XIII asr boshlarida mo'g'ullarning O'rta Osiyoga xujumi va bu xududlarni o'ziga bo'ysundirishi madaniy taraqqiyotga o'ta darajada salbiy ta'sir ko'rsatib, uning rivojlanishini bir necha yillarga to'xtatib qo'yadi. Bu jarayon to Amir Temurning hokimiyatni egallab, markazlashgan davlat tashkil qilgunicha davom etadi. SHu tariqa XIII asr O'zbekiston tarixiga inqiroz davri bo'lib kirgan. Amir Temur va temuriylar davrida o'lkamizda yanada madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy hayot jonlanadi, o'ziga xos madaniy taraqqiyot kuzatiladi va bu XIV—XVI asrlar ikkinchi taraqqiyot bosqichi bo'lib, bu davrni ham tadqiqotchilar uyg'onish davri deb baholaydilar.

Rivojlangan o'rta asrning birinchi taraqqiyot bosqichida dastlab Somoniylar olib borgan markazlashtirish siyosati mamlakatning iqtisodiy jihatdan yuksak darajada rivojlanishiga sabab bo'ldi. SHaharlar o'sdi va ularning iqtisodiy savdo aloqalari mustahkamlandi. Masalan, arab tarixchi va geograflarining ta'kidlashicha, birgina CHoch va Iloqda 50 dan ortiq shaharlar bo'lgan. SHaxarlarda hunarmandchilikning kulolchilik, shishasozlik, temirchilik, yog'och va terini ishlash hamda to'qimachilik sohalarida ham yuksak darajada rivojlangan.

Bu davr madaniy hayotida katta o'zgarishlar yuz berdi. Ilm-fan, din va tasavvuf, me'morchilik va san'at, musiqa san'ati gullab yashnadi. Umuman, IX-XIII asrlarning boshlari Movarounnahr shaharlari uchun, ilm-fan va madaniyat sohalarida gullash davri bo'ldi.

XI asrdan boshlab o'rta asr shaharlarining ijtimoiy – iqtisodiy qiyofasi o'zgargan. SHaharlar to'la-to'kis hunarmandchilik va savdo – sotiq qiyofasini olgan. SHaharlar hunarmandchilikning ma'lum bir tarmog'i bo'yicha ixtisoslashgan. Bu davrda shaxarlarda yangi bino turlari vujudga kelgan. Jumladan, masjidlar, minoralar, maqbara, karvon saroy, sardoba, xonaqoh va boshqalar.

2 reja

Amir Temur davrida qurilgan bino va chorbog'larning ko'pgina qismi bizning davrimizgacha saqlanmagan. Saqlanib qolganlari ham o'sha davr me'morchiligining yuksakligini ko'rsatib turibdi. Bular jumlasiga, SHohi Zinda yodgorligi, Bibi Xonim masjidi, maqbarasi va madrasa qoldiqlari, Ruhobod (SHayh Burxoniddin Sag'orjiy maqbarasi), Go'ri Amir ansamblining asosiy qismi, SHahrisabdagi Oqsaroy, Jahongir maqbarasi, SHamsiddin kulol maqbarasi, Turkistondagi Xo'ja Ahmad Yassaviy xonaqohlarini kiritish mumkin.

Temuriylar davrida ham shaharsozlik va me'morchilik an'analari yaxshi davom ettirilgan. Bugungi kungacha saqlanib qolgan Xo'ja Axror va Xo'ja Abdi Darun xonaqohlari, Oqsaroy va

Ishratxona maqbaralari, Ulug'bek Rasadxonasi, Samarqand, Buxoro, G'ijduvondagi madrasalar fikrimizning dalili bo'la oladi.

Temur davrida bunyod etilgan qasrlardan SHahrisabzdagi Oq saroy bir muncha saqlanib qolingan. Bu qasr SHahrisabz arki hisoblanadi. Saroyning qurilishi 1380 yilda boshlangan bo'lsada, 1404 yilgacha pardozi ishlari davom etgan. Qasrga kirish qismida ulkan va bejirim peshtoq bo'lgan. Uning ikkita tayanch qismi bugungi kungacha saqlanib turibdi. SHuning o'zi ham bu qurilgan imoratning salobatli bo'lganligidan darak berib turibdi. Peshtoq ustunlari garih, islmiy va hattotlik naqshlari bezatilgan. O'ng ustunga Temurga bag'ishlangan tarixiy lavha oltin suvi bilan yozilgan.

Temuriylar davri shaxarsozligida bozor va savdo inshootlari qurilishlariga ham katta e'tibor berilgan. Bular to'g'risida Ispaniya qiroli Karl IIIning Temur saroyidagi elchisi Rui Gonzales Klavixo asarida, "Boburnoma" kabi o'sha davr qo'lyozma asarlarida ma'lumotlar saqlanib qolgan. Ularda ochiq bozorlar bilan bir qatorda rasta, chorsu, tim va boshqa usti yopiq savdo inshootlari to'g'risida yozib qoldirilgan.

Umuman, o'rta asrlar davrida yaratilgan madaniyat to' bugungi kungacha o'zining mahobatini saqlab turibdi. Vaqt o'tishi bilan ular milliy qadriyatlarga aylanib, xalqimizning milliy iftixoriga aylangan. O'rta asrlarda ijtimoiy –iqtisodiy hayot na faqat madaniy, balki ilmiy jihatdan ham yuksaklarga ko'tarilgan. Ularni bilish, qadrlash va asrash bugungi kunning dolzarb masalasidir.

4 ilova

Mavzularni o'zlashtirish yuzasidan pedagogik texnologiya uslubi: "Bumerang" texnologiyasi

Maqsadi: O'quv jarayonida talabalarga tarqatilgan materiallarni ular tomonidan yakka va guruh holatida o'zlashtirib olishlari hamda suhbat munozara va turli savollar orqali tarqatma materiallar, undagi matnlarni qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish va baholash. Ushbu texnologiya bir necha bosqichda o'tkaziladi.

16. Talabalar kichik guruhlarga bo'lib olinadi.
17. Mashg'ulotning maqsadi va tartibi tanishtiriladi.
18. Talabalarga mustaqil o'rganish uchun mavzu bo'yicha matnlar tarqatiladi.
19. Talabalarga berilgan matnlar yakka tartibda mustaqil ravishda o'rganiladi. 15 minut vaqt ajratiladi.
20. Har bir guruh a'zolaridan yangi guruh tashkil etiladi.
21. Yangi guruh a'zolarining har biri guruh ichida navbati bilan mustaqil o'rgangan matnlari bilan axborot almashadilar, ya'ni bir-birlariga so'zlab beradilar va matnni o'zlashtirib olishlariga erishilari lozim. 10 minut ajratiladi.
22. Berilgan ma'lumotlarni o'zlashtirganlik darajasini aniqlash uchun guruh ichida ichki nazorat o'tkaziladi, ya'ni bir-birlar bilan savol javob qiladilar. 5 minut ajratiladi.
23. Yangi guruh a'zolari avvalgi holatdagi guruhlarga qaytadi.
24. Talabalarning ballarini hisoblab borish uchun har bir guruhda "guruh hisobchisi" tayinlanadi.
25. Guruhlar o'rtasida matnlarni qay darajada o'zlashtirganliklarini aniqlash uchun og'zaki savol-javoblar o'tkaziladi.
26. Savollarga berilgan javoblar asosida guruhlarning to'plagan umumiy bali aniqlanadi.
27. Har bir guruh a'zolari tomonidan guruhdagi matnning mazmunini hayotga bog'lagan holda bitta savol tuziladi.
28. Guruhlar tomonidan tayyorlangan savollarni bir-biriga berishlari lozim va unga ham belgilangan bal beriladi.
29. Guruh a'zolari tomonidan to'plagan umumiy ballar yig'indisi aniqlanib, guruh a'zolari o'rtasida teng bo'linadi.
30. Talabalarning to'plagan ballari guruh jurnaliga qayd qilinib, o'qituvchi mashg'ulot

yuzasidan o'z fikr–mulohazalarini bildiradi.

O'rta asrlar shaharsozligi

XI asrdan boshlab shaharlar hunarmandchilik va savdo – sotiq qiyofasini olgan. SHaharlar hunarmandchilikning ma'lum bir tarmog'i bo'yicha ixtisoslashgan. Ark shahar devori ichiga qurilgan, rabotlarda ko'plab karvon saroylari bo'lgan. Ulgurji savdo bozorlari shahristondan tashqi savdo bozori rabotga ko'chgan. Lekin shaharlarning qurilish rejasi avvalgidek saqlanib qolgan, ya'ni shaharlar to'g'ri to'rtburchak shaklida bo'lib, shahar markazida kesishib o'tgan ikki ko'cha bo'lgan.

Bu davrda shaharlarda yangi bino turlari vujudga kelgan. Jumladan, masjidlar, minoralar, maqbara, karvon saroy, sardoba, xonaqoh va boshqalar.

IX asr boshlarida binolarni qurishda xom g'isht va paxsa ishlatilgan. IX oxirlaridan binolar qurilishida pishiq g'ishtdan foydalanila boshlangan. Turar joy binolarini qurish ishlarida esa sinch va paxsa asosiy o'rinni egallangan. Pardoiz ishlarida esa, somonli loysuvoq, ganch, sirlanmagan koshin va sopol plitkalaridan foydalanganlar. XII asrdan sirlangan koshin va mayolika ishlatish usuli kashf etilgan.

IX–X asrlarda xom g'isht va paxsadan bunyod qilingan imoratlar turli holatda saqlanib qolingan. Afrosiyobda Somoniylar qasrining bir qismi saqlangan. U nafis o'ymakorlik usulida bezatilgan. Termiz yaqinidagi Qirg'iz qal'asi xom g'isht va paxsadan qurilgan bo'lsada, nihoyatda hashamatli bo'lib, asosiy devorlari bugungi kungacha saqlanib qolgan. Bunday xol nihoyatda kam uchraydi. Arxeologlar bu qal'aning yaxshi saqlanishini loy qorish va uni ishlatish texnologiyasining mukammalligida deb, bu uslub vaqt o'tishi bilan unitilib ketgan deb hisoblashadi. Qadimiy Xorazm hududidagi Qavat qal'a ham yaxshi saqlangan.

Bu davrda pishiq g'ishtdan dastlabki imoratlar bunyod qilina boshlangan. Bunga Buxorodagi Ismoil Somoniy maqbarasi misol bo'ladi. Bu inshoot Ismoil Somoniy davrida (873–907 yy.) qurilgan. Bu maqbara nafaqat O'zbekiston, balki butun O'rta Osiyo me'morchiligi durdonasi hisoblanadi. Imorat kubsimon shaklda bo'lib, tashqi tomonlarining uzunligi 10 metrga yaqin, usti gumbaz tarzida yopilgan. Maqbaraning qurilish uslubi ilk o'rta asrlardagi otashparastlar ibodatxonasining olovxonasi shaklida qurilgan.

Temuriylar davri shaharsozligida ko'p asrlik me'moriy an'analarni davom ettirganlar. Har bir shaharda ark–shahri darun va shahriston–hisor bo'lgan. Uning markaziy qismida yopiq savdo gumbazlari bo'lgan. Juma masjidlari shahar bozoriga yaqin joylashtirilgan. Madrasalarning oldida ham keng maydon tashkil qilingan. Hunarmandlarning o'z sohalari bo'yicha ixtisoslashi va aholining tabaqalarga bo'linib yashashi shaharning daha va mahallalarga bo'linishiga olib kelgan. Bosh ko'chalarda hunarmandchilik va savdo rastalari bo'lgan. Aholining turar joylari hovlili bolaxonali va darvozali qilib qurilgan. Bu davrlardagi turar joylarning tuzulishi ko'pincha o'sha davrda yaratilgan mo''jaz tasviriy san'at asarlaridan olingan.

O'rta asrlardagi me'moriy obidalar

Samarqand viloyati Tim qishlog'idagi Arab–ota maqbarasida dastlabki peshtoq namunasi uchraydi. Peshtoq sharqiy devor tomonda bo'lib, ustki qismi ravoqlar bilan bezatilgan.

XI–XII asrlarga oid maqbaralar O'rta Osiyo hududida ko'p saqlanib qolgan. Ularning qurilish uslublari bir– biriga yaqin. Maqbaralar orasida chodirsimon gumbaz bilan yopilganlari alohida ajralib turadi. Bu turdagi gumbazlar “gumbazi turkistoni” deb nomlanadi.

IX–XII asrlarda masjidlar xuddi turar joylardek qurilgan, hovli atrofini o'rab olgan ayvon ko'rinishiga ega bo'lgan. E'tirof etishlaricha, Muhammad payg'ambar, dastlab ibodatgoh sifatida onasining uyidan foydalangan ekan. Masjidlarning bir tomonida mehrob bo'lib, ular ham alohida bezatilgan. SHuningdek, masjidlar yonida azon aytish uchun minoralar bunyod qilingan. Lekin ularning ko'pchilik qismi saqlanib qolmagan. Ko'hna Urganch, Termiz, Buxoro, Vobkent va Jarqo'tondagi minoralar bizning davrimizgacha yetib kelgan.

Jarqo'tondagi minora Serakslik usto Ali ibn Muhammad tomonidan qurilgan. Uning balandligi 21,6 m .Devorlari yarim aylanasimon bo'rtmalar tarzida olinib, ularning yuqori qismida ravoqchalar bilan tutashtirilgan. Buxorodagi Minorai Kalon 1127 yili qaroxoniy Arslonxon buyutmasi asosida qurilgan. Uning balandligi 45, 60 m bo'lib, 10 burchakli poydevor ustiga

qurilgan, Uni usta me'mor Baqo bunyod qilgan. Bu minora pishiq g'ishtdan bunyod qilingan bo'lib, uning ustki qismiga o'yima naqsh bilan nixoyada go'zal, takrorlanmas bezaklar berilgan.

Raboti Malik karon saroyi 1078–1079 yillarda Qoraxoniylar SHams ul-Mulk tomonidan qurilgan deb hisoblanadi. Bu bino xom g'ishtdan qurilgan bo'lib, pishiq g'isht bilan pardozlangan. Bugungi kunda uning peshtoqi saqlanib qolgan. Bino ikki qismdan iborat bo'lgan. Peshtoqdan ko'ngdalang joylashgan hovliga chiqilgan, uning to'rtala tomonida hovlilar bo'lgan. Hovlining to'rtida katta gumbazli saroy va xonalar bo'lgan.

Sardobalar bu davr uchun muhim me'moriy obidalardan biri bo'lgan. U shaharlar oralig'ida joylashgan karvon saroylar – rabotlar yaqinida qurilgan. Ular gumbazli aylanasimon hovuzlar tarzida qurilgan. Sardoba qurilishida g'ishtlar maxsus qorishma – qir bilan terilgan va pardozlangan.

Temuriylar davrida bunyod etilgan eng noyob inshootlardan biri Ulug'bek rasadxonasidir. Rasadxonaning poydevori va asosiy asbobi–Faxriy sektanti joylashtirilgan chohi qazib o'rganilgan. Bu choh aylanananing oltidan bir qismi yerga o'yib yasalgan. Uning ikki hoshiyasi marmar bilan pardozlanib gradus, minut, sekundlar tushirilgan. Bino pishiq g'ishtdan ishlangan.

Xonakohlar gumbazli katta xonadan va uning atrofida turli ko'rinishda xona va xujralardan iborat bo'lgan.

Temuriylar davri shaharsozligi

Temuriylar davri shaharsozligida ko'p asrlik me'moriy an'analarni davom ettirganlar. Bu davrda ham shaharlari to'rtburchak shaklda qurilib, mustahkam mudofaa devoriga, burj va darvozalarga ega bo'lgan. Har bir shaharda ark va hisor bo'lgan. Uning markaziy qismida, ya'ni ko'chalar kesishgan joyda yopiq savdo gumbazlari bo'lgan. Juma masjidlari shahar bozoriga yaqin joylashtirilgan. Madrasalarning oldida ham keng maydon tashkil qilingan. Hunarmandlarning o'z sohalari bo'yicha ixtisoslashi va aholining tabaqalarga bo'linib yashashi shaharning daha va mahallalarga bo'linishiga olib kelgan. Bosh ko'chalarda hunarmandchilik va savdo rastalari bo'lgan.

Aholining turar joylari ilk o'rta asrlardagidan farqli ravishda hovlili bolaxonali va darvozali qilib qurilgan. Qurilish materiali sifatida xom g'isht va paxsa ishlatilgan. Pishiq g'isht poydevorlariga va hovlining yuzasiga ishlatilgan. Bu davrlardagi turar joylarning tuzulishi ko'pincha o'sha davrda yaratilgan mo'ljaz tasviriy san'at asarlaridan olingan. SHuning uchun oddiy aholining turar joylari haqida ma'lumotlar yetarli emas.

Temuriylar davri shaharsozligida bozor va savdo inshootlari qurilishlariga ham katta e'tibor berilgan. Temuriylar maqbaralar qurilishiga alohida e'tibor berganlar. Ular marhumlarning ruhlari, agar ularga to'g'ri munosabat qilinsa, doimo sulolaga homiylik qilib, qo'llab quvvatlab turadi deb hisoblashgan. Amir Temur ham hokimiyatni qo'lga olgach, Kesh shahrini davlatning ikkinchi poytaxti sanab, u yerda oilaviy xilxona bunyod qildirgan. U “Dorus–saodat” deb nomlanib, qurilishi 20 yil davom etgan.

Amir Temurning chingiziy naslidan bo'lgan nabirasi, valiyaxdi deb e'lon qilingan Muhammad Sulton 1403 yilda to'satdan vafot etgach, buyuk saltanat ramzi sifatida Samarqandga dafn etishga qaror beradi. Sohibqiron nabirasi qabri ustiga yangi maqbara qurdiradi. Bugungi kunda u Go'ri Amir nomi bilan mashhur.

Amir Temur vafot etganda temuriylar uni Muhammad Sulton yoniga dafn etadilar. Bu bilan nabira va uning bobosining tengligi e'tirof etildi, shuningdek bu ularga ehtiromi ramzi ham edi. Temuriylar davrida qurilgan maqbaralar shakllanish kompozitsiyasi jihatdan ikkiga bo'linadi: Bir xonali va ko'p xonali binolar. Bir xonali maqbalarning ikki turi bo'lib, ularning biri chortoq ko'rinishidagi bino bo'lib, ularning to'rt tarafi ham bir xilda quriladi. (Ruxobod maqbarasi), ikkinchisi esa, gumbazli–peshtoqli binolar bo'lib, ularning kirish qismi mahobatli peshtoq quriladi (Sulton Saodat, SHamsiddin Kulol va bq.maqbaralar). Ularning go'rxonalari ko'pincha yer ostida bo'ladi. Ko'p xonali maqbaralar ham turli murakkab ko'rinishlarda bo'lib, ularda qozonxona, go'rxona, masjid, kitobxona, quduqxona va turli xonalardan iborat bo'lgan (SHohi Zinda, Axmad Yassaviy va bq.maqbaralar).

SEMINAR MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI

1-mavzu	Paleolit davri xususiyatlari
----------------	------------------------------

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha	
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan seminar	
<i>seminar rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Paleolit davri va uning bosqichlari 2. Paleolit davrining o'rganilishi 	
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Paleolit davri xususiyatlari haqida talabalarning bilimi kengaytirish		
<i>Pedagogik vazifalar:</i>	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Paleolit davri va uning bosqichlari bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish; • Paleolit davrining o'rganilish jarayoni bo'yicha bilimlarini kengaytirish; 	<ul style="list-style-type: none"> • Paleolit davri va uning bosqichlari tushuntirib beradilar; • Paleolit davrining o'rganilish jarayonini aytib beradilar; 	
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Munozara, suhbat, tezkor-so'rov</i>	
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>	
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, markerlar,</i>	
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>	
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>	

1.2. "Paleolit davri xususiyatlari" seminarining texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1. Mavzuga kirish <i>(10 daqiqa)</i>	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasi uning maqsadi va o'quv faoliyati natijalari bilan tanishtiradi. (1ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar

1. Asosiy bosqich (60 daqiqa)	2.1. Talabalar bilimlarini faollashtirish uchun tezkor savollarni beradi (3-ilova)	Savollarga javob beradilar.
	2.2. Mashg'ulot rejasiga asosan talabalar bilimi og'zaki savol javob qilinadi.	Savollarga javob beradilar.
	2.3. Paleolit davri bo'yicha talabalarning o'zlashtirganlik darajasini aniqlash uchun insert jadvali asosida mashg'ulot o'tkaziladi. (4-ilova)	Topshiriqlar bo'yicha ishlaydilar
	2.4. Insert jadvali asosida talabalarda paydo bo'lgan savollar muxokama qilinadi.	Talabalar bilan birgalikda o'tilgan mavzu taxlil etiladi
3–Yakuniy bosqich (10 daqiqa)	3.1. O'quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o'zlashtira olmagan joylarini qayta o'qib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

1-ilova

Mavzu: Paleolit davri xususiyatlari

Reja:

1. Paleolit davri va uning bosqichlari

2. Paleolit davrining o'rganilishi

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Paleolit davri xususiyatlari bo'yicha bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish;

O'quv faoliyatining natijasi: Paleolit davri xususiyatlarini tushuntirib beradilar;

2 ilova

Har bir seminar uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

Tezkor savol-javoblar

- Paleolit so'zining ma'nosi nima?
- SHurf nima?
- Arxeologik yodgorlik deganda nimani tushunasiz?
- Eng qadimgi odamlar turlarini sanab bering?
- Paleantrop nima?
- Arxantrop nima?

Insert jadvali

V	+	-	?

(talabalar)ning bilimlari baholanadi.

SEMINAR MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI

2-mavzu

Paleolit davri xususiyatlari

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan seminar
<i>seminar rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Paleolit davri yodgorliklari 2. Selungir yodgorliklari 3. Teshiktosh g'or-makoni 4. Samarqand makoni
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Paleolit xususiyatlari haqida talabalarning bilimi kengaytirish va chuqurlashtirish	
<p style="text-align: center;"><i>Pedagogik vazifalar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Paleolit davri yodgorliklari haqida bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Selungir yodgorligi haqidagi bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Teshiktosh g'or-makoni bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Samarqand makoni bilimlarni rivojlantirish, yengaytirish va chuqurlashtirish; 	<p style="text-align: center;"><i>O'quv faoliyati natijalari:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Paleolit davri yodgorliklarini aytib beradilar; • Selungir yodgorligi to'g'risida aytib beradilar; • Teshiktosh g'or-makoni to'g'risida so'zlab beradilar; • Samarqand makoni to'g'risida aytib beradilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Munozara, suhbat, tezkor savol –javob, charxpalak ped.texnologiyasi</i>

<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, guruhlarda ishlash</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, markerlar,</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.3. "Paleolit davri xususiyatlari" seminarining texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (10 daq)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasi uning maqsadi va o'quv faoliyati natijalari bilan tanishtiradi. (1ilova)	Tinglaydilar
	1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar
2. Asosiy bosqich (60 daqiq)	2.1. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarga ta'rif berishni taklif qiladi va shu asosda tezkor-so'rov o'tkazib talabalar bilimlarini faollashtiradi (3-ilova).	Savollarga javob beradilar.
	2.2. Mashg'ulot rejasiga asosan talabalar bilimi og'zaki taxliliy savol javob qilinadi.	
	2.3. Talabalar (sharoitga qarab) guruhlariga ajratiladi.	Rejaga asosan berilgan savollarga javob beradilar
	21. O'qituvchi mashg'ulotni o'tkazish qoidalarini tanishtiradi.	
	22. Tarqatma materiallar guruh a'zolariga tarqatiladi. (4-ilova)	Tinglaydilar
	23. Dastlab guruh a'zolari yakka tartibda berilgan vazifani ishlab chiqishadi va tarqatma materialning o'ng tomoniga o'z belgisini yoki ismi familiyasini yozadi. Talaba to'g'ri deb bilgan javobini + belgisi bilan ruchkada belgilab chiqadi.	Talabalar mustaqil ishlaydilar
24. Bajarilgan vazifa boshqa guruh a'zolari bilan almashtiriladi. Ular ham tarqatma materialning chap tomoniga o'zining belgisi yoki ismini yozib, qaytadan x belgisi bilan to'g'ri javobini belgilaydilar.		
25. Tuzatilgan, o'zgartirilgan materiallarni yana bir marta guruhlar bo'yicha almashtirish mumkin.(guruhlar soniga qarab)	Guruhda berilgan vazifani bajaradilar	
26. Oxirgi almashishdan so'ng har bir guruh a'zosi o'zlari ilk bor to'latgan materialni tanlab oladilar va unda belgilangan javoblar taqqoslanadi va tahlil qiladilar.	To'g'ri javobni	

	<p>27. O'qituvchi tarqatma materialda berilgan to'g'ri javobni o'qiydi va talabalar ularni o'z javoblari bilan solishtirib boradilar.</p> <p>28. Har bir talaba to'g'ri javob bilan belgilangan javoblar o'rtasidagi farqni aniqlab, to'plagan balini xisoblab, o'zini o'zi baholaydi.</p>	<p>aniqlaydilar</p> <p>Talabalar o'zini o'zi baxolaydi.</p>
<p>3–Yakuniy bosqich (10 daqiqa)</p>	<p>3.1.O'quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi.</p> <p>3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o'zlashtira olmagan joylarini qayta o'qib chiqishni tavsiya etadi.</p>	<p>Tinglaydilar.</p>

1-ilova

Mavzu: Paleolit davri xususiyatlari

Reja:

1. Paleolit davri yodgorliklari
2. Selungir yodgorliklari
3. Teshiktosh g'or-makoni
4. Samarqand makoni

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Paleolit davri xususiyatlari bo'yicha bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish;

O'quv faoliyatining natijasi: Paleolit davri xususiyatlarini tushuntirib beradilar;

2 ilova

Har bir seminar uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

Tezkor savol-javoblar

- Paleolit davrida O'zbekiston hududining tabiiy-geografik sharoiti qanday edi?
- Selungur Farg'ona vodiysidagi eng qadimgi ajdodlar manzilgohi ekanligini isbotlang.
- Diniy tasavvurlarning ilk ko'rinishlari qanday nomlangan?
- Paleolit davri odamlari qanday mehnat qurollaridan foydalanganlar?
- So'nggi paleolit davrida qanday yodgorliklar bo'lgan?
- Ilk va o'rta paleolit davri yodgorliklari o'rtasidagi farqni aniqlang?

Paleolit davri manzilgohlarning qaysi davrga oidligini aniqlang
(CHarxpalak texnologiyasi.)

№	Manzilgohlarning nomi	Ilk paleolit	O'rta paleolit	So'nggi paleolit
1	Selo'ngir			
2	Qo'tirbuloq			
3	Siyobcha			
4	Xo'jamazgil			
5	Teshiktosh			
6	So'x			
7	Obiraxmat			
8	Uchtut			
9	Machay			
10	Ittakqal'a			
11	Obishir			
12	Xo'jakent			
13	SHo'rko'l			
14	Qayla			
15	Ko'shilish			
16	Machay			
17	Bo'zsuv			
18	Zarautsoy			
19	Takalisoy			
20	Samarqand			

9-12 to'g'ri javob "qoniqarli"

13-16 to'g'ri javob "yaxshi"

17-20 to'g'ri javob "a'lo"

3-mavzu

Mezolit davri va uning o'rganilishi

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2 soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha	
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan seminar	
<i>seminar rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mezolit davri va uning o'ziga xos xususiyatlari, 2. Mezolit davri yodgorliklarining o'rganilishi. 3. Mezolit davri yodgorliklari 	
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Mezolit davri va uning o'rganilishi bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish.		
<ol style="list-style-type: none"> 1. Mezolit davri va uning o'ziga xos xususiyatlari haqida bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; 2. Mezolit davri yodgorliklarining o'rganilishi haqida bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; 3. Mezolit davri yodgorliklari haqida bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mezolit davri va uning o'ziga xos xususiyatlari haqida so'zlab beradilar; 2. Mezolit davri yodgorliklarining o'rganilishi haqida so'zlab beradilar; 3. Mezolit davri yodgorliklari haqida so'zlab beradilar; 	
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Munozara, suhbat, "charxpalak"</i>	
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, guruhlarda ishlash</i>	
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor,</i>	
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>	
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob.</i>	

1.2. "Mezolit davri va uning o'rganilishi" seminarining texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar

1. Mavzuga kirish (10 daq)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasini uning maqsadi va o'quv faoliyati natijalari bilan tanishtiradi. (1ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar Tinglaydilar
2. Asosiy bosqich (60 daqiq)	1.2. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarga ta'rif berishni taklif qiladi va shu asosda taxliliy so'rov o'tkazib talabalar bilimlarini faollashtiradi (3-ilova). 2.1. Mashg'ulot rejasiga asosan talabalar bilimi og'zaki savol javob qilinadi. 2.2. Mezolit davri bo'yicha talabalarning o'zlashtirganlik darajasini aniqlash uchun "charxpalak" ped.texnologiyasi o'tkaziladi. (4-ilova)	Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar. Talabalar mustaqil ishlaydilar
3–Yakuniy bosqich (10 daqiq)	3.1.O'quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o'zlashtira olmagan joylarini qayta o'qib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

1-ilova

Mavzu: Mezolit davri va uning o'rganilishi

Reja:

1. Mezolit davri va uning o'ziga xos xususiyatlari,
2. Mezolit davri yodgorliklarining o'rganilishi.
3. Mezolit davri yodgorliklari

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Mezolit davri va uning o'rganilishi bo'yicha bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish;

O'quv faoliyatining natijasi: Mezolit davri va uning o'rganilishi so'zlab beradilar;

2 ilova

Har bir seminar uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

Taxliliy savol-javoblar

1. Mezolit davrida iqlimning o'zgarishi insonlar hayotiga qanday ta'sir ko'rsatdi?
2. Qanday mehnat qurollari paydo bo'ldi?
3. Ko'shilish makonining o'ziga xos tomonlarining tushuntirib bering?
4. Farg'onadan qanday makonlar topilgan?
5. Mezolit davri yutuqlari nimalardan iborat?

4-ilova

CHarxpalak texnologiyasi. Maqsad: talabalarni dars jarayonida mantiqiy fikrlash, o'z fikrlarini mustaqil ravishda bayon eta olish, o'zlarini baholash hamda yakka va guruhlarda ishlashga, boshqalar fikriga hurmat bilan qarashga, ko'p fikrlardan kerakligini tanlab olishga o'rgatish.

O'tkazish texnologiyasi:

29. Talabalar (sharoitga qarab) guruhlariga ajratiladi.
30. O'qituvchi mashg'ulotni o'tkazish qoidalarini tanishtiradi.
31. Tarqatma materiallar guruh a'zolariga tarqatiladi.
32. Dastlab guruh a'zolari yakka tartibda berilgan vazifani ishlab chiqishadi va tarqatma materialning o'ng tomoniga o'z belgisini yoki ismi familiyasini yozadi. Talaba to'g'ri deb bilgan javobini + belgisi bilan ruchkada belgilab chiqadi. 10 minut ajratiladi.
33. Bajarilgan vazifa boshqa guruh a'zolari bilan almashtiriladi. Ular ham tarqatma materialning chap tomoniga o'zining belgisi yoki ismini yozib, qaytadan x belgisi bilan to'g'ri javobini belgilaydilar. Unga 5 minut ajratiladi.
34. Tuzatilgan, o'zgartirilgan materiallarni yana bir marta guruhlar bo'yicha almashtirish mumkin.(guruhlar soniga qarab)
35. Oxirgi almashishdan so'ng har bir guruh a'zosi o'zlari ilk bor to'latgan materialni tanlab oladilar va unda belgilangan javoblar taqqoslanadi va tahlil qiladilar.
36. O'qituvchi tarqatma materialda berilgan to'g'ri javobni o'qiydi va talabalar ularni o'z javoblari bilan solishtirib boradilar.
37. Har bir talaba to'g'ri javob bilan belgilangan javoblar o'rtasidagi farqni aniqlab, to'plagan balini xisoblab, o'zini o'zi baholaydi.
38. Talabalar baholari sinf jurnaliga qayd qilinadi va mashg'ulot to'g'risida o'qituvchi o'z fikr va mulohazalarini bildiradi.

Qadimgi manzilgohlarning qaysi davrga oidligini aniqlang

№	Manzilgohlarning nomi	Ilk paleolit	O'rta paleolit	So'nggi paleolit	Ilk mezolit	So'nggi mezolit
1	Selungir					
2	Qo'tirbuloq					
3	Siyobcha					
4	Xo'jamazgil					
5	Teshiktosh					
6	So'x					
7	Obiraxmat					
8	Uchtut					
9	Machay					
10	Ittakqal'a					
11	Obishir					
12	Xo'jakent					
13	SHo'rko'l					
14	Qayla					
15	Ko'shilish					
16	Machay					
17	Bo'zsuv					
18	Zarautsoy					
19	Takalisoy					
20	Samarqand					

9-12 to'g'ri javob "qoniqarli"

13-16 to'g'ri javob "yaxshi"

17-20 to'g'ri javob "a'lo"

SEMINAR MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI

4-мавзу

Неолит даври ва унинг ўрганилиши

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2 soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan seminar
<i>seminar rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Neolit davri va uning bosqichlari 2. Joytun madaniyati 3. Kaltaminor madaniyati va uning bosqichlari. 4. Xisor va Sazag'ozon madaniyatlari
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Neolit davri va uning o'rganilishi bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish.	
<ul style="list-style-type: none"> • Neolit davri va uning bosqichlari bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Joytun madaniyati bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Kaltaminor madaniyati va uning bosqichlari bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Xisor va Sazag'ozon madaniyatlari bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; 	<ul style="list-style-type: none"> • Neolit davri va uning bosqichlari haqida so'zlab beradilar; • Joytun madaniyati haqida so'zlab beradilar; • Kaltaminor madaniyati va uning bosqichlari haqida so'zlab beradilar; • Xisor va Sazag'ozon madaniyatlari haqida so'zlab beradilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Munozara, suhbat, "insert"</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	Munozarali suhbat, guruxlarda ishlash
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor,</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob,</i>

1.2. "Neolit davri va uning o'rganilishi" seminarining texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar

1. Mavzuga kirish (10 daq)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasini uning maqsadi va o'quv faoliyati natijalari bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar Tinglaydilar
2. Asosiy bosqich (60 daqiqa)	2.1. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarga ta'rif berishni taklif qiladi va shu asosda tezkor-so'rov o'tkazib talabalar bilimlarini faollashtiradi (3 ilova) 2.2. Mashg'ulot rejasiga asosan talabalar bilimi og'zaki savol javob qilinadi. 2.3. Neolit davri bo'yicha talabalarning o'zlashtirganlik darajasini aniqlash uchun insert ped.texnologisi o'tkaziladi. (4-ilova)	Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar. Talabalar mustaqil ishlaydilar
3–Yakuniy bosqich (10 daqiqa)	3.1.O'quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o'zlashtira olmagan joylarini qayta o'qib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

1-ilova

Mavzu: Neolit davri va uning o'rganilishi Reja:

1. Neolit davri va uning bosqichlari
2. Joytun madaniyati
3. Kaltaminor madaniyati va uning bosqichlari.
4. Xisor va Sazag'ozon madaniyatlarini

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Neolit davri va uning o'rganilishi bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish;

O'quv faoliyatining natijasi: Neolit davri va uning o'rganilishini so'zlab beradilar;

2 ilova

Har bir seminar uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

Tezkor savol- javoblar

1. Neolit so'zining ma'nosi nima?
2. Ishlab chiqarish xo'jaligi deganda nimani tushunasiz?
3. Neolit davri inqilobi nima?
4. Nima uchun boltalar asri deb ataymiz?
5. Neolit davrining yutuqlari nimalar edi

Insert jadvali

V	+	-	?

(talabalar)ning bilimlari baholanadi.

SEMINAR MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI

5-mavzu

Eneolit davri xususiyatlari

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2 soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan seminar
<i>seminar rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Eneolit davri xususiyatlari 2. Sarazm madaniyati 3. O'zbekistonda eneolit davri yodgorliklari 4. Yevropadagi eneolit davri yodgorliklari
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Eneolit davri xususiyatlari haqida talabalarning bilimi kengaytirish, chuqurlashtirish va mustahkamlash	
<i>Pedagogik vazifalar:</i> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eneolit davri xususiyatlari bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; 2. Sarazm madaniyati bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; 3. O'zbekistonda eneolit davri yodgorliklari bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; 4. Evropadagi eneolit davri yodgorliklari bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; 	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eneolit davri xususiyatlari haqida aytib beradilar; 2. Sarazm madaniyati haqida aytib beradilar; 3. O'zbekistonda eneolit davri yodgorliklari haqida aytib beradilar; 4. Evropadagi eneolit davri yodgorliklari haqida aytib beradilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Munozara, suhbat, tezkor-so'rov, "charxpalak"</i>

<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, guruhlarda ishlash:</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, markerlar,</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1..2. “Eneolit davri xususiyatlari” seminarining texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (10 daq)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasi uning maqsadi va o'quv faoliyati natijalari bilan tanishtiradi. (1-ilova)	Tinglaydilar
	1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar
2. Asosiy bosqich (60 daqiq)	2.1. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarga ta'rif berishni taklif qiladi va shu asosda taxliliy so'rov o'tkazib talabalar bilimlarini faollashtiradi (3-ilova).	Savollarga javob beradilar.
	2.2. Mashg'ulot rejasiga asosan talabalar bilimi og'zaki savol javob qilinadi.	Savollarga javob beradilar.
	2.3. Mezolit davri bo'yicha talabalarning o'zlashtirganlik darajasini aniqlash uchun “charxpalak” ped.texnologiyasi o'tkaziladi. (4-ilova)	Talabalar mustaqil ishlaydilar
3–Yakuniy bosqich (10 daqiq)	3.1.O'quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o'zlashtira olmagan joylarini qayta o'qib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

1-ilova

Mavzu: Eneolit davri xususiyatlari

Reja:

1. Eneolit davri xususiyatlari
2. Sarazm madaniyati
3. O'zbekistonda eneolit davri yodgorliklari
4. Evropadagi eneolit davri yodgorliklari

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Eneolit davri xususiyatlari bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish;

O'quv faoliyatining natijasi: Eneolit davri xususiyatlari so'zlab beradilar;

Har bir seminar uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

Tezkor savol-javoblar

- Eneolit so'zining ma'nosi nima?
- Misga qanday ishlov berganlar?
- Mis bilan odamlar dastlab qachondan tanishganlar?
- Nima uchun mis qurollar keng tarqalmagan?
- Protogorod nima?
- Ilk eneolit davrining asosiy xususiyatlarini sanang?

4-ilova

CHarxpalak texnologiyasi. Maqsad: talabalarni dars jarayonida mantiqiy fikrlash, o'z fikrlarini mustaqil ravishda bayon eta olish, o'zlarini baholash hamda yakka va guruhlarda ishlashga, boshqalar fikriga hurmat bilan qarashga, ko'p fikrlardan kerakligini tanlab olishga o'rgatish.

O'tkazish texnologiyasi:

39. Talabalar (sharoitga qarab) guruhlariga ajratiladi.
40. O'qituvchi mashg'ulotni o'tkazish qoidalarini tanishtiradi.
41. Tarqatma materiallar guruh a'zolariga tarqatiladi.
42. Dastlab guruh a'zolari yakka tartibda berilgan vazifani ishlab chiqishadi va tarqatma materialning o'ng tomoniga o'z belgisini yoki ismi familiyasini yozadi. Talaba to'g'ri deb bilgan javobini + belgisi bilan ruchkada belgilab chiqadi. 10 minut ajratiladi.
43. Bajarilgan vazifa boshqa guruh a'zolari bilan almashtiriladi. Ular ham tarqatma materialning chap tomoniga o'zining belgisi yoki ismini yozib, qaytadan x belgisi bilan to'g'ri javobini belgilaydilar. Unga 5 minut ajratiladi.
44. Tuzatilgan, o'zgartirilgan materiallarni yana bir marta guruhlar bo'yicha almashtirish mumkin.(guruhlar soniga qarab)
45. Oxirgi almashishdan so'ng har bir guruh a'zosi o'zlari ilk bor to'latgan materialni tanlab oladilar va unda belgilangan javoblar taqqoslanadi va tahlil qiladilar.
46. O'qituvchi tarqatma materialda berilgan to'g'ri javobni o'qiydi va talabalar ularni o'z javoblari bilan solishtirib boradilar.
47. Har bir talaba to'g'ri javob bilan belgilangan javoblar o'rtasidagi farqni aniqlab, to'plagan balini xisoblab, o'zini o'zi baholaydi.
48. Talabalar baholari sinf jurnaliga qayd qilinadi va mashg'ulot to'g'risida o'qituvchi o'z fikr va mulohazalarini bildiradi.

Qadimgi manzilgohlarning kaysi davrga tegishligini aniqlang

(CHarxpalak texnologiyasi.)

№	Manzilgohlarning nomi	Paleolit	Mezolit	Neolit	Eneolit
1	Selungir				
2	Qo'tirbuloq				

3	Siyobcha				
4	Sazag'on				
5	Teshiktosh				
6	So'x				
7	Obiraxmat				
8	Jonbos-4				
9	Zamonbobo				
10	Sarazm				
11	Obishir				
12	Xo'jakent				
13	Zarautsoy				
14	Kaltaminor				
15	Lavlakon				
16	Machay				
17	Obishir				
18	Samarqand				
19	Takalisoy				
20	Markaziy Farg'ona				

9-12 to'g'ri javob "qoniqarli"

13-16 to'g'ri javob "yaxshi"

17-20 to'g'ri javob "a'lo"

6-mavzu

Bronza davri va uning o'rganilishi

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan seminar
<i>Seminar mashg'ulot rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bronza davri xususiyatlari 2. Sopollitepa manzilgohi 3. Jarqo'ton yodgorligi 4. Bronza davridagi cho'l zonasi qabilalari
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Bronza davri va uning o'rganilishi haqida talabalarning bilimi kengaytirish, chuqurlashtirish va mustahkamlash	
<p>Pedagogik vazifalar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bronza davri xususiyatlari bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Sopollitepa manzilgohi bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Jarqo'ton yodgorligi bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Bronza davridagi cho'l zonasi qabilalari bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; 	<p><i>O'quv faoliyati natijalari:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Bronza davri xususiyatlari haqida aytib beradilar; • Sopollitepa manzilgohi haqida aytib beradilar; • Jarqo'ton yodgorligi haqida aytib beradilar; • Bronza davridagi cho'l zonasi qabilalari haqida aytib beradilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Munozara, suhbat, tezkor-so'rov, aqliy hujum</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, guruhlarda ishlash</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, markerlar,</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.2. "Bronza davri va uning o'rganilishi" seminar mashg'ulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar

1. Mavzuga kirish (10 daq)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasini uning maqsadi va o'quv faoliyati natijalari bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar Tinglaydilar
Asosiy bosqich (60 daqiqa)	2.1. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarga ta'rif berishni taklif qiladi va shu asosda tezkor-so'rov o'tkazib talabalar bilimlarini faollashtiradi (3 ilova) 2.2. Mashg'ulot rejasiga asosan talabalar bilimi og'zaki savol javob qilinadi. 2.3. Mavzuni mustahkamlash uchun aqliy xujum texnologiyasi qo'llaniladi. (4-ilova)	Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar. Berilgan savollarni talabalar muxokama qiladi.
3–Yakuniy bosqich (10 daqiqa)	3.1. O'quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o'zlashtira olmagan joylarini qayta o'qib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

1-ilova

Mavzu: Bronza davri va uning o'rganilishi

Reja:

1. Bronza davri xususiyatlari
2. Sopollitepa manzilgohi
3. Jarqo'ton yodgorligi
4. Bronza davridagi cho'l zonasi qabilalari

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Bronza davri va uning o'rganilishi bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish;

O'quv faoliyatining natijasi: Bronza davri va uning o'rganilishi so'zlab beradilar;

2 ilova

Har bir seminar uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar

bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

Tezkor savol-javoblar

1. Bronza nima?
2. Bronza davri qachondan boshlangan?
3. Tigel nima?
4. Sopollitepa manzilgohi qayerda joylashgan?
5. Bronza davrida qaysi xududlarda davlatlar vujudga kelgan?
6. O'rta Osiyodagi ilk shahar qaysi ?

Aqliy xujum ped. texnologiyasi uchun savollar

1. Sopolli madaniyatlarining rivojlanish jarayonlarini solishtiring?
2. Sopolli madaniyati axolisining e'tiqodi izlari nimalarda ko'rinadi?
3. CHorvador qabilalar O'rta Osiyoning qaysi xududlarida iste'qomat qilishgan?
4. CHorvador qabilalarning sopol idishlari bilan dehqonchilik bilan shug'ullanuvchi qabilalarning sopol idishlarini solishtiring?
5. Zamonbobo madaniyatining o'ziga xos jihatlarini ko'rsating?
6. Suvyogan madaniyati aholisi qaysi madaniyat bilan aralashib ketgan?
7. Tozabog'yob madaniyatini kimlar o'rgangan?
8. Qayroqqum madaniyati qaysi xududlarga tarqalgan?

SEMINAR MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI

7-mavzu

So'nggi bronza va ilk temir davri madaniyati

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan seminar
<i>Seminar mashg'ulot rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. So'nggi bronza va ilk temir davri xususiyatlari 2. Kuchuktepa yodgorligi 3. Amirobod madaniyati 4. Burg'uluk madaniyati 5. CHust madaniyati
<p>• <i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> So'nggi bronza va ilk temir davri madaniyati haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish;</p>	
<p>Pedagogik vazifalar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • So'nggi bronza va ilk temir davri xususiyatlari bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Kuchuktepa yodgorligi bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Amirobod madaniyati bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Burg'uluk madaniyati bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • CHust madaniyati bo'yicha talabalarning bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; 	<p><i>O'quv faoliyati natijalari:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • So'nggi bronza va ilk temir davri xususiyatlari haqida aytib beradilar; • Kuchuktepa yodgorligi haqida aytib beradilar; • Amirobod madaniyati haqida aytib beradilar; • Burg'uluk madaniyati haqida aytib beradilar; • CHust madaniyati haqida aytib beradilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Munozara, suhbat, tezkor-so'rov aqliy hujum, ped.texnologiyasi</i>

<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, guruhlarda ishlash</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, markerlar,</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1..2. "So'nggi bronza va ilk temir davri madaniyati " seminar mashg'ulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (10 daq)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasi uning maqsadi va o'quv faoliyati natijalari bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar Tinglaydilar
Asosiy bosqich (60 daqiq)	2.1. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarga ta'rif berishni taklif qiladi va shu asosda tezkor-so'rov o'tkazib talabalar bilimlarini faollashtiradi (3 ilova) 2.2. Mashg'ulot rejasiga asosan talabalar bilimi og'zaki savol javob qilinadi. 2.3. Mavzuni mustahkamlash uchun aqliy xujum texnologiyasi qo'llaniladi. (4-ilova)	Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar. Berilgan savollarni talabalar muxokama qiladi.
3–Yakuniy bosqich (10 daqiq)	3.1. O'quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o'zlashtira olmagan joylarini qayta o'qib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

1-ilova

Mavzu: So'nggi bronza va ilk temir davri madaniyati

Reja:

1. So'nggi bronza va ilk temir davri xususiyatlari
2. Kuchuktepa yodgorligi
3. Amirobod madaniyati
4. Burg'uluk madaniyati
5. CHust madaniyati

O'quv mashg'ulotining maqsadi: So'nggi bronza va ilk temir davri madaniyati bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish;

O'quv faoliyatining natijasi: So'nggi bronza va ilk temir davri madaniyati so'zlab beradilar;

2 ilova

Har bir seminar uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

5 ball - «a'lo»

4 ball - «yaxshi»

- 3 ball - «qoniqarli»
2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova
Tezkor savol-javoblar

- Nima sababdan temirni ilohiylashtirganlar?
- Xo'jalikda temir buyumlarining asosiy o'rin egallashi sabablarini aniqlang?
- Ikkinchi mehnat taqsimoti jamiyatda qanday o'zgarishlarga olib keldi?
- So'nggi bronza davri yodgorliklarini sanang?

4-ilova

Aqliy xujum ped. texnologiyasi uchun savollar

- Kuchuktepa yodgorligi necha bosqichda rivojlangan?
Sangirtepa yodgorligi qaerda joylangan?
Amirobod aholisi nima bilan shug'ullangan?
Burg'uluk madaniyatini kimlar o'rgangan?
CHust madaniyati izlari qaerlardan topilgan?
Elatan madaniyati qaysi madaniyat asosida shakllangan?

SEMINAR MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI

8-mavzu

Qadimgi davr madaniyati

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan seminar
<i>Seminar mashg'ulot rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Qadimgi davr madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari 2. Qadimgi Xorazm yodgorliklari va ularning o'rganilishi 3. Qadimgi Farg'ona yodgorliklari 4. Toshkent xududidagi qadimiy yodgorliklar
<ul style="list-style-type: none"> • <i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Qadimgi davr madaniyati haqidagi bilimlarini rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; 	
<p style="text-align: center;">Pedagogik vazifalar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Qadimgi davr madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari haqidagi bilimlarini rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Qadimgi Xorazm yodgorliklari va ularning o'rganilishi haqidagi bilimlarini rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Qadimgi Farg'ona yodgorliklari haqidagi bilimlarini rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Toshkent xududidagi qadimiy 	<p style="text-align: center;">O'quv faoliyati natijalari:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Qadimgi davr madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari haqida aytib beradilar; • Qadimgi Xorazm yodgorliklari va ularning o'rganilishi haqida aytib beradilar; • Qadimgi Farg'ona yodgorliklari haqida aytib beradilar; • Toshkent xududidagi qadimiy yodgorliklar haqida aytib beradilar;

yodgorliklar haqidagi bilimlarini rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish;	
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Munozara, suhbat, tezkor-so'rov, FSMU ped. texnologiyasi</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, guruhlarda ishlash, yakka</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, markerlar,</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.2. "Qadimgi davr madaniyati" seminar mashg'ulotining texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (10 daq)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasi uning maqsadi va o'quv faoliyati natijalari bilan tanishtiradi. (1-ilova)	Tinglaydilar
	1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar
Asosiy bosqich (50 daqiq)	2.1. Mavzu bo'yicha tezkor-so'rov o'tkazib talabalar bilimlarini faollashtiradi (3-ilova). 2.2. Mashg'ulot rejasiga asosan talabalar bilimi og'zaki savol javob qilinadi. 2.3. Mavzuni mustaxkamlash uchun FSMU ped. texnologiyasi o'tkaziladi.	Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar. Topshiriq bo'yicha ishlaydilar
3–Yakuniy bosqich (10 daqiq)	3.1. O'quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o'zlashtira olmagan joylarini qayta o'qib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

1-ilova

Mavzu: Qadimgi davr madaniyati

Reja:

1. Qadimgi davr madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari
2. Qadimgi Xorazm yodgorliklari va ularning o'rganilishi
3. Qadimgi Farg'ona yodgorliklari
4. Toshkent xududidagi qadimiy yodgorliklar

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Qadimgi davr madaniyati bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish;

O'quv faoliyatining natijasi: Qadimgi davr madaniyatini so'zlab beradilar;

2 ilova

Har bir seminar uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

Tezkor savol-javoblar

- Qadimgi davr xronologiyasini ayting.
- Yunoniston va Rimda qanday qulchilik rivojlangan?
- O'rta Osiyoda qanday qulchilik shakllangan?
- Tangalar qaerda paydo bo'lgan?
- Ilk qog'ozlar nimalardan yasalgan?
- Hozirgi kitoblar qaerda paydo bo'lgan?

4-ilova

FSMU texnologiyasi

Ushbu texnologiya munozarali masalalarni hal etishda xamda o'quv jarayonini baxs-munozarali o'tkazishda qo'llaniladi, chunki bu texnologiya talabalarni o'z fikrini ximoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga, ochiq xolda baxslashishga xamda shu bilan birga baxslashish madaniyatini o'ratadi. Tinglovchilarga tarqatilgan oddiy qog'ozga o'z fikrlarini aniq va qisqa xolatda ifoda etib, tasdiqlovchi dalillar yoki inkor etuvchi fikrlarni bayon etishga yordam beradi.

F – fikringizni bayon eting

S – fikringiz bayoniga sabab ko'rsating

M – ko'rsatgan sababingizni isbotlovchi dalil keltiring

U – fikringizni umumlashtiring

Savol	Nima sababdan O'rta Osiyoda uy qulchiligi shakllandi ?
(F) Fikringizni bayon eting	
(S) Fikringiz bayoniga sabab ko'rsating	
(M) Ko'rsatgan sababingizni isbotlovchi dalil keltiring	
(U) Fikringizni umumlashtiring	

SEMINAR MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI

9-mavzu

Qadimgi davr madaniyati

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-4soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan seminar
<i>Seminar mashg'ulot rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Qadimgi Baktriya xududidagi yodgorliklar va uning o'ziga xos xususiyatlari 2. Skif va saklar madaniyati 3. Rossiya va Sibir xududidaga yodgorliklar
<ul style="list-style-type: none"> • <i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Qadimgi davr madaniyati haqidagi bilimlarini rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; 	
<p style="text-align: center;"><i>Pedagogik vazifalar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Qadimgi Baktriya xududidagi yodgorliklar va uning o'ziga xos xususiyatlari haqidagi bilimlarini rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Skif va saklar madaniyati haqidagi bilimlarini rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Rossiya va Sibir xududidaga yodgorliklar haqidagi bilimlarini rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; 	<p style="text-align: center;"><i>O'quv faoliyati natijalari:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Qadimgi Baktriya xududidagi yodgorliklar va uning o'ziga xos xususiyatlari haqida aytib beradilar; • Skif va saklar madaniyati haqida aytib beradilar; • Rossiya va Sibir xududidaga yodgorliklari haqida aytib beradilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Munozara, suhbat, tezkor-so'rov, aqliy hujum, ped.texnologiyasi</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, markerlar,</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.3. "Qadimgi davr madaniyati" seminar mashg'ulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar

1. Mavzuga kirish (10 daq)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasi uning maqsadi va o'quv faoliyati natijalari bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar Tinglaydilar
Asosiy bosqich (60 daqiq)	2.1. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarga ta'rif berishni taklif qiladi va shu asosda tezkor-so'rov o'tkazib talabalar bilimlarini faollashtiradi (3 ilova) 2.2. Mashg'ulot rejasiga asosan talabalar bilimi og'zaki savol javob qilinadi. 2.3. Mavzuni mustahkamlash uchun aqliy xujum texnologiyasi qo'llaniladi. (4-ilova)	Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar. Berilgan savollarni talabalar muxokama qiladi.
3–Yakuniy bosqich (20 daqiq)	3.1. O'quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o'zlashtira olmagan joylarini qayta o'qib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

1-ilova

Mavzu: Qadimgi davr madaniyati

Reja:

1. Qadimgi Baktriya xududidagi yodgorliklar va uning o'ziga xos xususiyatlari
2. Skif va saklar madaniyati
3. Rossiya va Sibir xududidaga yodgorliklar

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Qadimgi davr madaniyati bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish;

O'quv faoliyatining natijasi: Qadimgi davr madaniyati so'zlab beradilar;

2 ilova

Har bir seminar uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

Tezkor savol-javoblar

- SHahar qanday tashqi belgilariga ega?
- Skiflar to'g'risida qaerlarda ma'lumotlar saqlanib qolgan?
- Skiflar nimaga e'tqod qilishgan?
- Muzor-qo'rg'onlarni qaysi halqlarda bo'lgan?
- Rossiya xududida qanday yodgorliklar bo'lgan?
- Sayan va Oltoy yodgorliklari qaerdan topilgan?

Aqliy xujum ped.texnologiyasi uchun savollar

1. Dalvarzintepa yodgorligidan qanday moddiy manbalar topilgan?
2. Ayirtom va Fayoztepa yodgorliklarining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
3. Tuproqqal'a yodgorligining o'rganilish ishlari qachondan boshlangan?
4. Qadimgi Farg'onada qanday arxeologik yodgorliklar bor?
5. Oqshaxon qal'a yodgorligini kimlar o'rgangan?

SEMINAR MASHG'ULOTLARINING TA'LIM TEXNOLOGIYASI**10-mavzu****O'rta asrlar davri madaniyati****1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli**

Mashg'ulot vaqti-4soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan seminar
<i>Seminar mashg'ulot rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ilk o'rta madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari 2. Temuriylar davrida madaniy taraqqiyot 3. Temuriylar davri me'morchiligi 4. O'rta asrlarda Yevropa va rus me'morchiligining o'ziga xos tomonlari
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> O'rta asrlar davri madaniyati haqida talabalarning bilimi kengaytirish va chuqurlashtirish	
Pedagogik vazifalar: <ul style="list-style-type: none"> • Ilk o'rta madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari haqidagi bilimlarini rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Temuriylar davrida madaniy taraqqiyot haqidagi bilimlarini rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Temuriylar davri me'morchiligi haqidagi bilimlarini rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • O'rta asrlarda Yevropa va rus me'morchiligining o'ziga xos tomonlari haqidagi bilimlarini rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; 	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Ilk o'rta madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari haqida aytib beradilar; • Temuriylar davrida madaniy taraqqiyot haqida aytib beradilar; • Temuriylar davri me'morchiligi haqida aytib beradilar; • O'rta asrlarda Yevropa va rus me'morchiligining o'ziga xos tomonlari haqida aytib beradilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Munozara, suhbat, tezkor-so'rov, FSMU</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, jamoaviy</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, markerlar,</i>

<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

1.2. "O'rta asrlar davri madaniyati" seminar mashg'ulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (10 daq)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasi uning maqsadi va o'quv faoliyati natijalari bilan tanishtiradi. (1-ilova)	Tinglaydilar
	1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar
Asosiy bosqich (60 daqiqa)	2.1. Mavzu bo'yicha tezkor-so'rov o'tkazib talabalar bilimlarini faollashtiradi (3-ilova). 2.2. Mashg'ulot rejasiga asosan talabalar bilimi og'zaki savol javob qilinadi. 2.3. Mavzuni mustaxkamlash uchun FSMU ped. texnologiyasi o'tkaziladi.	Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar. Topshiriq bo'yicha ishlaydilar
3–Yakuniy bosqich (10 daqiqa)	3.1. O'quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o'zlashtira olmagan joylarini qayta o'qib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

1-ilova

Mavzu: O'rta asrlar davri madaniyati

Reja:

1. Ilk o'rta madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari
2. Temuriylar davrida madaniy taraqqiyot
3. Temuriylar davri me'morchiligi
4. O'rta asrlarda Yevropa va rus me'morchiligining o'ziga xos tomonlari

O'quv mashg'ulotining maqsadi: O'rta asrlar davri madaniyati bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish;

O'quv faoliyatining natijasi: O'rta asrlar davri madaniyatini so'zlab beradilar;

2 ilova

Har bir seminar uchun 5 dan 2 ballgacha qo'yiladi. Reyting bo'yicha natijalar bahosi:

- 5 ball - «a'lo»
- 4 ball - «yaxshi»
- 3 ball - «qoniqarli»
- 2 ball - «qoniqarsiz»

3-ilova

- Ko'shklar qanday qurilgan?
- Ark qanday himoyalangan?
- Mingo'rik qachon Toshkent poytaxti bo'lgan?
- CHilonzor Oqtepasi otashparastlar ibodatxonasi bo'lgan.
- Pishiq g'isht qachondan ishlatila boshlangan?
- Sirlangan koshin va mayolika ishlatish usuli qachon kashf etilgan?

4-ilova

FSMU texnologiyasi

Ushbu texnologiya munozarali masalalarni hal etishda xamda o'quv jarayonini baxs-munozarali o'tkazishda qo'llaniladi, chunki bu texnologiya talabalarni o'z fikrini ximoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga, ochiq xolda baxslashishga xamda shu bilan birga baxslashish madaniyatini o'ratadi. Tinglovchilarga tarqatilgan oddiy qog'ozga o'z fikrlarini aniq va qisqa xolatda ifoda etib, tasdiqlovchi dalillar yoki inkor etuvchi fikrlarni bayon etishga yordam beradi.

F – fikringizni bayon eting

S – fikringiz bayoniga sabab ko'rsating

M – ko'rsatgan sababingizni isbotlovchi dalil keltiring

U – fikringizni umumlashtiring

Savol	Nima sababdan Temuriylar davrida madaniy yuksalish kuzatildi?
(F) Fikringizni bayon eting	
(S) Fikringiz bayoniga sabab ko'rsating	
(M) Ko'rsatgan sababingizni isbotlovchi dalil keltiring	
(U) Fikringizni umumlashtiring	

1-mavzu	Arxeologik torilmalarning yoshini aniqlash uslublari
----------------	---

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2 soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan laboratoriya ishi
<i>Laboratoriya rejası</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Radiouglerod uslubi 2. Petrografik taxlil 3. Agrobiologik taxlil 4. Madaniyatlararo tarqalgan ashyolar yordamida yodgorlikliklarning yoshini aniqlash uslubi
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i> Arxeologik torilmalarning yoshini aniqlash uslublari bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish.	
<ul style="list-style-type: none"> • Radiouglerod uslubi haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; • Petrografik taxlil haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; • Agrobiologik taxlil haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; • Madaniyatlararo tarqalgan ashyolar yordamida yodgorlikliklarning yoshini aniqlash uslubi haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; 	<ul style="list-style-type: none"> • Radiouglerod uslubi haqida so'zlab beradilar; • Petrografik taxlil haqida so'zlab beradilar; • Agrobiologik taxlil haqida so'zlab beradilar; • Madaniyatlararo tarqalgan ashyolar yordamida yodgorlikliklarning yoshini aniqlash uslubi haqida so'zlab beradilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat,</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Savol-javob</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor,</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob,</i>

“Arxeologik torilmalarning yoshini aniqlash uslublari” laboratoriya mashg'ulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (10 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasi, maqsad va natijasi bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar
2. Asosiy bosqich (50 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi (1 ilova) 2.2. Yodgorliklarning yoshini aniqlash uslublarini taxlil etadilar.	Tinglaydilar, yozadilar. Topshiriqlar bo'yicha ishlaydilar.
3–Yakuniy bosqich (10 daqiqa)	3.1.O'quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o'zlashtira olmagan joylarini qayta o'qib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

1- ilova

Mavzu: Arxeologik torilmalarning yoshini aniqlash usublari

Reja:

1. Kertma texnika
2. Yorma texnika
3. Mikrolitlar

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Arxeologik torilmalarning yoshini aniqlash usublarida talabalarning bilimlarni rivojlantirish,

O'quv faoliyatining natijasi: Arxeologik torilmalarning yoshini aniqlash usublari haqida aytib beradilar

2 ilova

Tabiiy fanlar bilan tarix va arxeologiya fanining bog'liqligi. Taxlillarning quyidagi usublari mavjud: radiouglerod, dendroxronologiya, radiokarbon usublari, davrlashtirishning arxeomagnet uslub, sporo–chang taxlili, petrografik uslub, agrobiologik uslub, hayvon suyaklari taxlili va boshqalar. SHuningdek, arxeologlar topilgan buyumlarni bir-biri bilan bog'lab, tarixiy va yozma manbalarga solishtirgan holda ham o'rganadilar. Bunda asosan, madaniyatlararo tarqalgan ashyolar yordamida buyumlar yoshini aniqlaydilar. Bu keyingi davrlarda eng keng qo'llanmoqda.

Madaniyatlararo tarqalgan ashyolar yordamida ibtidoiy davr buyumlari yoshini aniqlashda sharq mamlakatlarida tarqalgan xlorit, lazurit, argelit toshlardan, alibastr, fayans va fil suyagidan yasalgan buyumlarni solishtirish yordamida aniqlashadi. Xlorit tosh– yumshoq tarkibli, yashil

kulrangtob bo'lib, undan yasalgan buyumlarning tashqi tarafiga chizib, o'yib bezak beriladi. Bunday buyumlar Eronning Kermon viloyatidan miloddan oldingi XIX– XVIII asrlarda eksport qilingan. Argelit toshdan miloddan oldingi III ming yilliklar yillikning oxirlar I ming yillikning boshlarida taqinchoqlar muhrlar va kosmetika uchun mitti idishlar yasaganlar. Argelitning makoni Afg'oniston, Pokiston, Eron va O'rta Osiyodan topilgan. Alibastrdan yasalgan buyumlar miloddan oldingi II ming yillikning boshlariga oid. Fayansdan "ilohiy" idishlar va kichik xajmdagi kosa va xar xil taqinchoqlar ishlangan bo'lib, ular miloddan oldingi XIX– XVIII asrlarga oiddir.

№1. Geologik davrlar.

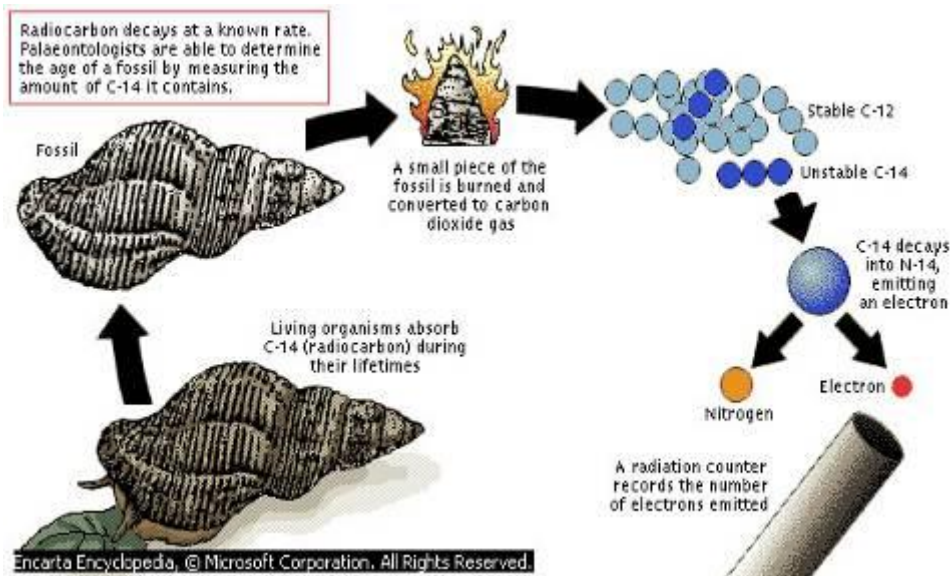
To'rtlamchi davr	Glotsen	10 ming yil	Insoniyat paydo bo'lib antropogenez jarayoni tugagan davr
	Pleystotsen	900 ming yil	
	Eopleystotsen	3-3,5 mln. yil	

№2. To'rtlamchi davrning bosqichlarga bo'linishi.

Aniq sana (ming yil)	To'rtlamchi davrning bosqichlari	I.K.Ivanov bo'yicha 1965 yil	K.P.Okli bo'yicha 1969 yil
10	GOLOTSEN		
80	Vyurm	Yuqori pleystotsen	Yuqori pleystotsen
	Riss-vyurm		
200	Riss	O'rta pleystotsen	O'rta pleystotsen
500	Mindelʼ-riss		
600	Mindelʼ	Quyi Pleystotsen	Quyi pleystotsen
900	Gyunts-mindelʼ		
1000-1400	Gyunts Yuqori villafrank	Yuqori Eopleystotsen	Quyi pleystotsen
3000-3500	Dunay Quyi villafrank	Quyi Eopleystotsen	

To'rtlamchi davr bilan tosh asri bosqichlarini qiyoslash.

To'rtlamchi davr bosqichlari	Aniq davr (ming yil)	Ilk tosh asri va uning bosqichlari	
Vyurm	10	10	So'nggi paleolit
Riss-vyurm	80	35	Qadimgi paleolit Mustʼe
Riss	150		
Mindelʼ-riss	200	100	So'nggi va o'rta ashelʼ Qadimgi ashelʼ (abbevil, shellʼ)
Mindelʼ	500	400	
Gyunts-mindelʼ	600		Olduvay (shellgacha bo'lgan davr)
Gyunts	900		
Dunay	1000-1400	2600	Olduvaygacha bo'lgan davr
Neogen	3000-3500		
		3000	
		3500	

LABORATORIYA MASHG'ULOTLARI TA'LIM TEXNOLOGIYASI

2 -mavzu

Madaniy qatlam va uning tadqiq qilish uslublari

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2 soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan laboratoriya ishi
<i>Laboratoriya rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Birqatlamli va ko'pqatlamli yodgorliklar 2. Kazishma ishlari bilan bog'liq asosiy kursatmalar 3. Madaniy qatlamlar sxematik belgilash uslublari
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Madaniy qatlam va uning tadqiq qilish uslublari bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish.	
<ul style="list-style-type: none"> • Birqatlamli va ko'pqatlamli yodgorliklar talabalarining bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; • Kazishma ishlari bilan bog'liq asosiy ko'rsatmalar talabalarining bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; • Madaniy qatlamlar sxematik belgilash uslublari haqida talabalarining bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; 	<ul style="list-style-type: none"> • Birqatlamli va ko'pqatlamli yodgorliklar haqida so'zlab beradilar; • Kazishma ishlari bilan bog'liq asosiy ko'rsatmalar haqida so'zlab beradilar; • Madaniy qatlamlar sxematik belgilash uslublari haqida so'zlab beradilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat,</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Savol-javob</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor,</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob,</i>

“Madaniy qatlam va uning tadqiq qilish uslublari” laboratoriya mashg'ulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (10 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasi, maqsad va natijasi bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar

<p>2. Asosiy bosqich (50 daqiqa)</p>	<p>2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi 2.2 Birqatlamli va ko'p qatlamli yodgorliklarni aniqlaydilar; 2.3 Madaniy qatlamlar sxematik belgilash uslublari taxlil etiladilar va chizadilar.</p>	<p>Tinglaydilar, yozadilar. Topshiriqlar bo'yicha ishlaydilar.</p>
<p>3–Yakuniy bosqich (20 daqiqa)</p>	<p>3.1.O'quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o'zlashtira olmagan joylarini qayta o'qib chiqishni tavsiya etadi.</p>	<p>Tinglaydilar.</p>

1- ilova

Mavzu: Madaniy qatlam va uning tadqiq qilish uslublari

Reja

1. Birqatlamli va ko'p qatlamli yodgorliklar
2. Kazishma ishlari bilan bog'liq asosiy kursatmalar
3. Madaniy qatlamlar sxematik belgilash uslublari

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Madaniy qatlam va uning tadqiq qilish uslublari haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish,

O'quv faoliyatining natijasi: Madaniy qatlam va uning tadqiq qilish uslublari haqida aytib beradilar

2- ilova

Arxeologik yodgorliklar er ostida yoki er ustida joylashgan bo'ladi. Er ostidagi yodgorliklarni o'rganish jarayonida arxeologlar madaniy qatlamlarga alohida e'tibor beradilar.

Madaniy qatlam deganda—insoniyatning turmushi, xo'jalik faoliyati izlari saqlanib qolgan tuproq qatlami tuchuniladi. Madaniy qatlamlar bir va bir necha o'ntacha qatlamlarga ega bo'lishi mumkin. Ularning qalinligi bir necha santimetrdan 30—35 metrgacha bo'lishi mumkin. Bu esa mazkur joyda odamlarning qancha vaqt yashaganligi bilan bog'liq. Madaniy qatlam u yoki bu qatlamlarga shurf tashlash, keyin keng ko'lamda qazish ishlari natijasida aniqlanadi.

SHurf aslida nemischa so'z bo'lib, o'zbek tilida qaziyman degan ma'noni bildiradi. SHurf solish deganda yodgorliklardagi dastlabki qazish ishlari tuchunilib, madaniy qatlamni aniqlash va yodgorliklar haqida dastlabki ma'lumotlarni olishdir. SHurf ko'pincha kvadrat va to'g'ri to'rtburchak shakllarida bo'lib, uning chuqurligi va kengligi madaniy qatlamlarga qarab har xil bo'lishi mumkin. Keng ko'lamda qazish natijasida madaniy qatlam to'la ochilib, inson faoliyati izlari bo'lmagan ergacha kovlab tushiladi, arxeologiyada u materik—bezovta qilinmagan er deb ataladi.

Arxeologik yodgorliklarda bitta madaniy qatlam bo'lsa, u bir qatlamli arxeologik yodgorliklar deyiladi. Bu asosan mezolit davriga xosdir. SHuningdek, Rossiya xududi shakllangan Tripol'ye yodgorliklar, Markaziy Farg'onaning mezolit davri yodgorliklari va bq. shunga misol bo'la oladi.

Arxeologik yodgorliklarda bir necha madaniy qatlam bo'lsa, u ko'p qatlamli yodgorliklar qatoriga kiradi. Bunga paleolit, neolit va keyingi davrlardagi yodgorliklar misol bo'ladi. Jumladan, Ko'lbuloq, Selungir, Samarqand, Joytun va bq.

Ob'ekt to'g'risida kutubxonada mavjud bo'lgan adabiyotlar va ilmiy tadqiqot ishlar bilan yakindan tanishish. Ob'ektda kazish ishlari olib borish. Yogorlik bo'yicha yangi materiallarni izlash. Yangi materiallar ko'lga kiritish, ularni laboratoriyada taxlil qilash.

Arxeolog dala tadqiqot ishlariga eng muxim o'rin ajratadi, chunki dala tadqiqot ishlarisiz moddiy manbalarni topish va tadqiq imkoni mavjud emas. Ma'lum bir yodgorlikni topishda arxeologlar yozma, epigrafik manbalarga va xalk orasida saqlangan rivoyatlarga tayangan xolda ish olib boradi. Dala-tadqiqot ishlarining asosiy maqsadi yodgorlikdan topilgan bir xil buyumlarni to'plash emas, balki yodgorlikning sanasi va davriy rivojlanishi bilan bog'liq tarixiy izchillikni tiklash xisoblanadi. SHuningdek, arxeolog yodgorlikning butun xududni tadqiq qilishi muxim emas, u yodgorlikdan muxim deb sanagan moddiy manbalarni topgach, yodgorlikda qazish ishlarni tuxtatadi. Yodgorlikning qolgan qismini esa, boshqa tadqiqotchilar davom ettirmog'i lozim. CHunki dastlab olib borilgan tadqiqot ishlari keyingi olib borilgan tadqiqot ishlari bilan solishtiriladi va unga berilgan oldingi xulosa yo tasdiqlanadi yo inkor qilinadi yoki rivojlantriladi.

Arxeolog yodgorlikda qazish ishlari olib borishdan oldin mazkur yodgorlik to'g'risida to'liq yozma ma'lumotnoma tayorlaydi va qazishma ishlari olib boradigan qismini aniq belgilaydi. SHuningdek dala-tadqiqot ishlari xar bir xududning tabiiy geografik sharoitidan, yodgorlikning joylashgan joyining xususiyatidan va yodgorlikning kaysi davrga oid ekanligidan kelib chiqqan xolda qazish ishlari turli xil uslublarda olib boriladi.

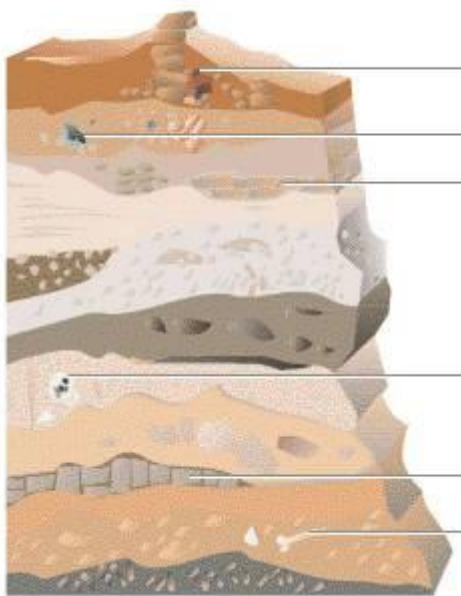
Yodgorlikda qazish ishlari bilan bog'liq yuqorida qayd qilingan ishlar bajarilgach, mazkur xudud xar tomonlama fotosuratga olinishi lozim. Bunda xar bir element e'tibordan chetda qolmasligi lozim. SHuningdek, qazish olib borish jarayonida xam xar bir bosqich xam foto suratga olib borilishi kerak.

Topografik s'yomka orqali xudud 3mX 3m kvadrat shaklida bo'lib bo'lingach, kvadratlar A1, A2, A3, V1, V2, V3, S1, S2, S3 tarzida belgilanib chiqiladi. Qaysi bir kvadratdan buyum topilsa, uning vertikal va perpendikuyar joylashuvi aniqlanib, yozib qo'yiladi. Bu kvadratlar orqali, ularning planpri aniqlash va chizish ishlarini osonlashtiradi.

Qazish ishlari boshlanishidan oldin arxeolog belkuraklardan foydalanadi. Madaniy qatlamni qazishda kvadratning o'rtasi qazilib, yon tomonlaridan 30 smgacha bo'lgan joylarni qoldiradilar.

A1	V1	S1	D1	E1
A2	V2	S2	D2	E2
A3	V3	S3	D3	E3

SHu tariqa kvadratlar orasini qazish orqali madaniy qatlam ochiladi. Madaniy qatlam aniq ko'ringach, axeologlar tuproqning rangi va tarkibini aniq belgilab ketishlari lozim. SHuningdek, topilmalarning o'rnini belgilashda masshtabdan xam foydalaniladi. CHunki buyumlarning qanday joylashganligini aniq ko'rsatish lozim. Ularning bari dala jurnalida qayd qilinadi.

Madaniy qatlam

LABORATORIYA MASHG'ULOTLARI TA'LIM TEXNOLOGIYASI

3-mavzu

Tosh quollarining ishlanish uslublari.

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan laboratoriya ishi
<i>Laboratoriya mashg'uloti rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kertma texnika 2. Yorma texnika 3. Mikrolitlar
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Tosh quollarining ishlanish uslublari haqida talabalarning bilimi kengaytirish	
<p><i>Pedagogik vazifalar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Tosh quollari insoniyat tomonidan ishlatilgan ilk mehnat quollari ekanligini anglatish. • Paleolit davrida mehnat quollari kertma va yorma texnika uslubida ishlanganliklari haqidagi bilimlarni rivojlantirish, kengaytirish va chuqurlashtirish; • Qo'l cho'qmori, nayza, pichoq, nukleus, tosh qirg'ich tuzilishi shaklini chizdirish; • Mikrolit quollar. Makrolit quollar haqidagi bilimlarni rivojlantirish, 	<p><i>O'quv faoliyati natijalari:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Tosh quollari insoniyat tomonidan ishlatilgan ilk mehnat quollari ekanligini tushuntirib beradilar; • Paleolit davrida mehnat quollari kertma va yorma texnika uslubida ishlanganliklari haqida so'zlab beradilar; • Qo'l cho'qmori, nayza, pichoq, nukleus, tosh qirg'ich tuzilishi shaklini chizdilar; • Mikrolit quollar. Makrolit quollar haqida aytib beradilar; • Boltalar va boshqa tosh quollar haqida aytib beradilar

kengaytirish va chuqurlashtirish; • Boltalar va boshqa tosh qurollar haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish;	
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Munozara, suhbat,</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Ommaviy, guruhlarda ishlash FSMU ped.texnologiyasi</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor, markerlar,</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob</i>

“Tosh qurollarining ishlanish uslublari” laboratoriya mashg'ulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (10 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasi, maqsad va natijasi bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar
2. Asosiy bosqich (50 daqiqa)	2.1. Mashg'ulot rejasiga asosan talabalar bilimi og'zaki savol javob qilinadi. (3-ilova) 2.2. Qo'l cho'qmori, nayza, pichoq, nukleus, tosh qirg'ich tuzilishi shaklini chizdilar. (4 ilova) 2.3. Paleolit va mezolit davri makonlarining qaysilaridan qanday tosh qurollari topilganligi aniqlab, ularni taxlil etadilar. FSMU texnologiyasi asosida ishlanadi. (5 ilova)	Savollarga javob beradilar. Rasm chizadilar Topshiriqlar bo'yicha ishlaydilar.
3–Yakuniy bosqich (20 daqiqa)	3.1.O'quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o'zlashtira olmagan joylarini qayta o'qib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

1- ilova

Mavzu: Tosh qurollarining ishlanish uslublari

Reja:

1. Kertma texnika
2. Yorma texnika
3. Mikrolitlar

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Tosh qurollarining ishlanish uslublari

haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish,

O'quv faoliyatining natijasi: Tosh quollarining ishlanish uslublari haqida aytib beradilar

1-ilova

Guruhlarning bilim va ko'nikmalarini baholash mezonlari

Topshiriqlar, baholash ko'rsatkichlari va mezonlari	1- guruh	2- guruh	3- guruh
Maksimal ball - 2			
- savol to'liq yoritib berildi (0,5 ball)			
- javoblar yetarli darajada asoslab berildi (0,5 ball)			
- guruh ishtirokchilarining faolligi (0,5 ball)			
- berilgan savollarga javob berdi (0,3 ball)			
- reglamentga rioya kildi (0,2)			
Jami: (2 ball)			

1,5 – 2 ball - «a'lo»
1,0 – 1,4 ball - «yaxshi»
0,5 – 0,9 ball - «qoniqarli»
0 - 0,4 ball - «qoniqarsiz»

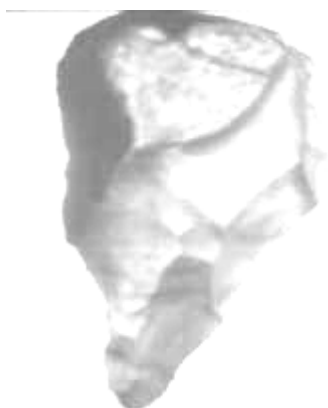
2-ilova

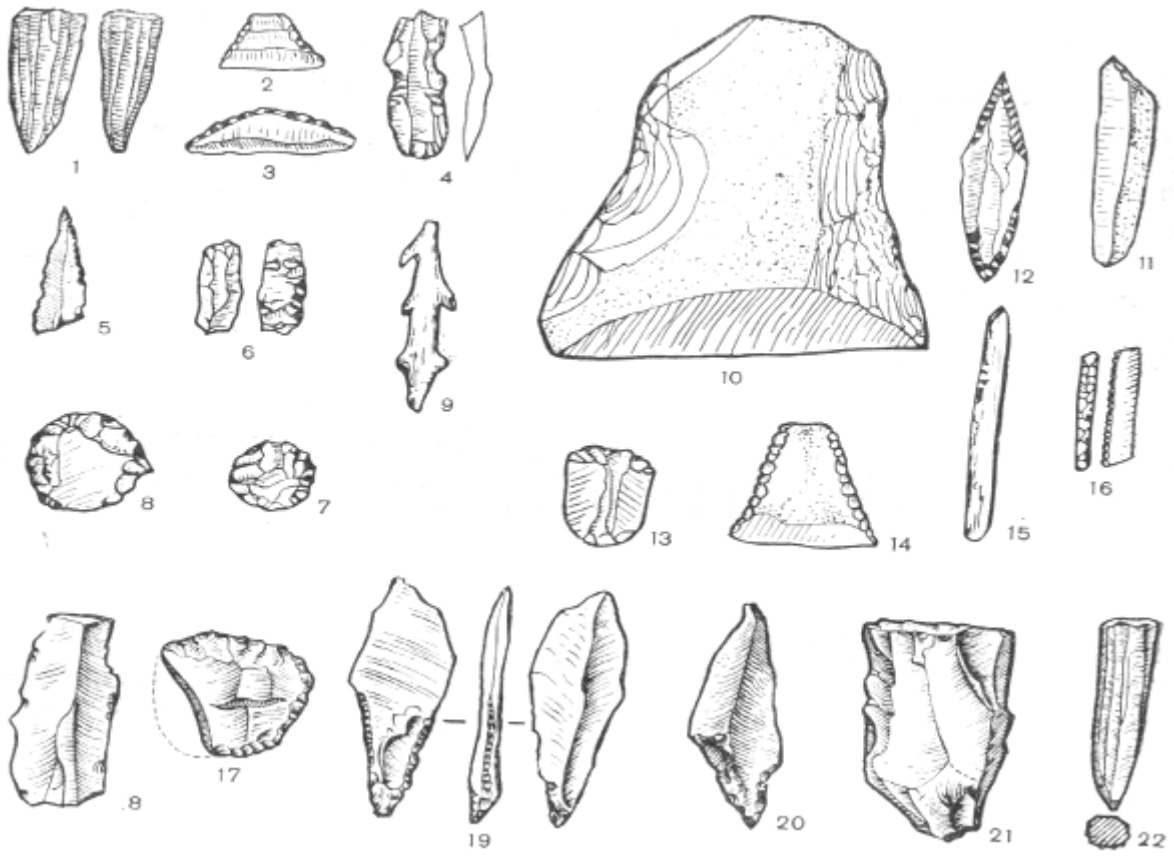
- Ilk tosh quroli qaerdan topilgan?
- Qo'l cho'qmori nima?
- Ilk mexnat qurollari qanday toshdan ishlangan?
- Qaerlardan olingan chaqmoqtoshlarga ishlov berganlar?
- O'zbekiston xududining qaerlardan chaqmoqtoshlar olingan?
- Qadimgi tosh quollarining ishlanish uslublari bilan qaysi olimlar shug'ullangan?

3-илова

- Kerma texnika uslubi
- Yorma texnika uslubi
- Mikrolitlar

4-ilova

LABORATORIYA MASHG'ULOTLARI TA'LIM TEXNOLOGIYASI

4-mavzu

Sopol buyumlari va ularning ishlanish uslublari

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeni

Mashg'ulot vaqti-2 soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan laboratoriya ishi
<i>Laboratoriya rejası</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Copol buyumlarning ixtiro qilinishi va ularning jamiyatdagi o'rni 2. Sopol buyumlar turlari 3. Sopol buyumlar ishlanishining o'ziga xosligi
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Sopol buyumlari va ularning ishlanish uslublari bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish.	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Copol buyumlarning ixtiro qilinishi va ularning jamiyatdagi o'rni haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; 2. Sopol buyumlar turlari haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; 3. Sopol buyumlar ishlanishining o'ziga xosligi haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; 	<ul style="list-style-type: none"> • Copol buyumlarning ixtiro qilinishi va ularning jamiyatdagi o'rni haqida so'zlab beradilar; • Sopol buyumlar turlari haqida so'zlab beradilar; • Sopol buyumlar ishlanishining o'ziga xosligi haqida so'zlab beradilar;
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat,</i>
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Savol-javob</i>
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor,</i>
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob,</i>

1.2. "Sopol buyumlari va ularning ishlanish uslublari" laboratoriya mashg'ulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Taʼlim beruvchi	Taʼlim oluvchilar
1. Oʻquv mashgʻulotiga kirish bosqichi (10 daq)	1.1. Mashgʻulot mavzusi, uning maqsadi va kutilayotgan natijalar bilan tanishtiradi, ularning ahamiyatligi va dolzarbligini asoslaydi. 1.2. Mavzu boʻyicha asosiy tushunchalarga taʼrif berishni taklif qiladi .	Savollarga javob beradilar.
2. Asosiy bosqich (50 daqiq)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu boʻyicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi (1 ilova) 2.2. Sopol idishlarning ishlanish uslublarini taxlil etadilar. Oʻzbekiston xududidagi yodgorliklardan topilgan sopol idishlarni oʻrganib chiqadilar.	Tinglaydilar, yozadilar. Topshiriqlar boʻyicha ishlaydilar.
3–Yakuniy bosqich (20 daqiq)	3.1.Oʻquv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va oʻzlashtira olmagan joylarini qayta oʻqib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

1- ilova

Mavzu: : Sopol buyumlari va ularning ishlanish uslublari

Reja:

1. Copol buyumlarning ixtiro qilinishi va ularning jamiyatdagi oʻrni
2. Sopol buyumlar turlari
3. Sopol buyumlar ishlanishining oʻziga xosligi

Oʻquv mashgʻulotining maqsadi: : Sopol buyumlari va ularning ishlanish uslublari

haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish,

Oʻquv faoliyatining natijasi: : Sopol buyumlari va ularning ishlanish uslublari haqida aytib beradilar

2 ilova

Sopol buyumlarni ajdodlarimiz neolit davridan buyon ishlatib kelishmoqda. Loydan turli tuman shakllarda idishlar yasab, ularni turli naqshlar bilan bezatish ibtidoiy odamning dunyoqarashining rivojlanishiga sabab boʻlgan. SHuningdek, ularning manzilgohlarda toʻplanib qolishi, arxeologlarga oʻtmishdan darak berib turdi. Sopol buyumlarning turlari. Ularning xoʻjalik

uchun ahamiyati. Kaltaminor, Jaytun, Sopollitepa, Jarqo'ton, Ko'zaliqir, Evropa va Sibir va boshqa mamlakatlarda sopol buyumlarni yasashning o'ziga xosligi va madaniy tarraqqiyotning belgilanishi.

LABORATORIYA MASHG'ULOTLARI TA'LIM TEXNOLOGIYASI

5-mavzu

Yozuvlar tarixi

1.1. Taʼlim berish texnologiyasining modeni

Mashg'ulot vaqti-2 soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan laboratoriya ishi
<i>Laboratoriya rejası</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yozuvlarning ixtiro qilinishi va uning kishilik jamiyati hayotida tutgan o'rne. 2. Yozuvlarning turlari 3. Yozma manbalar va arxeologik manbalarning o'zaro bog'liqligi.
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Yozuvlar tarixi bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish.	
<ol style="list-style-type: none"> 4. Yozuvlarning ixtiro qilinishi va uning kishilik jamiyati hayotida tutgan o'rne haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; 5. Yozuvlarning turlari haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; 6. Yozma manbalar va arxeologik manbalarning o'zaro bog'liqligi haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; 	<ol style="list-style-type: none"> 7. Yozuvlarning ixtiro qilinishi va uning kishilik jamiyati hayotida tutgan o'rne haqida so'zlab beradilar; 8. Yozuvlarning turlari haqida so'zlab beradilar; • Yozma manbalar va arxeologik manbalarning o'zaro bog'liqligi haqida so'zlab beradilar;
<i>Taʼlim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali maʼruza, suhbat,</i>
<i>Taʼlim berish shakllari</i>	<i>Savol-javob</i>
<i>Taʼlim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor,</i>
<i>Taʼlim berish sharoiti</i>	<i>Texnik taʼminlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob,</i>

1.2. “Yozuvlar tarixi” laboratoriya mashg’ulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Taʼlim beruvchi	Taʼlim oluvchilar
1. O’quv mashg’ulotiga kirish bosqichi (10 daq)	1.1. Mashg’ulot mavzusi, uning maqsadi va kutilayotgan natijalar bilan tanishtiradi, ularning ahamiyatliliigi va dolzarbligini asoslaydi. 1.2. Mavzu bo’yicha asosiy tushunchalarga taʼrif berishni taklif qiladi .	Savollarga javob beradilar.
2. Asosiy bosqich (50 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo’yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi (1 ilova) 2.2. Yozuvlarning kishilar hayotida tutgan o’rnini taxlil etadilar.	Tinglaydilar, yozadilar. Topshiriqlar bo’yicha ishlaydilar.
3–Yakuniy bosqich (20 daqiqa)	3.1.O’quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o’zlashtira olmagan joylarini qayta o’qib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

(1 ilova)

Mavzu: Yozuvlar tarixi

Reja:

1. Yozuvning ixtiro qilinishi va uning kishilik jamiyatidagi o’rni.
2. Yozuvning turlari.
3. Yozma manbalar va arxeologik manbalarning o’zaro bog’likligi.

O’quv mashg’ulotining maqsadi: Yozuvlar tarixi haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish,

O’quv faoliyatining natijasi: Yozuvlar tarixi haqida aytib beradilar

2- ilova

Yozuvlar kishilar jamiyati tarixida katta o’ringa ega. Insoniyat yozuvlar orqali o’zaro aloqa qilgan. O’z tarixi haqida kelajak avlodga yozib qoldirgan.

Insoniyat tarixida yozuvlarning rivojlanish jarayonini 3 bosqichga bo’lish mumkin. **1 bosqich** ideografik yozuvlarning shakllanish jarayoni sanaladi. Ideografiya bu grekcha so’z bo’lib, ideya -g’oya- grafo- yozaman degan ma’noni anglatadi. Bu yozuv turiga pigtoigrafik va ieroglif yozuvlar kiradi.

Insoniyat tarixida vujudga kelgan ilk yozuv – bu pigtoigrafik yozuv hisoblanadi. U lotincha pikche- tasviriy, grafo- yozaman degan so’zlardan iborat. Pigtoigrafik belgilar orqali umumiy ma’lumotlar berilgan. Ularni tushunish oson va yozish qulay bo’lgan. Bu yozuv turi barcha xalqlarda mavjud bo’lib, ular deyarli bir vaqtda paydo bo’lgan. Ilk pigtoigrafik belgilar mil.avv. 3 ming yillikda Misr va shumerliklar tomonidan yaratilgan. Misrliklarning ilk pigtoigrafik yozuvlari mil.avv. 2900-2800 yilliklarga oid. Bunda har bir belgi so’z va harakatni ifodalaydi.

Amerikadagi indu qabilalarining ba'zilar 19 asrgacha pigto grafik yozuvlardan foydalangan. Ular murakkab bo'lib, butun gapni ham ifodalagan.

2-bosqich ieroglifdir. Ierolif grekcha so'z bo'lib, muqaddas kesma xat degan ma'noni anglatadi. Bu yozuvdagi belgilar ayrim tovushlarni, bo'g'implarni, so'zlarni va tushunchalarni ifodalagan. So'z va tushunchalarni ifodalagan ierogliflar ideogrammalar deyiladi.

Ierogliflar turli tillarda gaplashuvchi halqlar ham undan bemalol foydalana olgan.

Bugungi kungacha Xitoy, Yaponiya, Koreyada ieroglif yozuvidan foydalanayapti. Xitoy ieroglifi Yaponiya yozuviga asos bo'lgan. Xitoy ieroglifida 60 ming belgi bor. Uning bir necha minggini o'rgangan xitoyliklar bemalol gazeta va jurnallarni o'qiy oladilar.

Misr ierogliflari mil.avv. 4 ming yillikda vujudga kelgan. U 600 belgidan iborat bo'lgan. Ularda buyum, odam va xayvonlar to'liq ifodalangan. Biror bir tushuncha ramziy belgilar orqali ifodalangan. Mn: Sovuq-suv to'kayotgan vaza bilan, qarilik-qayg'uga botgan inson va xk. Mil.avv. 2 asrdan Misrda grek yozuvidan foydalana boshlangan.

Misrdagi ierogliflar 2 formasi vujudga kelgan. 1-ieratik- qohinlar yozuvi va uning oddiylashgan shakli demokratik bo'lib, undan xalq foydalangan. Demokratik yozuv rivojlangan davrlarda hattotlar maktabi paydo bo'lgan. Hattoki hattotlar musobaqasi tashkil etilgan.

2-bosqich Bo'g'inli yozuv hisoblanadi. Bunda so'zlarni ifodalashdagi belgilarning kamayib, zuvlar nisbatan osonlashadi. Ularning soni 30 dan 100 gacha bo'lib, nuqta va chiziqlardan iborat bo'lgan.

Bo'g'inli yozuvlarning eng qadimiylari Kipr sillabariysi (mil.avv. 1200-400 yillar), qadimgi fors mixxat yozuvi (mil.avv. 500-300 yillar). Odatda bo'g'inli belgilar undosh va unlining birikmasidan, yoki faqat unlikdan, ya'ni ochiq bo'g'indan iborat.

Mixxat yozuvi

Da rasmlarning sekin asta soddalashib borishi bilan ifodalanadi. Keyinchalik ularning umumiy xususiyatigina saqlanib ramziy belgilarga aylanadi. Bu yozuv SHumer, Assuriya, Bobil xududlarida tarqalgan. U mil.avv. 3300 yildan- milodiy 75 yillargacha qo'llanilgan. Bu yozuv dastlab o'ngdan chapga, ustun tarzida, keyinchalik chapdan o'ngga yozila boshlangan. 300dan 900 gacha belgisi bo'lgan. Mixxat yozuvida topilgan eng qadimiy yodgorlik SHumer davlatining xujjati hisoblanadi.

Klinopisъ (mixxat) tushunchasini fanga 18 asrda Kempfer tomonidan olib kiritilgan. Bu yozuv turi finikiya alfaviti paydo bo'lgan davrgacha mavjud bo'lgan. 19 asr o'rtalarida uni Grotfend eron mixxatining ba'zi so'zlarini o'qidi. U podsholarning ismlarini va titullarini o'qib, fors podsholarining xronologiyasi bilan solishtirdi. Keyinchalik (1836-49 yillarda) Genri Raulinson Bexistun yozuvlarini ko'chirib, olib fors mixxatini to'liq o'qidi. Bexistun yozuvi 3 tildi fors, akkad va elam tillarida yozilganligi uchun ularni assirologlar yordamida o'qish imkoni bo'ldi. 19 asr oxiriga kelib, barcha mixxatlar to'liq o'qildi. SHumer mixxatlari mil.avv.4 ming yillikning oxiri 3 ming yillikning boshlarida paydo bo'lgan. SHumerliklar yozuvni loy taxtalarga yozganlar. SHu sabab ular yozgan tayoqchalar uchi mixga o'xshab qolgan, yozuvning nomi ham shundan kelib chiqqan. Mixxat 900 belgidan iborat bo'lgan. SHu sabab vaqt o'tgan sayin uni o'zlashtirish qiynlashib borgan.

3-bosqich Alfavitli yozuv hisoblanadi. Ilk alfavitli yozuv mil.avv. 1100 yilda Falatinda g'arbiy semit qabilalarida paydo bo'lgan. Uning turlaridan biri finikiya alfaviti bo'lgan. U 22 ta undosh va yarimundosh belgilardan iborat bo'lgan. Finikiya alfaviti kirill, lotin va grek alfavitiga asos solgan. Finikiya alfavitida misr ierogliflarida bo'lmagan tovush belgilari ham bo'lgan. Har bir finikiya xarfning nomi bo'lgan: alef, bet, gimel, dalet, zayin va bq. Alfavitda harflar ketmaligi qat'iy tartibda bo'lgan. Hozirgi alfavitlar unga nihoyatda kam o'zgartirishlar kiritilgan. Greklar bu alfavitga unli tovushlarni kiritdilar va uni yanada takomillashtirdilar. Lotin, kirill va runiy alfavitlarida shu alfavitlarning g'oyalari ostida yaratilgan.

Harfli alfavitni dastlab greklar ixtiro qilgan. Greklar alfaviti oson va aniq bo'lgani uchun uni darrov boshqa xalqlar lidiyliklar, frakiylar, etruslar qabul qildi. Lotin alfaviti ham grek yozuvi asosida shakllangan.

Kipu – Inklarning qadimgi sanoq sistemasi va yozuvdir. Bu o'ziga xos murakkab arqon bog'lovlari va tugunlaridir. Bu tugunlarning qanday tugulganliklari va ularning rangi biror bir tushunchani anglatgan. 1923 yilda tarixchi Lokk bu tugunlarning yozuv ekanligini isbotlab berdi. 2006 yilda Genri Ertan tugunlarning ikki sistemaga bo'linib, 128 variantda ekanligini aniqladi. Kipu so'zining ma'nosi indeytslar tilida kechua, ya'ni tugun degan ma'noda bo'lgan. Tugunli yozuv Janubiy Amerikaning bir qator xalqlarida mavjud bo'lgan. U inklar davlatida rivojlangan. Ki pu yirik arqon yoki tayoqqa ulangan nozik arqonlardan iborat bo'ladi. Arqonchalar rangi, sonlari va ulardagi tugunlar turlicha bo'ladi. Kipuning nima ekanligini haqida olimlar o'rtasida turlicha fikrlar bor: 1. Kipuda yilnomalar, qonunlar, buyruqlar va she'rlar yozilgan. 2. Sonlardan iborat, chunki ularda mollar soni ko'p bo'lgan. 3 eng qadimgi kipular qablardan topilganligi sababli, u ko'mish marosimi bilan bog'liq buyum deb hisoblashadi.

3-ilova

**FSMU texnologiyasi
Jadvalni to'ldiring**

Savol	Nima sababdan jamiyatda yozuv paydo bo'lgan?
(F) Fikringizni bayon eting	
(S) Fikringiz bayoniga sabab ko'rsating	
(M) Ko'rsatgan sababingizni isbotlovchi dalil keltiring	
(U) Fikringizni umumlashtiring	

4 ilova

Yozuvlarning asosiy turlari

AMALIY MASHG'ULOTLARI TA'LIM TEXNOLOGIYASI

1-мавзу	Rossiya arxeologiyasi
----------------	------------------------------

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2 soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha	
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan laboratoriya ishi	
<i>Amaliy ish rejasi</i>	Rossiya arxeologiyasining o'rganilishi. Rossiya arxeologiyasining o'ziga xos xususiyatlari. Rossiyaning arxeologik yodgorliklari	
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi: Rossiya arxeologiyasi bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish.</i>		
<ul style="list-style-type: none"> • Arxeologik davrlashtirish masalalari haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; • Arxeologik tadqiqotlar va ekspeditsiyalar faoliyati haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; • Arxeologik yodgorliklar va topilmalar haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; 	<ul style="list-style-type: none"> • Arxeologik davrlashtirish masalalari haqida so'zlab beradilar; • Arxeologik tadqiqotlar va ekspeditsiyalar faoliyati haqida so'zlab beradilar; • Arxeologik yodgorliklar va topilmalar haqida so'zlab beradilar; 	
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat,</i>	
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Savol-javob</i>	
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor,</i>	
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>	
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob,</i>	

1.2. “Rossiya arxeologiyasi” amaliy mashg'ulotning texnologik xaritasi

Ish	Faoliyat mazmuni
------------	-------------------------

bosqichlari va vaqti	Taʼlim beruvchi	Taʼlim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (10 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasi, maqsad va natijasi bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar
2. Asosiy bosqich (50 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi. 2.2. Jaxon arxeologiyasining o'ziga xos rivojlanishini taxlil etadilar. Yodgorliklarni guruhlariga bo'lingan xolda o'rganib, yoritib beradilar.	Tinglaydilar, yozadilar. Topshiriqlar bo'yicha ishlaydilar.
3–Yakuniy bosqich (20 daqiqa)	3.1.O'quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o'zlashtira olmagan joylarini qayta o'qib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

AMALIY MASHG'ULOTLARI TA'LIM TEXNOLOGIYASI

2-mavzu	Evropa arxeologiyasi.
----------------	------------------------------

1.1. Taʼlim berish texnologiyasining modeni

Mashg'ulot vaqti-2 soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan laboratoriya ishi
<i>Amaliy ish rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Arxeologik davrlashtirish masalalalari 2. Arxeologik tadqiqotlar va ekspeditsiyalar faoliyati 3. Arxeologik yodgorliklar va topilmalar
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Evropa arxeologiyasi bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish.	
<ul style="list-style-type: none"> • Arxeologik davrlashtirish masalalalari haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; • Arxeologik tadqiqotlar va ekspeditsiyalar faoliyati haqida talabalarning bilimlarni 	<ul style="list-style-type: none"> • Arxeologik davrlashtirish masalalalari haqida so'zlab beradilar; • Arxeologik tadqiqotlar va ekspeditsiyalar faoliyati haqida so'zlab beradilar; • Arxeologik yodgorliklar va topilmalar haqida so'zlab beradilar;

rivojlantirish, chuqurlashtirish; • Arxeologik yodgorliklar va topilmalar haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish;	
<i>Taʼlim berish usullari</i>	<i>Koʻrgazmali maʼruza, suhbat,</i>
<i>Taʼlim berish shakllari</i>	<i>Savol-javob</i>
<i>Taʼlim berish vositalari</i>	<i>Oʻquv qoʻllanma, proektor,</i>
<i>Taʼlim berish sharoiti</i>	<i>Texnik taʼminlangan, guruhlarda ishlash uchun moʻljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Ogʻzaki nazorat: savol-javob,</i>

1.2. “Evropa arxeologiyasi” amaliy mashgʻulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Taʼlim beruvchi	Taʼlim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (10 daqiq)	1.1. Mashgʻulot mavzusi, rejasi, maqsad va natijasi bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar oʻquv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar
2. Asosiy bosqich (50 daqiq)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu boʻyicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi. 2.2. Jaxon arxeologiyasining oʻziga xos rivojlanishini taxlil etadilar. Yodgorliklarni guruhlariga boʻlingan xolda oʻrganib, yoritib beradilar.	Tinglaydilar, yozadilar. Topshiriqlar boʻyicha ishlaydilar.
3–Yakuniy bosqich (20 daqiq)	3.1. Oʻquv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va oʻzlashtira olmagan joylarini qayta oʻqib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

3-mavzu

Amerika arxeologiyasi.

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2 soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha	
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan laboratoriya ishi	
<i>Amaliy ish rejasi</i>	<p>4. Arxeologik davrlashtirish masalalalari</p> <p>5. Arxeologik tadqiqotlar va ekspeditsiyalar faoliyati</p> <p>6. Arxeologik yodgorliklar va topilmalar</p>	
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi: Amerika arxeologiyasi bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish.</i>		
<ul style="list-style-type: none"> • Arxeologik davrlashtirish masalalalari haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; • Arxeologik tadqiqotlar va ekspeditsiyalar faoliyati haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; • Arxeologik yodgorliklar va topilmalar haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; 	<ul style="list-style-type: none"> • Arxeologik davrlashtirish masalalalari haqida so'zlab beradilar; • Arxeologik tadqiqotlar va ekspeditsiyalar faoliyati haqida so'zlab beradilar; • Arxeologik yodgorliklar va topilmalar haqida so'zlab beradilar; 	
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat,</i>	
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Savol-javob</i>	
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor,</i>	
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	<i>Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>	
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob,</i>	

1.2. “Amerika arxeologiyasi” amaliy mashg’ulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Taʼlim beruvchi	Taʼlim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (10 daqiqa)	1.1. Mashg’ulot mavzusi, rejasi, maqsad va natijasi bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o’quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar
2. Asosiy bosqich (50 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo’yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi. 2.2. Jaxon arxeologiyasining o’ziga xos rivojlanishini taxlil etadilar. Yodgorliklarni guruhlarga bo’lingan xolda o’rganib, yoritib beradilar.	Tinglaydilar, yozadilar. Topshiriqlar bo’yicha ishlaydilar.
3–Yakuniy bosqich (20 daqiqa)	3.1.O’quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o’zlashtira olmagan joylarini qayta o’qib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.

AMALIY MASHG’ULOTLARI TA’LIM TEXNOLOGIYASI

4-mavzu	Afrika arxeologiyasi.
----------------	-----------------------

1.1. Taʼlim berish texnologiyasining modeli

Mashg’ulot vaqti-2 soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha
Mashg’ulot shakli	Mavzu bo’yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan laboratoriya ishi
<i>Amaliy ish rejasi</i>	Arxeologik davrlashtirish masalalalari Arxeologik tadqiqotlar va ekspeditsiyalar faoliyati Arxeologik yodgorliklar va topilmalar
O’quv mashg’ulotining maqsadi: Afrika arxeologiyasi bo’yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish.	

<ul style="list-style-type: none"> • Arxeologik davrlashtirish masalalari haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; • Arxeologik tadqiqotlar va ekspeditsiyalar faoliyati haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; • Arxeologik yodgorliklar va topilmalar haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; 	<ul style="list-style-type: none"> • Arxeologik davrlashtirish masalalari haqida so'zlab beradilar; • Arxeologik tadqiqotlar va ekspeditsiyalar faoliyati haqida so'zlab beradilar; • Arxeologik yodgorliklar va topilmalar haqida so'zlab beradilar;
<i>Taʼlim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali maʼruza, suhbat,</i>
<i>Taʼlim berish shakllari</i>	<i>Savol-javob</i>
<i>Taʼlim berish vositalari</i>	<i>O'quv qo'llanma, proektor,</i>
<i>Taʼlim berish sharoiti</i>	<i>Texnik taʼminlangan, guruhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Og'zaki nazorat: savol-javob,</i>

1.2.“ Afrika arxeologiyasi” amaliy mashg'ulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Taʼlim beruvchi	Taʼlim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (10 daqiqa)	1.1. Mashg'ulot mavzusi, rejasi, maqsad va natijasi bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar o'quv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar
2. Asosiy bosqich (50 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu bo'yicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi. 2.2. Jaxon arxeologiyasining o'ziga xos rivojlanishini taxlil etadilar. Yodgorliklarni guruhlariga bo'lingan xolda o'rganib, yoritib beradilar.	Tinglaydilar, yozadilar. Topshiriqlar bo'yicha ishlaydilar.

3–Yakuniy bosqich (20 daqiqa)	3.1.O'quv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va o'zlashtira olmagan joylarini qayta o'qib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.
-------------------------------	---	---------------

AMALIY MASHG'ULOTLARI TA'LIM TEXNOLOGIYASI

5-mavzu	Sharqiy va janubiy Osiyo arxeologiyasi.
----------------	---

1.1. Ta'lim berish texnologiyasining modeli

Mashg'ulot vaqti-2 soat	Talabalar soni: 20 –30 gacha	
Mashg'ulot shakli	Mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan laboratoriya ishi	
<i>Amaliy ish rejasi</i>	Arxeologik davrlashtirish masalalalari Arxeologik tadqiqotlar va ekspeditsiyalar faoliyati Arxeologik yodgorliklar va topilmalar	
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi: Sharqiy va janubiy Osiyo arxeologiyasi</i>		
<i>bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish.</i>		
<ul style="list-style-type: none"> • Arxeologik davrlashtirish masalalalari haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; • Arxeologik tadqiqotlar va ekspeditsiyalar faoliyati haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; • Arxeologik yodgorliklar va topilmalar haqida talabalarning bilimlarni rivojlantirish, chuqurlashtirish; 	<ul style="list-style-type: none"> • Arxeologik davrlashtirish masalalalari haqida so'zlab beradilar; • Arxeologik tadqiqotlar va ekspeditsiyalar faoliyati haqida so'zlab beradilar; • Arxeologik yodgorliklar va topilmalar haqida so'zlab beradilar; 	
<i>Ta'lim berish usullari</i>	<i>Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat,</i>	
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	<i>Savol-javob</i>	

<i>Taʼlim berish vositalari</i>	<i>Oʻquv qoʻllanma, proektor,</i>
<i>Taʼlim berish sharoiti</i>	<i>Texnik taʼminlangan, guruhlarda ishlash uchun moʻljallangan auditoriya</i>
<i>Monitoring va baholash</i>	<i>Ogʻzaki nazorat: savol-javob,</i>

1.2.“ Sharqiy va janubiy Osiyo arxeologiyasi” amaliy mashgʻulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Taʼlim beruvchi	Taʼlim oluvchilar
1. Mavzuga kirish (10 daqiqa)	1.1. Mashgʻulot mavzusi, rejasi, maqsad va natijasi bilan tanishtiradi. (1-ilova) 1.2. Talabalar oʻquv faoliyatini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	Tinglaydilar. Tinglaydilar
2. Asosiy bosqich (50 daqiqa)	2.1. Rower Point dasturi yordamida slaydlarni namoyish qilish va izohlash bilan mavzu boʻyicha asosiy nazariy jihatlarini tushuntirib beradi. 2.2. Jaxon arxeologiyasining oʻziga xos rivojlanishini taxlil etadilar. Yodgorliklarni guruhlariga boʻlingan xolda oʻrganib, yoritib beradilar.	Tinglaydilar, yozadilar. Topshiriqlar boʻyicha ishlaydilar.
3–Yakuniy bosqich (20 daqiqa)	3.1.Oʻquv faoliyati yuzasidan xulosa bildiradi. 3.2. Mavzular maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va oʻzlashtira olmagan joylarini qayta oʻqib chiqishni tavsiya etadi.	Tinglaydilar.